

Увічнення трагедії
Закерзоння в 1944–1947 роках

Чужинче,
іди скажи Україні

ТЗ(ЧУКРЗЗ)624-45л6
+ТЗ(ЧПОЛЗ=УКР)63-45л6

1. Національно-визвольні рухи - Пат'ятки - Історія - Закарпаття - 1944-1947рр.
2. Українська повстанська армія - Пат'ятки - Історія - Закарпаття - 1944-1947рр.
3. Українці - Збройні конфлікти - Польща - 1944-1947рр.

Опрацювання: *Богдан Гук*
Художнє оформлення: *Тереса Олещук*
Коректа: *Катерина Сень*

© Copyright by Bogdan Huk, Michał Kozak, Mikołaj Nowosad
Adam Jaremko – zdjęcia

© Copyright by Związek Ukraińców w Polsce
Zarząd Oddziału w Przemyślu
Przemyśl 2001

Видавець: Об'єднання українців у Польщі
Відділ у Перемишлі

Підготовка до друку: «Тирса» Т-во з о. в., Варшава

Друк: „Koldruk”

ISBN 83-914404-1-9

Про пам'ять приречених на забуття

Пам'ятник – це 1) «архітектурна або скульптурна споруда в пам'ять або честь кого, чого-небудь; монумент, фігура, обеліск, колона, 2) споруда (звичайно, кам'яна) на могилі в пам'ять померлого; надгробок». Отаку дефініцію подає *Новий тлумачний словник української мови* з 1999 року. Не знайти в ній відповіді на питання, яким життям живе оця «архітектурна або скульптурна споруда», і що значить для своїх будівничих. Пам'ятника переважно зв'язуємо з триванням пам'яти про когось або щось, а забуваємо заразом, що поява цієї споруди означає завжди край певного тривання – епохи, події, людини. Вони уже скінчилися або незабаром скінчаться у своєму живому триванні, – тож, усвідомлюючи власну безпорадність супроти минушости, ми, ще живі, ставимо пам'ятник, перекладаючи якраз на нього обов'язок берегти пам'ять про щось важливе для певних людей, певного часу, певної частини землі. Тож пам'ятник завжди є свідченням заразом того, що кінчається жива пам'ять одного покоління, яке непокоїться, чи наступне захоче тримати в пам'яті те саме, що попереднє. Спонукою до того, щоб дати собі шанс на позитивну відповідь щодо цього сумніву і є пам'ятник. Отже, він подвійний: становить собою доказ сили й слабкості людської пам'яти, сили й слабкості людського забування...

* * *

Історія українських увіковічень на українських етнічних землях у Польщі багата, складна, повна драматичних моментів. Впливав на це сам характер подій, що їх стосуються ці увічнення: українсько-польський конфлікт на цих землях (південно-східня Польща)

в 1944–1947 роках, а також пізніше його трактування різними за-
діяними у споруджування цих пам'ятників чинниками.

Як відомо, українсько-польський конфлікт 1944–1947 років зародився, спалахнув та добіг свого кінця в політичних рамках польської держави. Активними сторонами в ньому були, з одного боку, Організація Українських Націоналістів та її збройні сили – Українська Повстанська Армія – і з другого, польський багатопартійний уряд доби перед захопленням влади комуністами та підпорядковані йому відділи Війська Польського, регулярної армії польської держави. Унаслідок війни впало жертвами, за дуже приблизними підрахунками, понад 10 тисяч українців, переважно з-поміж цивільної людности й десь 2500 осіб по польському боці.

У даному альбомі запрезентовано те, яким способом українська громада в Польщі, уціліла після погрому 1944–1947 років та виселенської акції «Вісла», старалася зберегти у формі тривалих пропам'ятних знаків пам'ять про свою трагедію в ці роки та передати її наступним поколінням.

У 1944–1947 роках не існували сприятливі умови, щоб споруджувати могили чи пам'ятники українським жертвам конфлікту: була війна. Усі тодішні могили мали тимчасовий характер. Переважно були це прості земні кургани або могили, над якими височів лише березовий хрест. Дуже часто навіть такі могили були нищені Військом Польським, а коли й вціліли, то знищила їх після акції «Вісла» негода. Так занепали збірні могили в Новому Люблинці, Лісках чи Верховинах. Про більшість увіковічень з цієї доби докладних даних зібрати не вдалося, у людській пам'яті залишилися згодом лише місця та прізвища чи псевдоніми вбитих людей, похоронених в неозначених могилах.

У 1947–1956 роках українці в Польщі, виселені з Рідних Земель на захід та північ країни, не чинили ніяких спроб будувати пам'ятники минулим людям та подіям. Не дозволяла на це як їх внутрішня ситуація після акції «Вісла», так і зовнішня, тобто вкрай несприятливі їм політичні умови в країні проживання.

Натомість у цей період один за одним виростали на землях очищених владою від українців великі пам'ятники усім, хто згинув у конфлікті 1944–1947 років по польській стороні. Найвідоміший став монумент у «честь» генерала К. Сверчевського в Яблінці між Тісною та Балигородом. Інші присвячені були воякам ВП, функціо-

нерам МО, членам ОРМО, партійним діячам. Їх будову фірмувала польська народна влада, використовуючи заразом до скріплення негативного образу українця серед польського суспільства та однобічного висвітлювання історичних подій. Варт зазначити, що аж у 90-х роках виникло кілька пам'ятників жертвам відплатних акцій УПА проти польських сільських баз, напр. у Борівниці, звідки чинилися напади на українські села. Під нинішню пору перші з названих споруд переважно призабуті, інколи поважно ущерблені часом, здається, поволі йдуть у небуття.

Згодом, у 1956–1989 роках появилися перші українські пропам'ятні споруди, ідеться зокрема про Пискоровичі (1968), Ліски (1971?), Хотинець (1975?), Терку (1985). Виникли вони як певний знак доби, не були проявами здвигу історичної пам'яті цілої української громади. Виросли як кілька винятків на тлі вбиваної якраз тоді української пам'яті про минуле. Однак досвід 1944–1947 років був настільки жахливий, що українці просто були приречені на пам'ять, не могли забути.

На хвилі демократизаційних процесів у Польщі після занепаду комунізму в 1989 році, заповнювання «білих плям» польської історії, встановлення дружніх стосунків між самостійними державами Польщею та Україною, запевнень у міжурядових договорах про партнерство та взаємне сприяння охороні пам'яті поляків в Україні та українців у Польщі, а також після того, як польська сторона стала практично дбати за свої увічнення в Україні – українці в Польщі й собі покладали подбати за власну історію. Першою офіційною заявою про потребу увіковічити її був виступ проф. С. Заброварного на зустрічі українських ветеранів визвольних змагань та політичних в'язнів сталінського періоду в Польщі, яка мала місце в Ґурові Ілавецькому влітку 1990 року.

Однак ще перед цим виступом про потребу спорудити пам'ятники борцям за волю України та жертв серед цивільної людности була відновлена найважливіша пам'ятка українського минулого в Польщі в ХХ сторіччі – військова некрополія вояків армії Української Народної Республіки в Пикуличах під Перемишлем. Не була вона безпосередньо зв'язана з добою після II світової війни, проте її віднова становила яскравий доказ існування української національної пам'яті в Польщі, а також передвіщення цілого руху за її збереження в 90-х роках.

Чи не першим увіковіченням з часу після 1989 року був старанно виконаний пам'ятник воякам УПА на їхній могилі на цвинтарі в Новому Люблинці. Його посвячення відбулося 22 серпня 1992 року. У першій половині 90-х років виникли також увічнення в Старому Люблинці, Малковичах, Верхраті, на Білостоці в Лісках, Торках, Кальникові, Журавцях.

Уже в тій початковій стадії процесу видно було його всенародний характер. Будові пам'ятників не передувала яка-небудь пропагандивна акція, люди чекали на сприятливий момент, і такий момент настав. Увічнення виникали спонтанно, завжди на кошт односельчан або друзів зброєю. Їх ініціатори мешкали як на Західніх Землях, так на Рідних, попри відстань участь брали в них нинішні мешканці США чи Канади українського роду, а також переселенці з України. Посвячення кожного пам'ятника було великим пережиттям і національним святом для кожного невеликого гурту ентузіастів. А таких гуртів було дуже багато.

Переломним моментом в одиссеї української національної пам'яті в Польщі була побудова в підперемиському селі Грушовичах пам'ятника всім воякам УПА – оборонцям української людности перед винищенням на її етнічних землях у Польщі після II світової війни. Рішення про це було прийняте на згаданій зустрічі політв'язнів у Гурові Ілавецькому, а потім підтвержене першим з'їздом Спілки українців-політв'язнів сталінського періоду в Польщі в 1992 році. Посвячення грушовицького монументу мало місце 10 жовтня 1994 року й відразу викликало зливу пресових публікацій. Як центральні, так і регіональні видання коментували появу цього й інших пам'ятників як явище негативне, відразу й творячи термін на означення цілої ситуації: «війна за пам'ятники». Спроби об'єктивного висвітлення й показу становища української сторони мали місце дуже рідко.

Реакція на грушовицький пам'ятник виразно показала, які чинники є задіяні в вирішуванні справи та якими засобами розпоряджаються, якими способами діють. Ясним став поділ на дві сторони. Українську репрезентували: Об'єднання українців у Польщі, статутно зобов'язане дбати за охорону національної спадщини, Спілка українців-політв'язнів сталінського періоду, Товариство «Український Народний Дім» у Перемишлі, тижневик «Наше слово» й – насамперед! – колишні мешканці українських сіл з-над Сяну

й Бугу, а під цю пору переселенська маса з околиць Ольштина, Гданська чи Вроцлава, якій дорога була пам'ять про вбитих братів і сестер, залишених убитими напропаще там, звідки вигнано живих в 1947 році. Натомість польська сторона – це представники державної й самоуправної адміністрації всіх рівнів, представники римо-католицької костельної адміністрації всіх рівнів, майже уся преса без огляду на політичні орієнтації, а дуже часто також звичайні громадяни місцевостей на південному-сході країни, роками виховувані в нетолерантності й ворожості до українства. Українська й польська сторони, попри цілком нерівні сили, звели неформальну довготривалу боротьбу за, з одного боку, збереження у тривалій формі пам'яти про українську трагедію 1944–1947 років у Польщі та, з другого, за недопущення до увіковічення цієї трагедії. Слід відзначити, що названі чинники з польської сторони вжили всі доступні заходи, у чому можна переконатися, читаючи документи з другої частини видання.

Апогеєм війни за пам'ятники було розслідування, здійснене правоохоронними органами Польщі в 1995 році за повідомленням польської Спільки увіковічення жертв злочинів українських націоналістів з Вроцлава. У рамках підготовки матеріалу до евентуального судового процесу (до речі, не відбувся) переслухані були голова ОУП Юрій Рейт, його заступник Мирон Кертчак, голова Спільки політ'язнів Осип Мица, автор цих рядків, а також ініціатори й виконавці увіковічень у Кальникові, Новому й Старому Люблинцях, Верхраті, останні – односельчани або бойові друзі упалих перед 50-ма роками людей.

Вельми спектакулярним фрагментом війни за пам'ятники були багаторазові судові розправи проти Дмитра Богуша з Перемишля, виконавця пам'ятника воякам УПА, поляглим у бою проти НКВД 2 березня 1945 року в Мриглодах біля Верхрати. Як у даній справі, так і багатьох інших, подібних, польська сторона виразно проявила свою антиукраїнську поставу, часто нехтуючи чинним законодавством країни й громадянськими правами українців.

Як не дивно, але серед перших установ відповідальних за такий нещасливий для обох сторін перебіг заходів за українські увіковічення була міністерського рівня Рада охорони пам'яти боротьби і мучеництва в Варшаві. Виявилось, що в її трактуванні недійсним є міжнародний договір Польщі й України з 1994 року про збере-

ження й охорону місць національної пам'яті – польської в Україні та української в Польщі. Рада уклала згодом додатковий договір з ОУП, де домоглася того, що на евентуально допущених до спорудження пам'ятників не могло бути назв УПА, військових відділів, військових ранг та псевдонімів. Згодом і цей договір виявився для Ради не вигідним: вона перестала в 1999 році визнавати ОУП за сторону та встановила безпосередні стосунки зі своїм київським відповідником. Результат був такий, що у відповідних протоколах порозумінь Київ погоджувався, не будучи належно зорієнтованим у справі, на явно некорисні для української сторони в Польщі пляни Ради. Українці в Польщі були поставлені перед спробою позбавити їх реального впливу на форми плекання своєї національної пам'яті, а ця спроба, як показали заходи Ради щодо пам'ятників у концентраційному таборі в Явожні та Пикуличах, була частинно вдала.

Треба також зазначити, що будівничі й самі пам'ятники зустрічалися з фізичним насильством та збезчещуванням. Наприклад, у селі Лази був криваво побитий один з будівничих тамтешнього пам'ятника; у Павлокомі згоріли господарські будівлі іншого. Збезчещені були увічнення в Грушовичах, Лазах, Корманичах, Василеві Великому, Павлокомі, Поздячі, Кобильниці Волоській, Березці, Старому Дикові.

Попри вкрай несприятливі умови на 1997 рік – 50. річницю виселенської акції «Вісла» – припала найвища хвиля увіковічень: у кількадесяти місцевостях різними способами закріплено пам'ять про цю трагедію. У багатьох лише знак хреста уможливив її оприлюднити та зберіг від пізнішого знищення. Хрест для українців у Польщі став найвимовнішим знаком їх історичної долі на Рідних Землях у цій країні після II світової війни.

Активність української сторони на полі змагань за пам'ятники помітно зменшилася після відзначення 50-річчя виселення. Вплинув на це також дедалі гостріший спротив польської сторони. Коли врахувати величезні просторові відстані між землями виселення й Рідним Краєм, вік тих, хто робив відповідні заходи, людську втому й безнадію, то можемо легко зрозуміти, чому так сталося. Найбільше зробила, мабуть, безнадія...

І ясне стало всім нам: історія українських увіковічень у Польщі – це частина акції «Вісла», яка триває далі – уже без партійних вказівок, але за незмінно одним антиукраїнським сценарієм.

* * *

З десятирічних змагань за пам'ятники, за власну національну й історичну пам'ять переможною вийшла українська сторона. Силою любови до Рідної Землі, її невинних жертв, до її оборонців, видвигнуто 137 пропам'ятних знаків, поставлених у 108 місцевостях. Вони свідчать і будуть свідчити наступним поколінням, що на українських етнічних землях Лемківщини, Бойківщини, Надсяння, Холмщини й Підляшшя проливалася кров за їх майбутність, а українські пам'ятники стоять на українській землі!

Альбом «Чужинче, іди скажи Україні» охоплює собою чи не всі українські увіковічення в Польщі, з яких 95 відсотків припадає на південно-східню частину країни. У виданні відзначені такі історичні факти:

- 1) похорони жертв масових погромів української цивільної людности на українських етнічних землях в межах післявоєнної польської держави в 1944–1947 роках,
- 2) похорони вояків УПА, поляглих у 1944–1947 роках під час боїв з Військом Польським, НКВС або іншими збройними формуваннями на терені VI Військової округи «Сян» УПА-Захід,
- 3) переселенська акція «Вісла» як на українських етнічних теренах, так і на місцях переселення.

Очевидно, видання відзначає лише ті факти, які закріплено у формі пропам'ятних знаків – увіковічень.

Практично всі увіковічення можна звести до таких трьох типів:

- 1) пам'ятник,
- 2) хрест,
- 3) пропам'ятна дошка.

Таким чином наше видання чи не повністю віддзеркалює зусилля української громади в Польщі зберегти у тривалій формі пам'ять про боротьбу за своє виживання, свободу й права людини на західніх окраїнах нашої національної території – так званому Закерзонні – в 1944–1947 роках.

* * *

Матеріяли подаються в поділі на дві частини: фотографії та коментарі до фотографій. Підписи під фотографіями не подають

історичних інформацій щодо даного увіковічення – щоб з ними познайомитися, треба знайти відповідний коментар у другій частині видання. Історичні інформації подані максимально скупо, проте з певними винятками, зокрема для споминів з тих місцевостей, про які досі спомини не друкувалися або вони неznані авторам альбому. Ідеться, наприклад, про Березку, Бахів, Грушовичі, Коритники, Середню. У коментарях не подаються тексти пропам'ятних дощок, якщо їх зміст можна прочитати з фотографії. У обох частинах прийнято таку засаду упорядкування матеріалу: місцевості з увіковіченнями подаються за абеткою в відділах, які відповідають етнографічним назвам українських земель: Надсяння, Лемківщина, Холмщина і Підляшшя. Окрему частину відведено для увічнень на місцях переселення.

* * *

Альбом «Чужинче, іди скажи Україні» не було б можливо підготувати й видати без допомоги багатьох людей. Слід зазначити, що ніхто, до кого ми зверталися, не відмовив своєї допомоги. Зокрема вдячний авторський колектив усім, хто прислав дані про історію увіковічень та дані про увіковічнювані події з-перед півстоліття. Їх прізвища подані в примітках до коментарів. Щиросердечно дякуємо їм, а також тим, хто іншими способами безкорисно помагав нам: Андрієві Кобакові з Вроцлава, Ярославу Вишенькові з Мельника над Бугом, Неоніллі Менцінській-Гук та Іванові Гукові з Перемишля, Андрієві Степанові з Гданська, Анастазії Кравчук з Варшави, Любомирі та Богданові Тхірам з Гурова Ілавецького, Тадею Карабовичеві з Голі, Ярославу Стехові, Мирону Фіцакові та Дмитрові Богушеві з Перемишля, Федору Гочеві з Зиндранової, Олі Соляр з Лемборка, Богданові та Мирославові Сидорам з Перемишля.

Щиросердечно дякуємо Видавцеві – Перемиському відділові ОУП з його головою Ярославом Сидором, а також агентству «Тирса» з Варшави. Завдяки всім Вам праця над цим альбомом була нам приємністю.

* * *

«Чужинче, іди скажи Україні» – звертаються мертві до живих усіх народів, до переходнів, які колись глянуть на пам'ятник воякові Української Повстанської Армії чи на хрест – знак розп'яття нашого народу акцією «Вісла» в 1947 році.

«Чужинче, іди скажи Україні» – мовлять переходням камінь і залізо в Пикуличах та Грушовичах, переконуючи, що боротьба за свободу не має національних кольорів, а лише той один колір, виписуваний українцями на їх землі в 1944–1947 роках – людський.

«Чужинче, іди скажи Україні» – про оборону хатнього порога людей, про згарища й знуцання людей над людьми, про безсмертну славу упалих у єдиний можливий тоді – смертельний – час.

«Чужинче, іди скажи Україні» – просять живі, які залишилися завдяки мертвим, живі хочуть пам'ятати й не бути стерними з лица своєї української землі: поклали своїм живим життям на ній вздвигнути живий пам'ятник минулого... і майбутнього.

Богдан Гук

Пикуличі – свідчення безперервності боротьби за волю України на її західніх окраїнах у ХХ сторіччі.

Надсяння

У СЕРЦІВІ УПАДІВІ
БОРЕЦІВ ЗА ВОЛЮ УКРАЇНИ

КУРІНЬ
ПРИРІВ-БЕРКУТА

КУРІНЬ
ЗАПІЗНИКА

КУРІНЬ
КОНИКА-ВАКАЛ

КУРІНЬ
РЕНА

Бахів Березка
Берендєвичі Брижава
Василів Вербиця
Верхрата Вільшани
Володж Гаї
Гільче Гребенне
Грушівка Грушовичі
Гута-Поруби Дібча
Добра Журавці
Заліська Воля Запалів
Кальників Кобильниця Волоська
Коритники Корманичі
Корні Лази
Ліски Малковичі
Новий Люблинець Павлокома
Перемишль Пикуличі
Пискоровичі Підбуковина
Поздяч Розтока
Середня Скопів
Старе Село Старий Диків
Старий Люблинець Сурмачівка
Сурахів Суха Воля Творильне
Тенетиська Терка
Тисова Торки
Тростянець Хотинець
Явірник Руський Ярослав

Бахів

Могила й хрест на місці похорону жертв Бахова.

фото: Адам Яремко

Березка

Увічнення пам'яті невинно вбитих у Березці.

фото: Адам Яремко

НАЦІОНАЛЬНА
ПАРЛАМЕНТСЬКА
БІБЛІОТЕКА
УКРАЇНИ

3124044

Берендьовичі

Хрест на місці партизанської смерті на горі Хибі.

фото: Адам Дремко

Брижава

Брижавський хрест – знак пам'яті про жертви села.

фото: Адам Дремко

Василів

фото: Адам Яремко

Збезцешене місце
спочинку вояків УПА
в Василеві.

Вербиця

Увічнення борців
за волю України
на вербицькому
цвинтарі.

фото: Адам Яремко

Верхрата

Могила вояків УПА серед руїн
манастиря в Верхраті Манастирі.

Хрест на місці спочинку
жертв пацифікації Мриглодів.

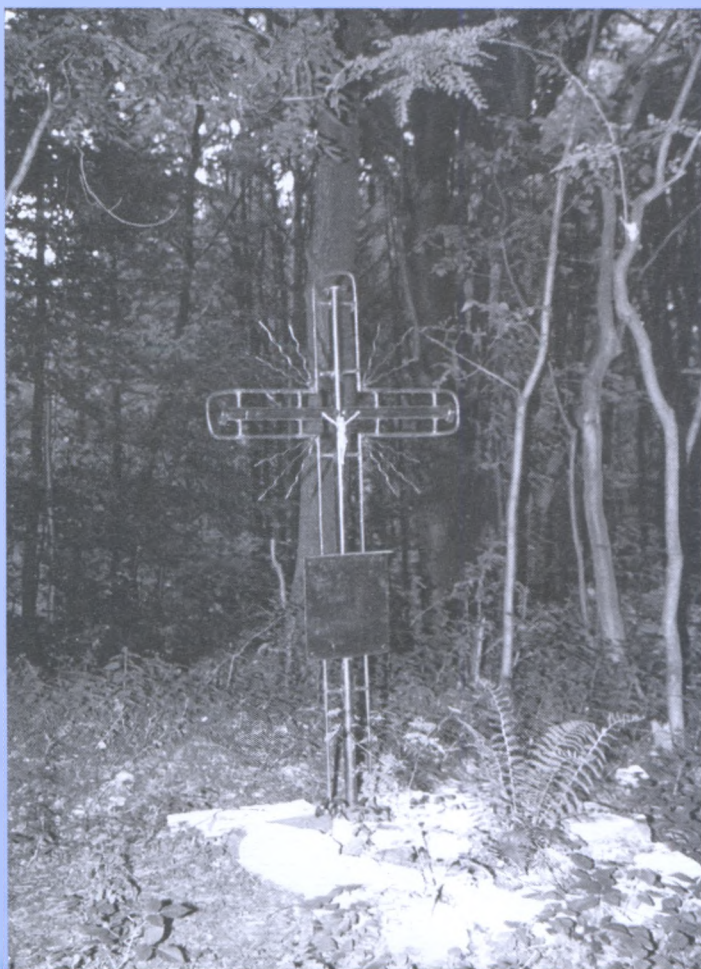

фото: Адам Яремко

фото: Богдан Гук

Пропам'ятний хрест
з нагоди 50-річчя
акції «Вісла»
в місці колишньої
каплички на Бучині.

фото: Адам Яремко

Тут спочивають
воїки УПА
– гора Манастир.

Полягли за волю України
– пам'ятник на верхратському
цвинтарі.

фото: Адам Яремко

Могила жертв
з Вільшан.

фото: Адам Яремко

Вільшани

Хрест на центральному
цвинтарі УПА на Волі Володзькій.

фото: Адам Яремко

Володзь

Вічна сторожа
над погіблими
партизанами
з Володзь.

Гайі

Знак пам'яті
про трагедію
виселення в Гаях.

фото: Адам Дремко

Гільче

фото: Адам Яремко

На гільчанській горі – партизанська могила.

Гребенне

Меморіальний хрест
в 50. річницю вигнання
в Гребенному.

фото: Адам Яремко

Грушівка

Серед лісів
спочивають
жертви
Грушівки.

фото: Адам Яремко

Грушовичі

Пам'ятник воякам
УПА Закерзоння
в Грушовичах.

фото: Адам Яремко

фото: Адам Яремко

Могила невинних
мешканців Грушович
вбитих під час
облави ВП.

Грушовичі

Гута-Поруби

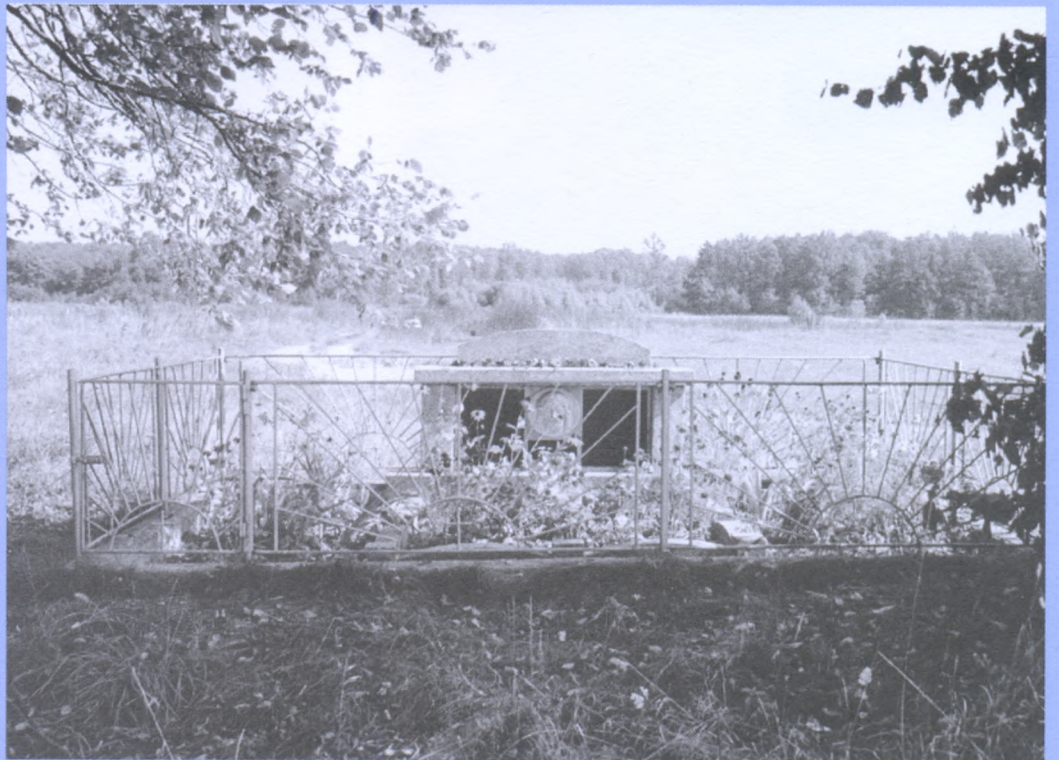

Хрест і могили над спочилими на цвинтарі в Гуті-Порубах.

фото: Адам Яремко

Тут спочивають убиті мешканці Дібчі.

Дібча

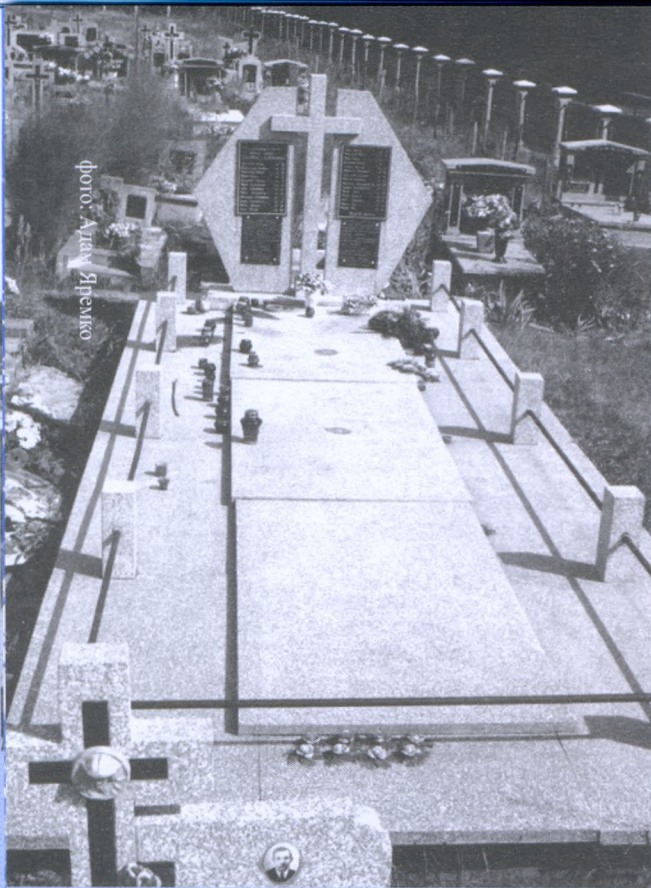

фото: Адам Яремко

Пам'ятник на місці похорону мешканців Доброї.

фото: Адам Яремко

Відзначення пам'яті про жертви другого нападу на Добру.

На могилі жертв Черчанських Стежок – цвинтар у Добрій.

фото: Адам Яремко

Добра

Журавці

фото: Адам Яремко

Упали за волю України – пам'ятник у Журавцях.

Заліська Воля

фото: Адам Яремко

Символічний знак
про похоронених
на цвинтарі
в Заліській Волі.

Увічнення трагедії
виселення в Запалові.

фото: Адам Яремко

Запалів

Символічна могила
жертв села Кальникова.

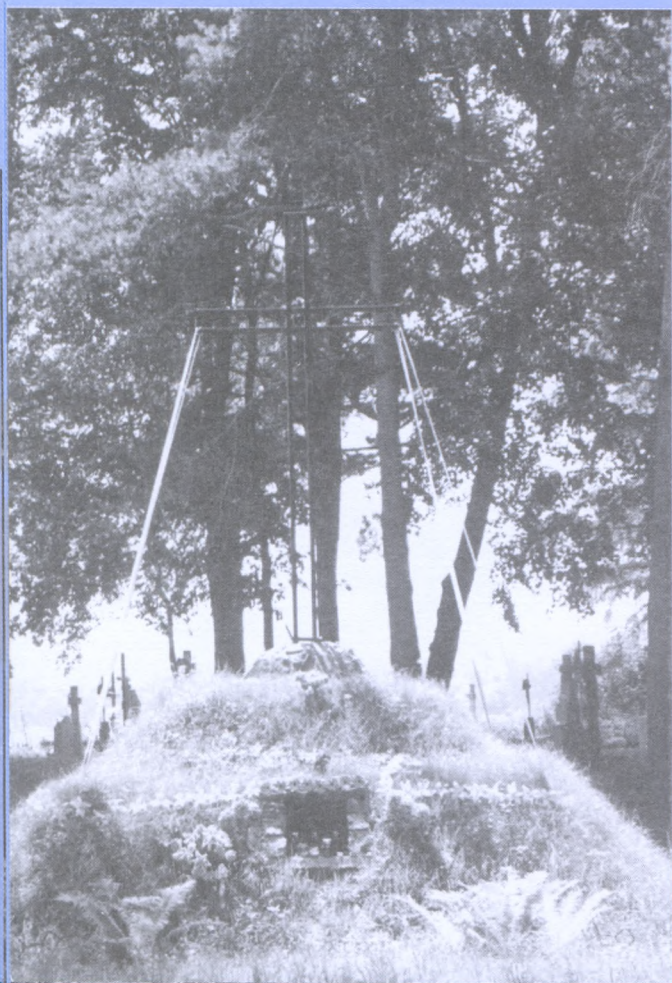

фото: Адам Яремко

Кальників

Кобильниця Волооська

Доля української національної пам'яті в Польщі
– розбита меморіяльна дошка з Кобильниці Волооської.

фото: Адам Яремко

Тут спочили
жертви
Коритник.

фото: Адам Яремко

Коритники

Пам'ятник упалим
за волю України
мешканцям Корманич.

фото: Адам Яремко

Корманичі

Корні

Увіковічення борців
села Корнів.

фото: Адам Яремко

Лазви

Уродженцям Лазів
померлим у
концтаборах Сибіру
та Явожна, полеглим
у боротьбі за
Україну.

фото: Адам Яремко

Пропам'ятний хрест
з нагоди 50. роковин
акції «Вісла».

фото: Адам Дремко

Слава героям УПА упалим у бою під Лісками й похороненим на Білостоці.

фото: Адам Дремко

Тут покоїться прах
убитих у Лісках.

Ліски

Малковичі

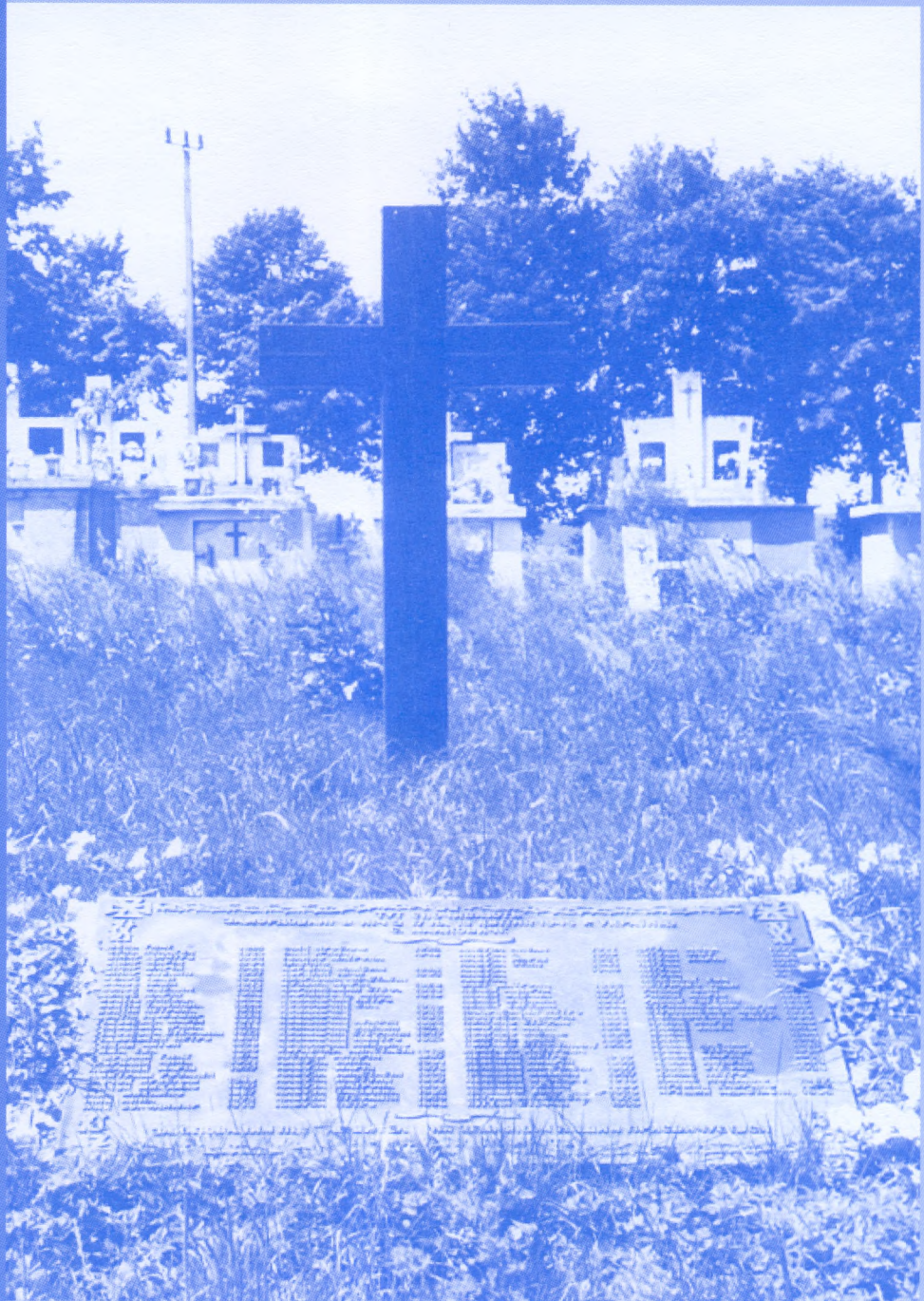

фото: Адам Яремко

Знамення трагічної
кончини мешканців
Малкович.

Вічним сном сплять
партизани
з Нового Люблинця.

фото: Адам Яремко

Місце спочинку
жертв
пацифікації
Нового Люблинця.

фото: Адам Яремко

Новий Люблинець

Павлокома

Одно з місць
спочивання
365 убитих
у Павлокомі.

37

фото: Адам Яремко

фото: Адам Яремко

фото: Адам Яремко

Перемисьль

Меморіяльна дошка в архикатедрі св. Івана Хрестителя в Перемислі.

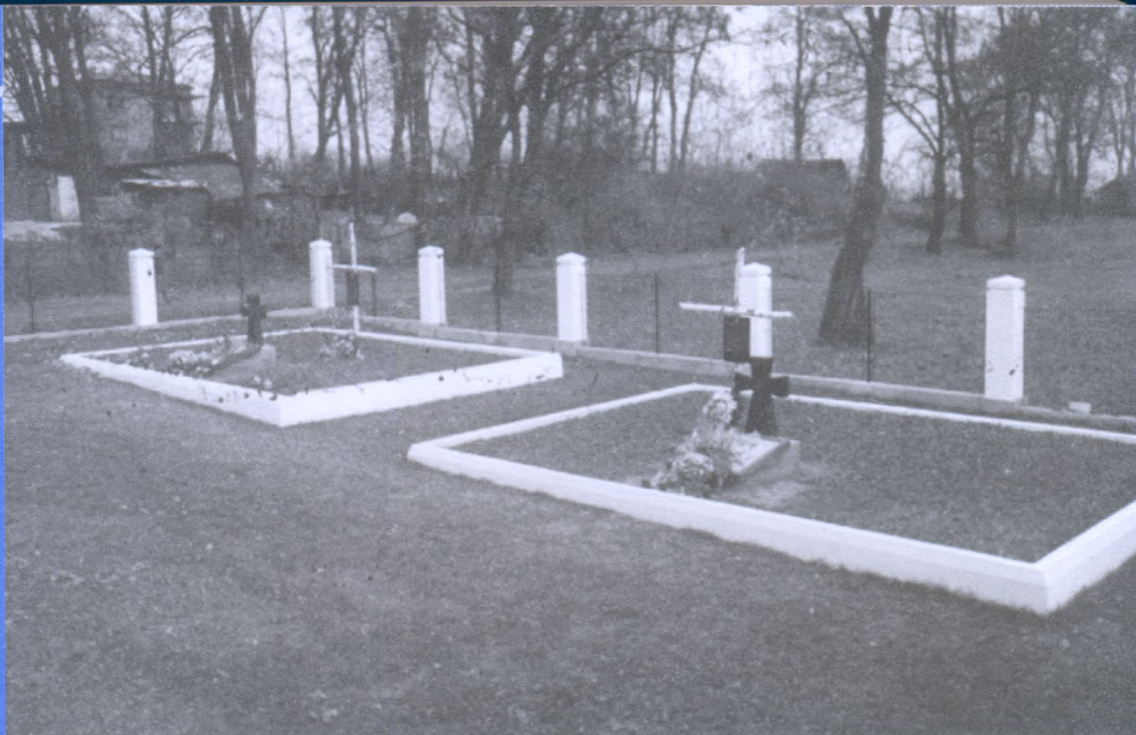
фото: Адам Яремко

На вічний спомин про трагедію 1947 року – Вовче.

Відзначення пам'яті про акцію «Вісла» в Народному Домі Перемисля.

Пикунічі

Могила вояків УПА з Бірчі (зліва) та Лішної (справа)
на військовій некрополії в Пикунічах.

фото: Богдан Гук

Пискоровічі

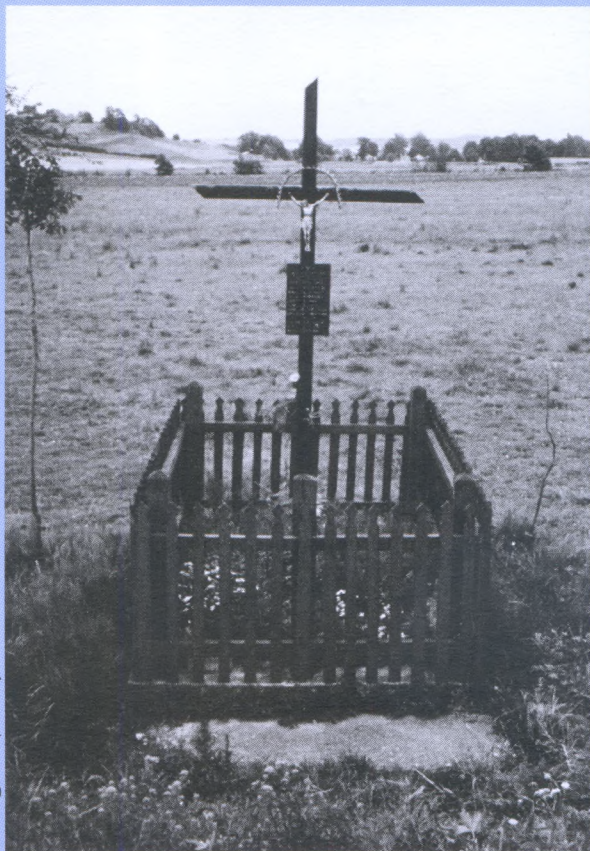
Пам'ятник
на місці
спочивання
закатованих
у Пискоровічах.

фото: Адам Діренко

Місце похорону
вбитих
мешканців
Підбуковини.

фото: Адам Яремко

Підбуковина

фото: Адам Яремко

Пропам'ятний хрест
– символ українського
розп'яття в акції «Вісла».

Знак пам'яті про 1947 рік у Поздяхі.

Поздях

Розтока

фото: Адам Дремко

Пропам'ятний хрест
з нагоди 50-річчя
переселення в Розтоці.

Тут упали й були
похоронені мешканці
Середньої.

фото: Адам Яремко

Тут просять за
молитву вбиті
мешканці села.

фото: Адам Яремко

Середня

Скопів

Пам'ятник жертвам Скопова на тамтешньому цвинтарі.

фото: Адам Яремко

Старе Село

Хрест – спомин про вбитих у Старому Селі.

фото: Адам Яремко

Стародиківські хрести
на місці похорону
вожків УПА.

фото: Адам Яремко

Старий Диків

Пам'ятник оборонцям
Старого Люблинця.

фото: Адам Яремко

Могила мешканців
Старого Люблинця
вбитих під час
пацифікації.

Старий Люблинець

Сурмачівка

Три могили – трьом воюкам УПА – в Сурмачівських лісах.

фото: Адам Дремко

Тут упали воюки УПА з сотні «Куліша».

фото: Адам Дремко

фото: Адам Яремко

Пам'ятник на могилі жертв Суροхова.

На двинтарі в Суροхові спочивають убиті в Конячеві.

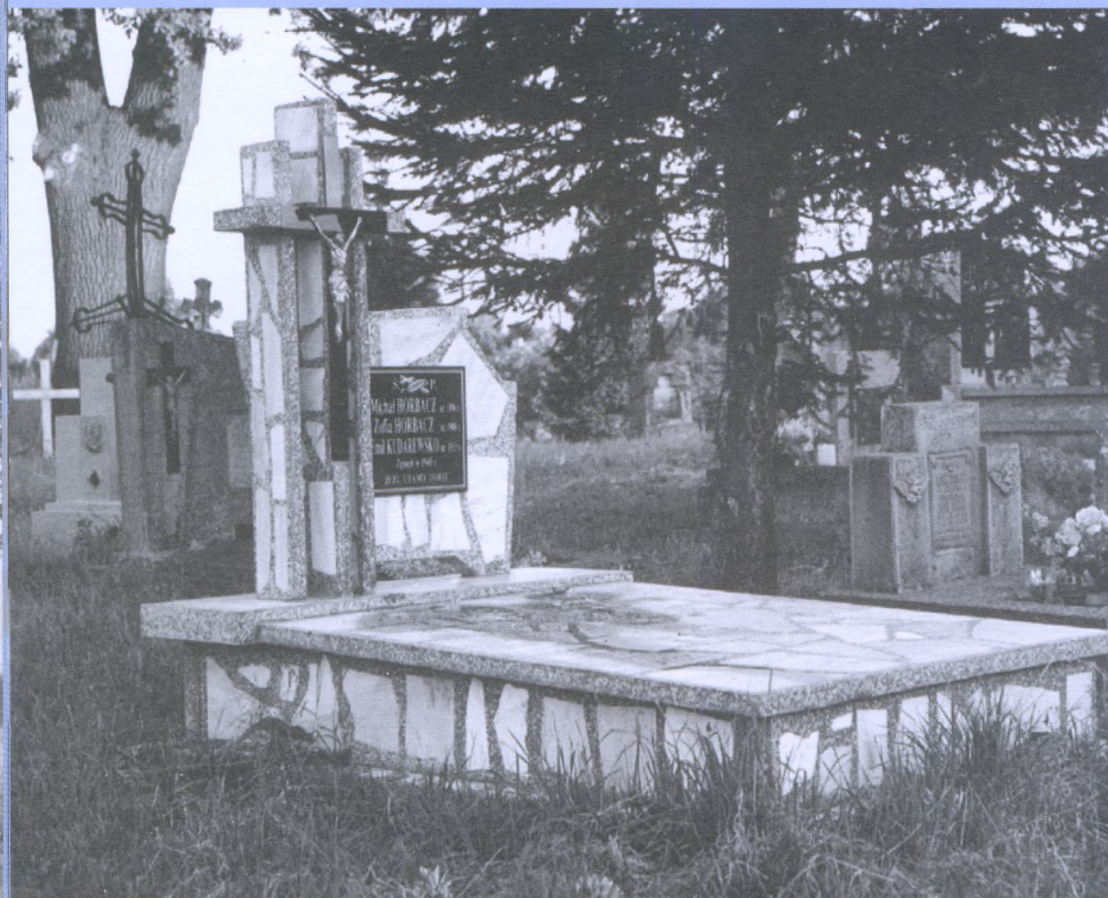

фото: Адам Яремко

Суροхів

Суша Воля

фото: Адам Яремко

Творильне

Місце спочинку
вожків УПА
на місцевому цвинтарі.

фото: Адам Яремко

Тенетиське увічнення
трагедії 1947 року.

фото: Адам Яремко

Тенетиська

Пам'ятник закатованим
мешканцям Терки.

фото: Адам Яремко

Терка

Тисова

Могила
мешканців
Тисової.

фото: Адам Яремко

Тут спочивають жертви з Торків.

фото: Адам Яремко

Торки

На місці
колишньої
церкви
в Тростянці
– знак
акції «Вісла».

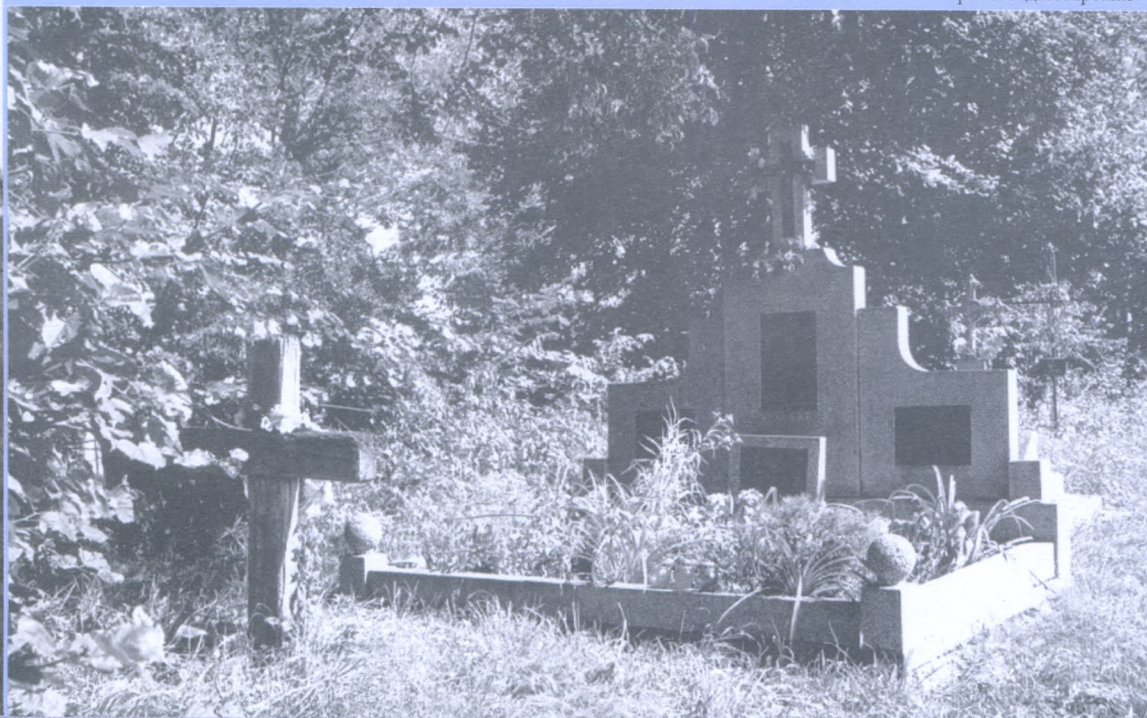
фото: Адам Яремко

Тростянець

Пам'ятник убитим мешканцям Хотинця.

фото: Адам Яремко

Хотинець

Хотинінець

фото: Адам Яремко

Пропамятний хрест
з нагоди 50. річниці
вигнання.

Хотинінець – Діброва

фото: Адам Яремко

Серед лісів – хресна ознака
хотинінької Діброви.

Явірник Руський

фото: Адам Яремко

Місце спочинку вояків
УПА на Нетребці.

фото: Адам Яремко

Пам'ятник жертвам
Явірника Руського.

фото: Адам Ярецько

Пропам'ятна дошка
присвячена
50. роковинам
виселення
в Ярославі.

Лемківщина

Білянка Бортне
Вислік Великий Завадка Морохівська
Зиндранова Ждиня
Команча Криниця Мокре
Морохів Радошиці
Регетів Вижній Смільник
Сянік Чертіжне
Явірник Ялин

Білянка

фото: Адам Яремко

Недокінчений
пам'ятник
жертвам
Лемківщини.

Пропам'ятна таблиця лемківським вигнанцям.

фото: Адам Яремко

Пам'ятник у Бортному,
присвячений трагічній
даті 1947 року.

фото: Адам Яремко

Бортне

Відзначення трагедії
переселення в Висліці
Горішньому.

фото: Адам Яремко

Вислік Великий

Завадка Морохівська

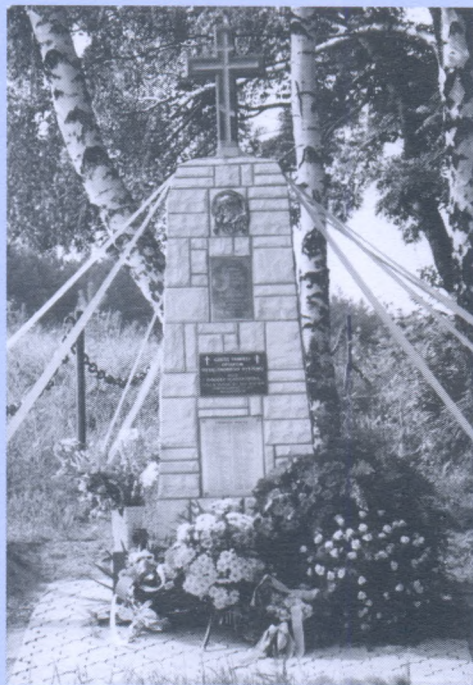

фото: Адам Яремко

Увічнення вбивства села
Завадки Морохівської.

Зиндранова

Пам'ятник
переселенцям
та в'язням
Явожна.

На вічну згадку про трагедію
Лемківщини – пропам'ятна
композиція на Ватряному
полі в Ждині.

фото: Адам Яремко

Ж
Д
Н
Я

Придорожній хрест,
присвячений акції «Вісла».

фото: Адам Яремко

фото: Адам Яремко

Пам'ятник священству
Української
Греко-Католицької Церкви
замученому в 40-х роках.

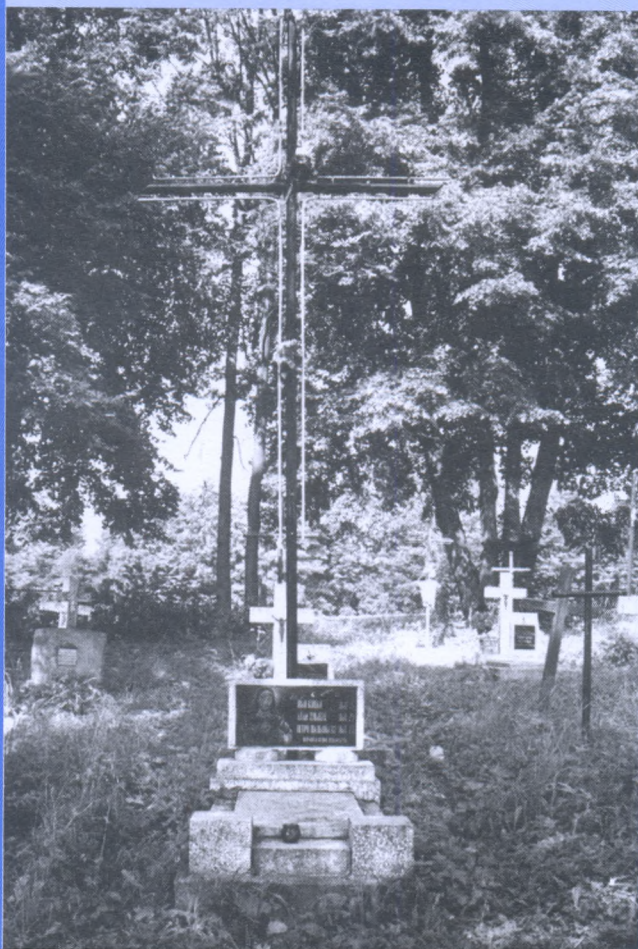

фото: Адам Яремко

Пропам'ятний хрест
в Команчі з нагоди
50-річчя акції «Вісла».

Сплять вічним сном вояки
УПА на команчанському
цвинтарі.

Біла церква в Криниці
– знак вигнання
в 1947 році.

фото: Адам Яремко

фото: Адам Яремко

Могила вояків УПА в Мокрому.

Криниця

Мокре

Меморіяльна таблиця жертвам виселення в морохівській церкві.

Згадка про колишніх
мешканців села, викарбована
в мармурі – Радошиці.

фото: Адам Яремко

Радошиці

фото: Адам Яремко

Хресне знамено
трагічного 50-річчя
акції «Вісла»
в Рететів Вижньому.

Рететів Вижній

СМІЛЬНИК

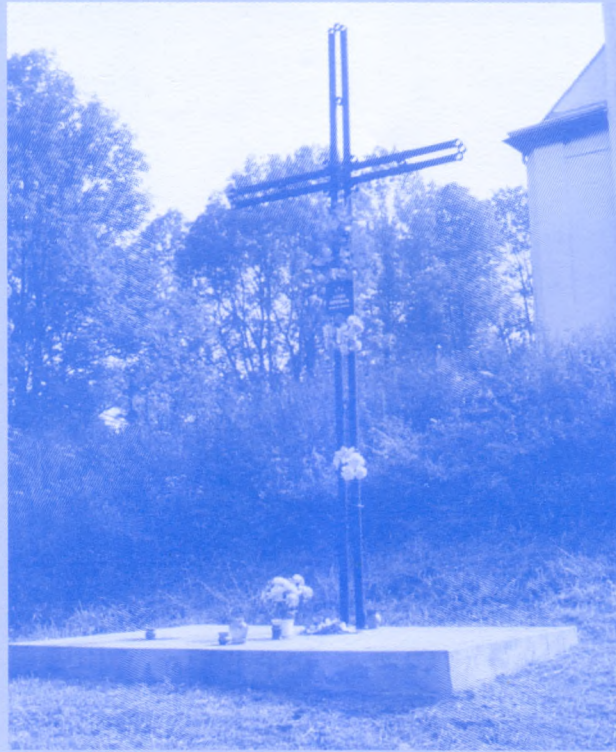

фото: Адам Яремко

Могила воєнів УПА біля церкви в Смільнику.

СЯНІК

фото: Адам Яремко

Пропам'ятна дошка присвячена 50-річчю вигнання українців у Сяноці.

На чертіжнянському
цвинтарі – знак трагедії
1947 року.

фото: Адам Яремко

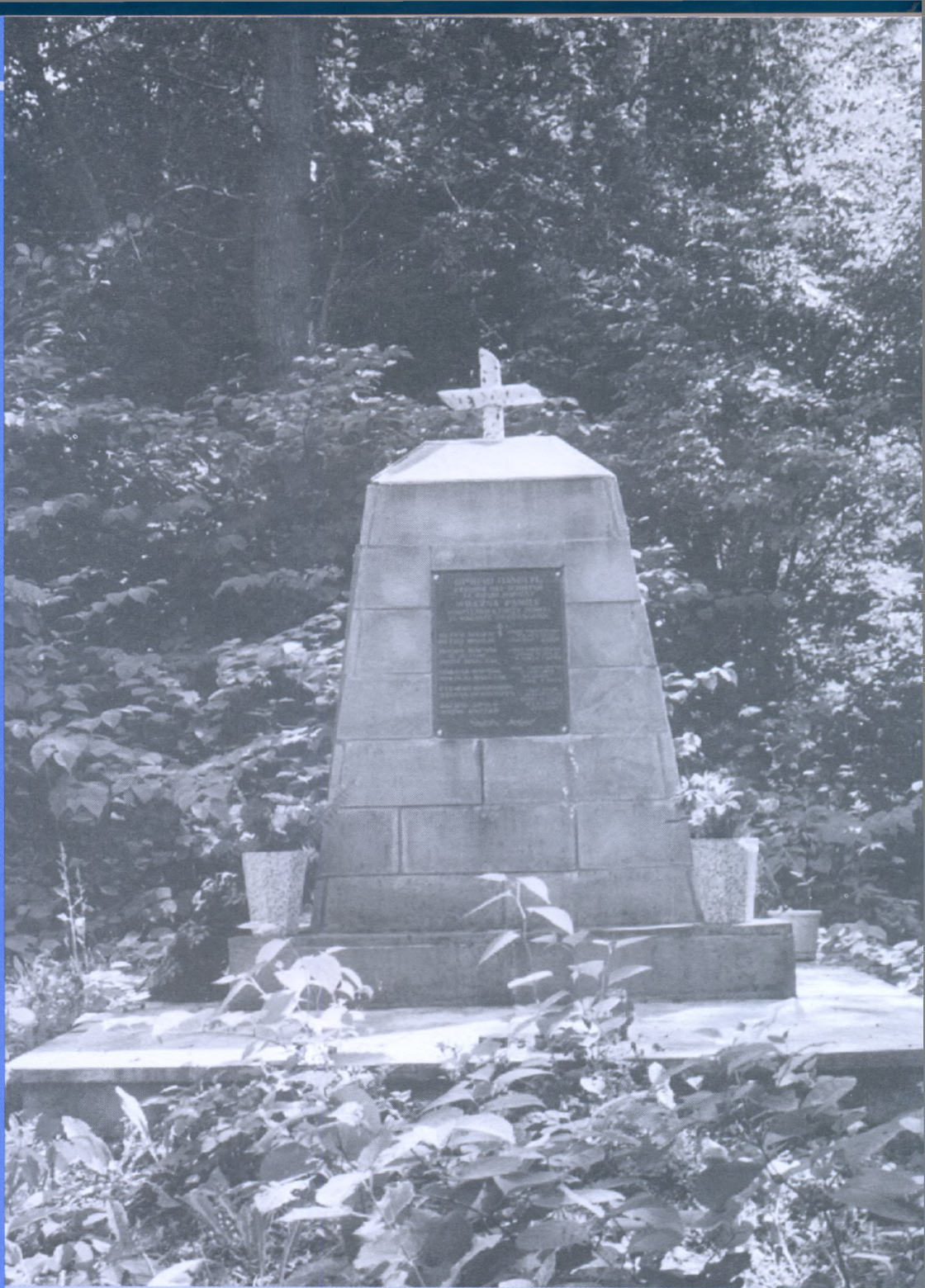
Чертіжне

Меморіальний хрест
з нагоди 50-х роковин
акції «Вісла» в Явірнику.

фото: Адам Яремко

Явірник

Пам'ятник жертвам Ялина й Пакошівки на ялинському цвинтарі.

Холмщина і Підляшшя

Біла Підляська Більськ Підляський
Верховини Голя
Добрятичі Заболоття
Загорів Залішани
Зані Кобиляни
Межилистя Носів
Смолигів Тереспіль
Холм Шиховичі
Шпаки Яблочин

Біла Підляська

Пропам'ятний хрест
з нагоди 50-річчя
акції «Вісла»
в Білій Підляській.

фото: Адам Яремко

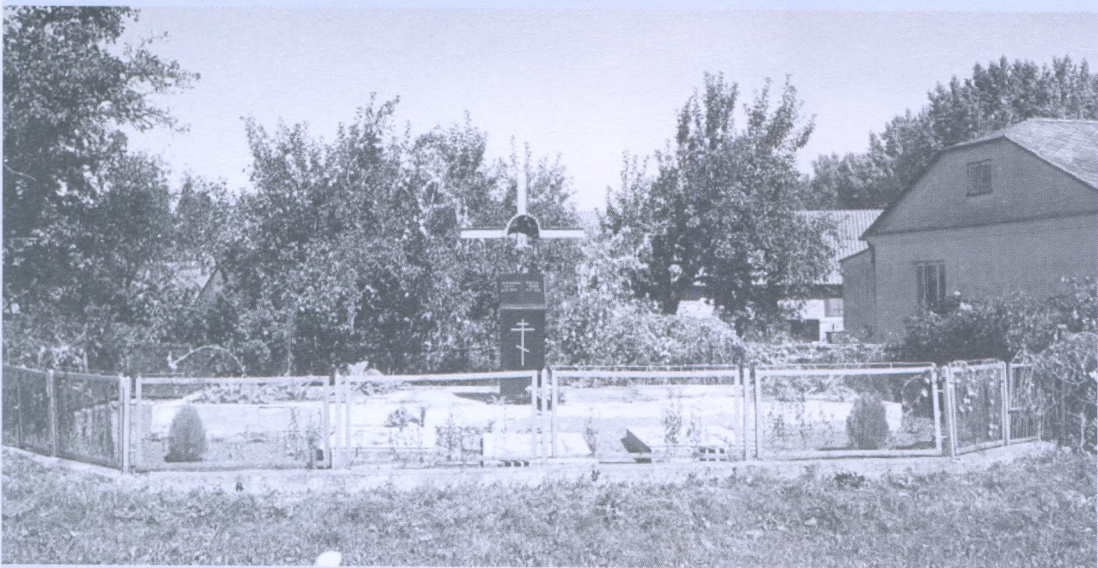
Більськ Підляський

Увічнення пам'яті
підляських жертв
у Більську Підляському.

фото: Адам Яремко

Верховини

Пам'ятник на місці похорону жертв села Верховин.

фото: Адам Яремко

Упівська могила
на цвинтарі в Голі.

фото: Адам Яремко

Голя

Добрятичі

фото: Адам Яремко

Хрест присвячений
50. річниці виселення
в Добрятічах.

Заболоття

фото: Адам Яремко

Заболоття – знак
хресної долі мешканців села
в 1947 році.

Пропам'ятний хрест,
що увічнює пам'ять
про акцію «Вісла»
в Загоріві.

фото: Адам Яремко

Загорів

На цьому місці згинули
мешканці Залішани.

фото: Адам Яремко

Залішани

Зані

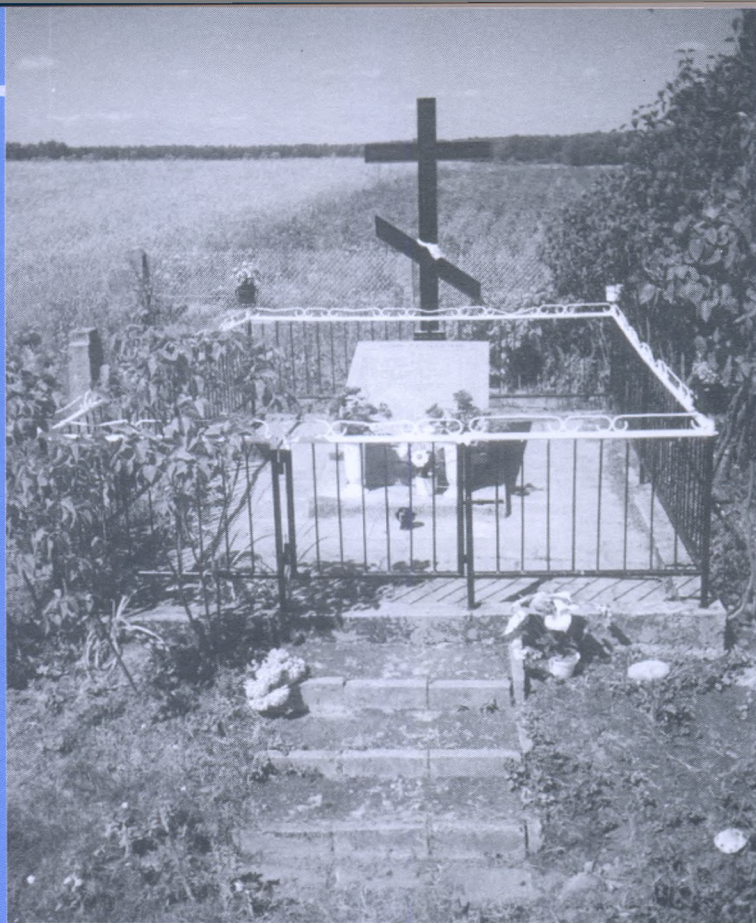

фото: Адам Яремко

Тут спочивають
невинно
вбиті жертви Зань.

Кобиляни

фото: Адам Яремко

Кобиляни – відзначення пам'яті
про трагедію 1947 року.

Хресне відзначення
виселення
у Межилисті.

фото: Адам Яремко

Могила вояків УПА
на місцевому цвинтарі.

фото: Адам Яремко

Межилистя

Знак 50-річчя
вигнання
підляських селян
з Носова.

фото: Адам Яремко

Місце спочинку
вбитих мешканців
Носова.

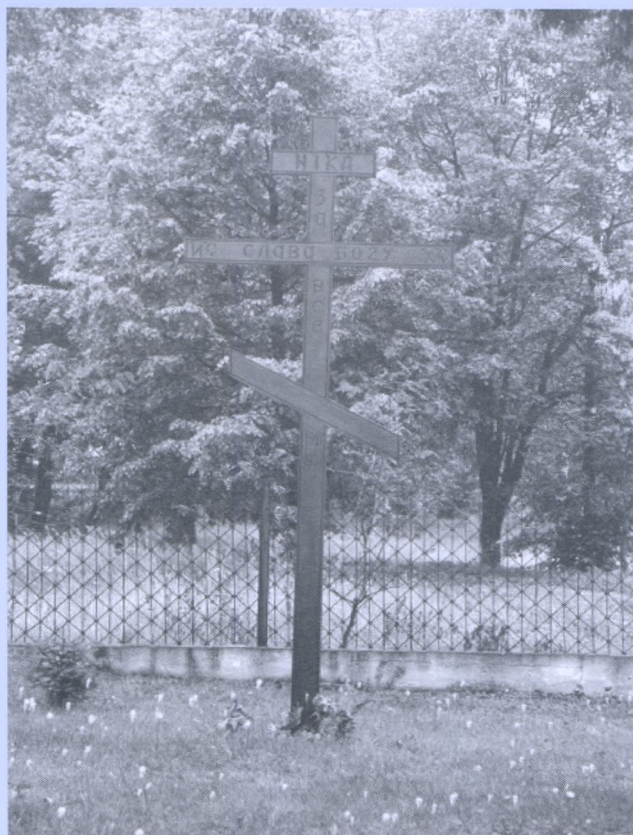
фото: Адам Яремко

Смолитів

Смолитів – тут спочивають жертви села.

Меморіальний хрест
з нагоди 50. річниці
виселення
в Тересполі.

Тереспіль

ХОЛМ

Знамення трагедії
Холмщини в 1947
році – Холм.

фото: Адам Яремко

Вічним сном спочивають воїни УПА на шиховицькому цвинтарі.

ШИХОВИЧІ

фото: Адам Яремко

Пам'ятник мешканцям
Шпаків убитим
у 1941–1945 роках.

Шпаків

Хрест – вічне нагадування про
1947 рік на терені яблочинського
монастиря.

Яблочин

Чужина

Б'єньково Варшава
Гурово Ілавецьке
Зелена Гора Зимна Вода
Кентшин Лельково Лігниця
Мальчиці Михалів Парезжи
Студзьонки Тшеб'ятів Циганок
Шпротава Явожно

Б'єНЬКОВО

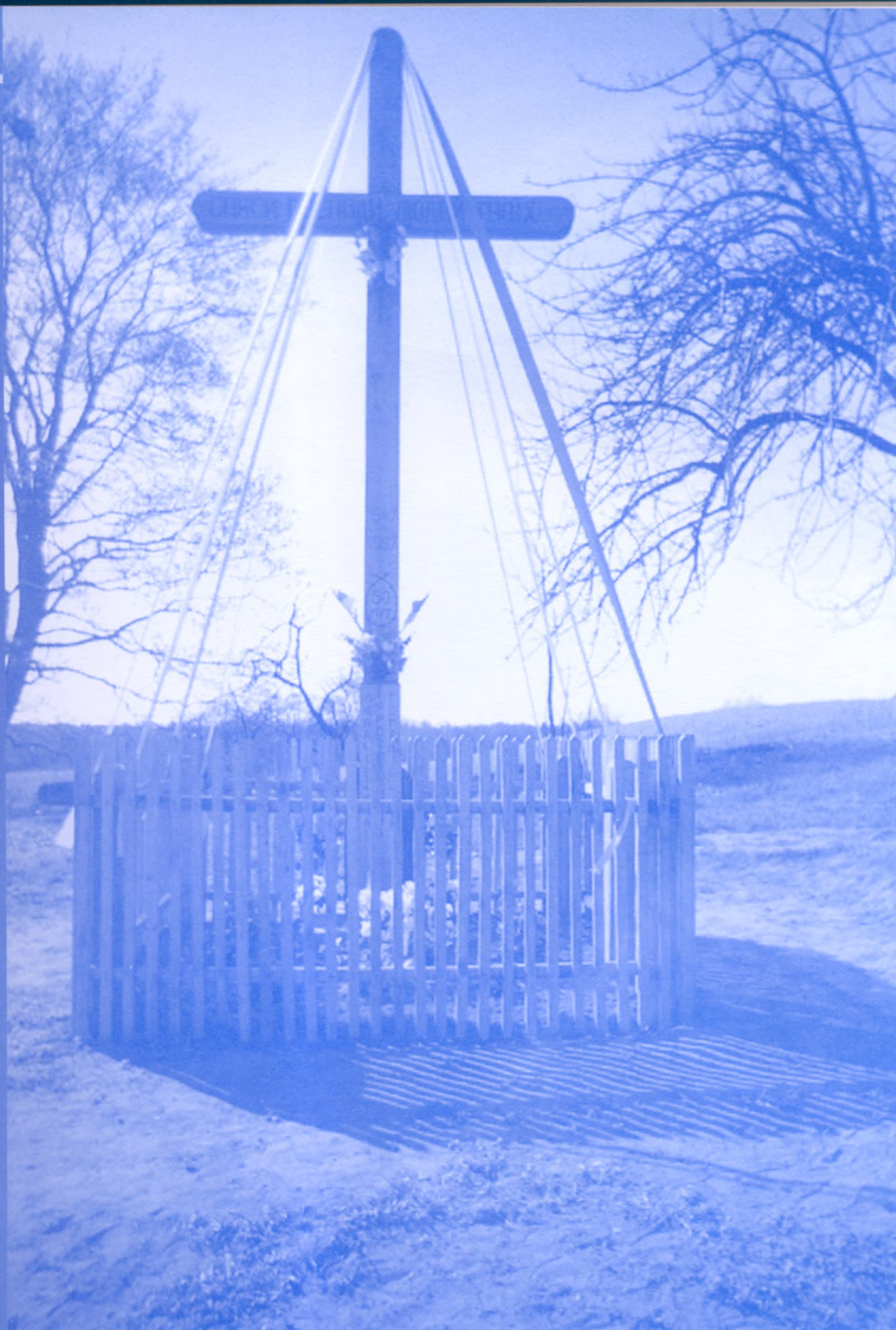

фото: Богдан Тхір

Пропам'ятний хрест до 50-річчя акції «Вісла» в Б'єнкові.

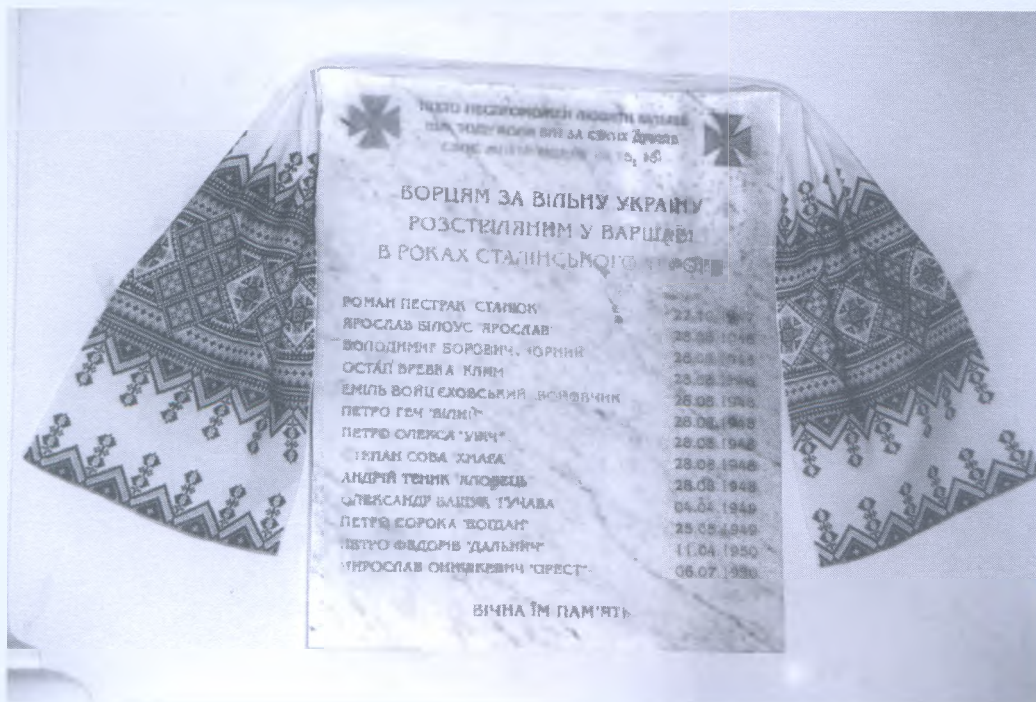

фото: Іван Кравчук

Меморіяльна дошка воякам УПА в варшавському монастирі отців Василіян.

Меморіяльна дошка жертвам акції «Вісла» та концентраційного табору в Явожні у василіянському монастирі в Варшаві.

фото: Іван Кравчук

фото: Богдан Тхір

Пропам'ятна таблиця українським жертвам акції «Вісла» в гурово-ілавецькому храмі.

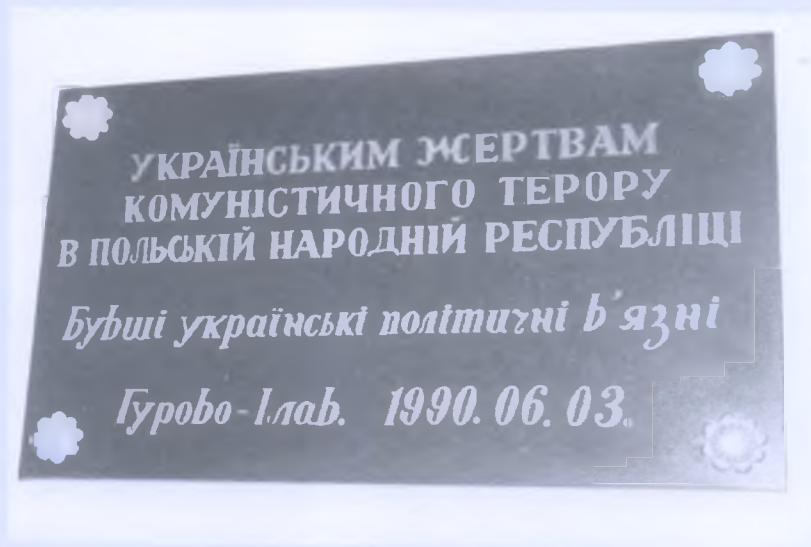
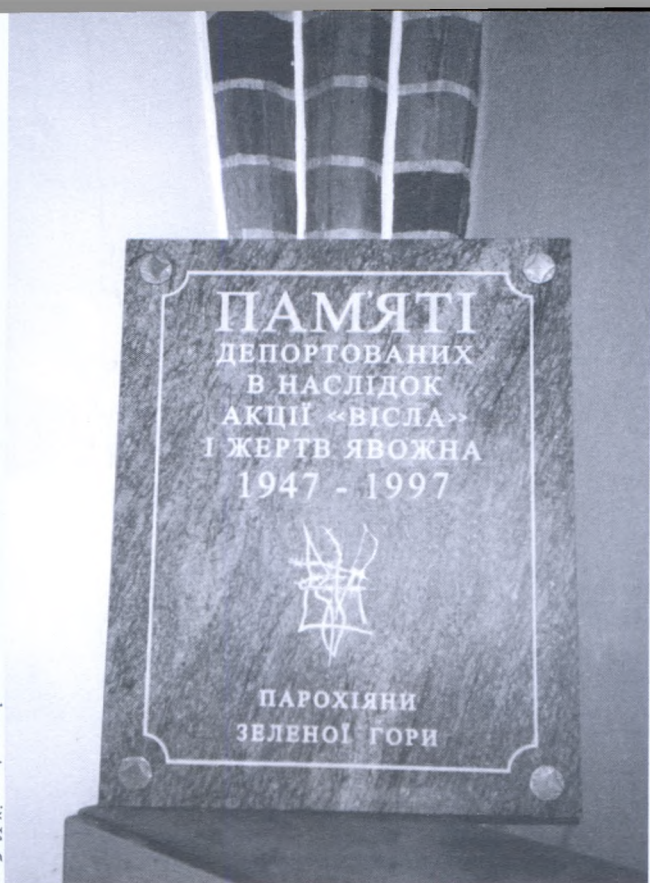

фото: Богдан Тхір

Пропам'ятна таблиця українцям – жертвам комуністичного терору в ПНР в церкві в Гурові Ілавецькому.

Меморіальна дошка
жертвам насильного
переселення
та концентраційного
табору в Явожні
в церкві Зеленої Гори.

фото: Андрій Кобак

Зелена Гора

Хрест – знак виселенського
розп'яття нашого народу.

фото: Андрій Кобак

Зимна Вода

Пропамятна таблиця переселенцям 1947 року та в'язням табору в Явожні в церкві Кентшина.

Храм у Кентшині – меморіяльна дошка воякам УПА.

фото: Андрій Оксочевський

Пропам'ятний хрест з нагоди 50. річниці акції «Вісла» біля церкви в Лелькові.

фото: Андрій Кобак

Церква в Лігниці – меморіяльна таблиця жертвам акції «Вісла».

Мальчиці

1947 † 1997

50-ліття виселення з рідної землі
Всім жертвам і вірним Св. Православної
Церкві
Во славу Трійцюючого Бога, Отця і Сина
і Св. Духа

50- lecie wysiedlenia z ojczystej ziemi
Wszystkim ofiarom i wiernym Św. Cerkwi Prawosławnej
Na chwałę Boga Trójjedynego, Ojca i Syna i Św. Ducha

Malczyce 1997 29 maja

Parafianie

Відзначення пам'яті про виселення в церкві в Мальчицях.

Знак пам'яті
про акцію «Вісла»
в Михалові.

фото: Андрій Кобак

Увічнення трагедії лемків – Михалів.

фото: Андрій Кобак

Михалів

Парезьки

фото: Адам Яремко

Парезьки
– придорожній хрест
– свідок акції «Вісла».

Студзьоньки

фото: Андрій Кобак

Ікона Богоматері,
присвячена трагедії
лемків у 1947 році
– Студзьоньки.

Камінна пам'ять
про сонце свободи
з-перед 1947 року
– Тшеб'ятів.

Пропам'ятна таблиця – тавро акції «Вісла» в церкві в Циганку.

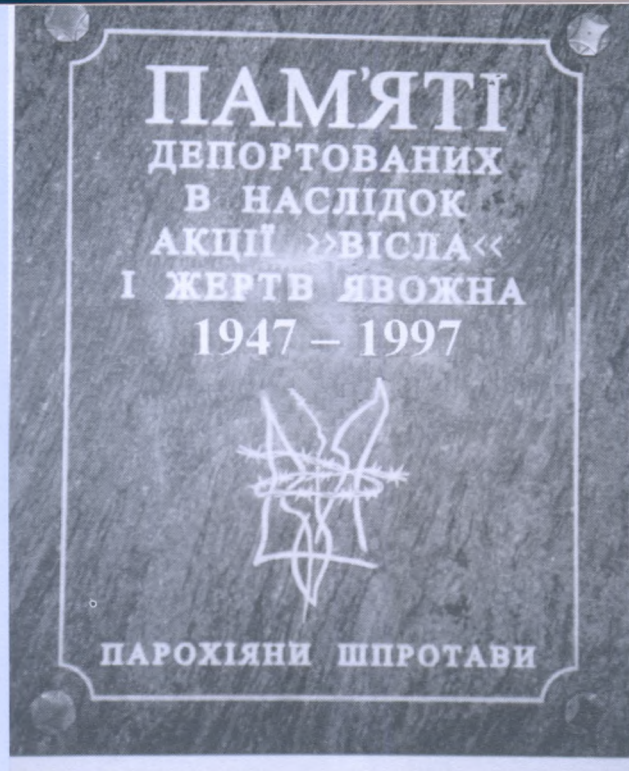

фото: Адам Яремко

Тшеб'ятів

Циганок

Шпротава

Церква у Шпротаві та її знак пам'яти про горе 1947 року.

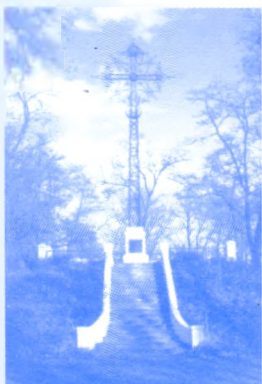
фото: Андрій Кобак

Пам'ятник жертвам концентраційного табору в Явожні.

фото: Андрій Степан

Явожно

Пикуличі

У невеликому підперемиському селі Пикуличах у 1918–1924 роках у польському таборі полонених та інтернованих перебували вояки армії УНР та інших українських збройних формувань. Весною 1919 року в таборі перебувало 2978 осіб, у половині цього ж року їх кількість сягала майже 6 тисяч чоловік. Унаслідок антисанітарних умов перебування в таборі, створених адміністрацією, відійшли з життя в 1919–1921 роках сотні вояків. Вони були похоронені у братських могилах на місці пізнішої некрополії. Докладна їх кількість невідома, немає реєстру їх персональних даних.

Ще в 1919 році почалися праці над перетворенням місць захоронення в цвинтар. У 1921 році пішов туди з Перемишля перший похід на чолі з єп. Й. Коциловським. У другому поході, у 1922 році, узяло участь уже 10 тисяч перемишлян. У 1924 році на терен цвинтаря були перенесені видобуті з різних місць ранішого похорону останки кількадесяти вояків. Чи не цього року пикулицька некрополія набрала свого остаточного вигляду. Висипаний був курган, на ньому поставлено кількадесяти метрів висоти залізний хрест, запроєктований художницею з Перемишля Оленою Кульчицькою. У 1938 році в поході до Пикулич, який став уже традиційним, узяло участь майже 30 тисяч людей з різних кутків Галичини. Останній похід перед війною відбувся в 1939 році. У 1939–1944 роках він не мав місця.

Чи не в середині 60-х років пикулицький цвинтар був знищений: звалений був хрест, вирівняні окремі могили. З часом зруйнувалася огорожа й сходи на могилу-курган. Очевидно, руїна мала на меті стерти з лиця землі великий пам'ятник борців за волю України, а її авторами могло бути тодішнє місцеве керівництво партії або сили державної безпеки. У 1945–1989 роках не відбувалися також походи, оскільки як українська національна пам'ять, так і самі українці не були на терені Перемишля бажані.

Заходи з метою відновити пикулицьку некрополію почалися на початку 1989 року, коли при владі ще були комуністи. Від імені заснованого 18 березня 1989 року Суспільного комітету віднови місць національної

пам'яти в Перемишлі до воєвідського консерватора архітектурних пам'яток звернувся письмом від 20 березня Ярослав Сидор. У документі м. ін. написано:

Zwracamy się z prośbą o wyrażenie zgody na odnowę cmentarza znajdującego się przy ulicy Pikulickiej. [...] Na cmentarzu tym zostali pochowani uczestnicy wojny polsko-rosyjskiej z 1920 roku.

Відділ культури й мистецтва Воєвідської управи в Перемишлі дав згоду письмом від 15 травня 1989 року, зазначаючи в ньому, що *na cmentarzu należy w pierwszej kolejności uporządkować teren usuwając samosiewy, chwasty, trawę oraz odnowić znajdujący się na kopcu murowany postument i ustawić odpowiednio wykonany krzyż upamiętniający wydarzenia z 1920. Wskazane jest także uzupełnienie zniszczonego ogrodzenia.*

Натомість 18 липня дав свою згоду на віднову цвинтаря заступник воєвідського консерватора архітектурних пам'яток М. Гошила.

Згодом праці над відновою були припинені рішенням Відділу урбаністики, архітектури і будівельного нагляду міста Перемишля. У письмі від 7 травня 1990 року обґрунтовано його таким чином:

W dniu 30 kwietnia 1990 r. stwierdzono, że prowadzone są prace budowlane związane z remontem i odnową ogrodzenia starego cmentarza przy ul. Pikulickiej bez wymaganego art. 28 ust. 1 Prawa budowlanego – pozwolenia na budowę. [...] W dniu 2 maja 1990 r. stawił się w Wydziale ob. Jarosław Sydor [...] działający w imieniu Społecznego Komitetu Ochrony Miejsc Pamięci Narodowej. Ob. J. Sydor został poinformowany o wymaganiach, jakie muszą być spełnione celem zalegalizowania prowadzonych prac budowlanych. Sporządzono notatkę służbową, której podpisania ob. J. Sydor odmówił. [...] Реакцією на ці вимоги була скарга, послана до Відділу архітектури Воєвідської управи в Перемишлі, а тим часом велися суспільними заходами й коштом ремонтні праці, які закінчилися перед тим, як розглянута була послана скарга¹.

Пікулицька некрополія відновлена була восени 1989 року не цілком й нині вона не в усьому відповідає передвоєнному виглядові. Віднова стосується насамперед хреста, відновленого згідно з передвоєнними фотографіями.

1990 року відновлено традиційний похід до пікулицької некрополії, який є найбільшою маніфестацією української національної пам'яти на Рідних Землях і заразом на цілій політичній території Польщі.

¹ Подається на основі документів з архіву Перемиського відділу Об'єднання українців у Польщі та усних інформацій Ярослава Сидора.

Спогад Анни Кураш (дівоче прізвище Пізьо), народженої 1922 року в Бахові.

Прийшло з-за Сяну 700 польських партизанів. Стали вбивати людей в нашому селі. Провіряли кенкарти. Убивали по полях, по хатах, у селі. Найбільше було побитих коло потоку Любери, що всередині села. Там назганяли людей і вбили, а було тих людей 17, що там упали. А всіх вбитих було з 80 людей.

Тих з-над потоку поховали недалеко в одній ямі. Пролежали аж до 1971 року, бо на тім місці будували школу й їх перенесли на цвинтар. Решта людей була похоронена на цвинтарі, але на другому кінці, дальше від церкви, і не в одному місці, а в різних гробах, бо ще були їх родини в селі.

Пам'ятаю, але не всіх, убитих. То були Антін Пізьо (мій батько), Антін Купчак, Катерина Купчак (розрізали їй череву), Анна Декар, Михайло Бубин та Катерина Бубин (подружжя), Марта Сокіл (убита з дитиною), Антін Зубик (убитий напередодні), Єдинак, Захарій Копко (убитий ще наступного дня), Ілля Копко, Галина Копко, Федір Степаник і Марія Степаник (подружжя), Михайло Купчак, Анна Салашник, Григорій Копко, Ксеня Копко, отець Сембратович. Як пам'ятаю, то ті особи, крім Степаників та Ксені й Григорія Копків, були похоронені наперед коло потоку, а потім перенесені коло церкви.

Пам'ятаю ще вбитих Євгенію Костецьку, родину Ткачів (Іван, Петро, Галина, Діонісій), Йосифу Ткач (сестру Марії Сокіл), Дмитра Лободинського, Анну Білу, Романа Копка, Гутмана (убив його власний син, якого потім спараліжувало)¹.

Чи на місці перепохорону 17. жертв був поставлений хрест – усталити не вдалося, проте згодом було воно цілком занедбане та заросле кущами й травою, маючи вигляд запалої ями. На вказаному Анною Кураш місці члени Українського молодіжного товариства «Кропива» з Перемишля 6 листопада 1999 року висипали високу могилу та поставили на ній трираменного хреста.

¹ Спогад списаний Б. Гуком від нинішньої мешканки Бахова Анни Кураш 21 серпня 1999 року.

Березка

Спомин Станислава Сенечка, народженого 1919 року в Березці.

У квітні 1945 року впала в село озброєна банда. Легітимували людей. Хто мав кенкарту з «У», того стріляли, хто з «П», того не стріляли. То були сусідські люди, але і з-за Сяну, і позганяні з Волині. У Березці вбили тоді 182 людей, у Сівчині, здається, 80, у Бахові теж щось таке.

Похоронили їх у збірній могилі, люди порахували, то знали, скільки було вбитих. Я вернувся до села в березні 46 року, але жила моя мати й брат, то все докладно оповідали. І під час того забивання вбили мого батька й брата.

Вони лежать за могилами отців Білика та Гадзяка, яка є за тою першою, стара, велика. Збоку лежать мої батько й брат, а якесь три метри за ними вибрана була яма і в тій ямі лежить 182 людей, то довга яма, довша за 10 метрів. Стояв там колись хрест. Тепер тим ніхто не цікавиться. Раз за комуні тміна дістала якісь гроші, послали пияків огородити колючим дротом. І вся опіка й пам'ять. Мати була полька, то її не вбили. Прийшли з-за Сяну¹.

Жертви нападу були похоронені на місцевому цвинтарі (неподалік стояла церква, згоріла в 70-х роках). Імовірно, що стояв на цьому місці хрест, проте інформацій про це не вдалося встановити, бо в Березці залишилося нині всього 3 людей, які пам'ятають цю подію, але самі не були її свідками. У 50–80-х роках за місце похорону ніхто не дбав. Аж 2 жовтня 1999 року з ініціативи Українського молодіжного товариства «Кропива» з Перемишля була висипана могила, а на ній поставлений трираменний хрест.

¹ Магнітофонний запис Б. Гука з 24 серпня 1999 року.

Берендьовичі

У лісі над потоком на горі Хибі містилася в 1945–1947 роках партизанська шпиталька надрайону «Холодний яр». Виявило її Військо

Польське 11 квітня 1947 року. Обороняючись від наступу, згинули там цього дня: окружний референт УЧХ Ярослав Солган – «Нехрист», надрайонова референтка УЧХ Олександра Гайдукевич – «Зена», санітар «Кіт» та чотири ранені повстанці. Їхні тіла залишилися на місці смерті.

З ініціативи мешканця України Йосипа Мельничука не цілком на місці смерті оборонців шпитальки був встановлений залізний хрест, який був посвячений 24 червня 1994 року греко-католицьким священником з України в присутності колишніх мешканців цих околиць, які були переселені в УРСР в 1946 році (Дрогобицький та Самбірський р-ни)¹.

¹ Лист Миколи Петрушака з Самбора з 7 грудня 1998 року.

Брижава

У Брижаві знаходяться три могили жертв НКВС та ВП. На греко-католицькому цвинтарі у двох могилах, які сусідують одна з одною, спочивають жертви антипартизанських облав, здійснюваних Червоною Армією в січні 1945 року. У одній лежить 9 осіб (там поставлено хрест), у другій 4 особи родом з Ляхави.

На першій могилі Володимир Мазурик з Брижави 14 жовтня встановив хрест з написом на дерев'яній дошці:

*Вічна пам'ять
заг. 1944–1946 р.*

У ній спочивають:

1. «Крук», народжений у Корманичах, вояк УПА, убитий ЧА,
2. Володимир Сташків, вояк УПА, родом з Брижави, убитий ЧА на брижавському присілку Загорі,
3. Степан Сташків, родом з Брижави, селянин, дяк, убитий в дорозі до церкви,
4. Іван Боднар, вояк УПА (?),
5. Бараник, ім'я не встановлене, селянин з Волі Брижавської,
6. НН, пс. «Воробець», вояк УПА, родом з Дарович, убитий ВП,
7. Роман Духняк, вояк УПА,

8. Панкевич, ім'я невідоме, родом з брижавського присілка Климівки,

9. Матликів (сільське прізвище?), ім'я невідоме, селянин, баптист.

У другій могилі спочивають:

1. Йосиф Пліс, вояк УПА (похоронений, можливо, на цвинтарі),

2. Іван Клебан, вояк УПА,

3. невідомий вояк дивізії «Галичина»,

4. Іван Фурман, убитий МО з Борівниці (можливо, що спочиває на цвинтарі).

Розподіл жертв по могилах дуже приблизний, оскільки дані невідомі.

Натомість на баптистському цвинтарі спочивають жертви ВП з 1946 року. Під час ревізії одягу та харчів польські вояки вивели поза хату членів родини Мандрухів: Михайла з жінкою Анною та парою дітей та й розстріляли їх. Третя дитина, хоч пострілена, врятувалася. Військо вбило також мимовільних свідків цього розстрілу, голову баптистського збору з Брижави Василя Духняка та господаря Бодяка, які надійшли до місця розстрілу. Усі вони були похоронені на згаданому цвинтарі, проте їх могила невідомі.

¹ Усі інформації на основі даних Володимира Мазурика з Брижави, спертих на розповіді мешканців Брижави.

Василів

У могилі в Василеві спочиває 11 членів боївки СБ Олександра Бобка – «Хоми», які полягли в криївках на василівських полях три дні після наступу УПА й ВІН на Грубешів. Упалі вояки УПА були похоронені зараз після бою на упівському цвинтарі край села. Крім них, спочивають у ній інші жертви, переважно члени УПА, між іншим, жертви з березня 1946 року. Упалі боївки були похоронені двома рядами, на кожній могилі стояв невеликий березовий хрест. У такому стані могили проіснували до акції «Вісла». Згодом могили були зрівняні з землею: *усе заорали*,

один поляк посіяв там гречку, але і так не вродила, бо як писала одна жінка з Василева, з'їла шаранча¹.

Уперше партизанська могила була відновлена 1990 року під час виїзду бувших мешканців сіл Василів Великий, Ліски, Ульгівок та інших на свої колишні землі. Працювали при ній Катерина Глух, Параскевія Войтович і Агафія Ремішило (вони відновили тоді ж і Білостік), які не змогли відновити цілого цвинтаря, проте висипали майже голими руками кілька могил та поставили один малий дерев'яний хрест.

Під час приїзду в 1993 році був поставлений більший дерев'яний хрест, а в 1995 році терен спочинку вояків з боївки «Хоми» був відновлений, частина цвинтаря залишилася поза поставленою тоді огорожею з залізних стовпців сполучених ланцюгом. На хресті була прикріплена меморіяльна дошка з написом: *Тут спочиває 13 борців, котрі полягли в березні 1946 року за волю України. Героям слава*². Цього ж 1995 року могила була посвячена.

Дозвіл на віднову цвинтаря дала 12 квітня 1995 року римо-католицька єпархіяльна консисторія в Замості, до якої звертався Йосиф Овсіцький зі Щеціна:

*W nawiązaniu do pisma z dn. 4 bm., po odbyciu rozmowy z księdzem proboszczem z Wasylowa, informujemy uprzejmie, że jest możliwe uporządkowanie grobów na cmentarzu grzebalnym w tejże miejscowości. Winno to ograniczyć się wyłącznie do postawienia ogrodzenia i krzyża. Wszelkie szczegóły należy uprzednio uzgodnić z miejscowym księdzem proboszczem, zwłaszcza zasięg mogiły, kształt krzyża i ewentualny napis oraz sam przebieg poświęcenia, jeśli jest przewidziane. Ze względu na delikatność sprawy prosimy o bardzo roztropne przeprowadzenie swego zamierzenia*³.

Відвідини та молитва на могилі в Василеві відбуваються при нагоді щорічних липневих виїздів до Лісок. Напередодні відвідин у 1998 році упівське поховання було збезчещене невідомими людьми⁴, вирваний був хрест, розриті могили й частинно знищена огорожа. У тім році не поїхали люди, ті, що їхали раніше, мають по 70 років, а молоді не їдуть. Могили розкопали і не знати, що тепер маємо робити, а не хотіли би-сьмо так залишити⁵.

¹ Богдан Гук, *Друзі! Україна вільна! Відзначення 50 роковин акції «Вісла» в Лісках, Василеві Великому та на Білостоці*, «НС», ч. 34 за 1997 р.; див. також спомин Ірини Баран у *Пропам'ятній книзі 1947*, с. 35.

² Лист Ірини Баран з вересня 1998 р.

³ Лист генерального вікарія Ф. Гринюка з Єпархіяльної консисторії в Замості до Й. Овсіцького.

⁴ Наталя Кравчук, *Тривас нищення українських слідів на рідних землях*, «НС», ч. 29 за 1998 р.

⁵ Той же лист І. Баран.

Вербиця

На сільському цвинтарі поставлені такі увіковічення:

1. хрест з пропам'ятною дошкою,
2. пам'ятник воякам УПА.

Десь на початку 1990 року у принагідній зустрічі, Микола Хижий з Гавдину висловив думку, щоб у рідному селі очистити й огородити кладовище, поставити нагробки й хрести. [...] Цю думку підтримали й інші вербичани. [...]

Усе почалося зі збірки грошей на необхідні матеріали на будову. Ми двократно зверталися до вербичан про фінансову допомогу. Більшість зі зрозумінням відгукнулась і підтримала нашу ініціативу, але були й байдужі, які нічого не дали. Десь у половині року все було готове, щоб починати роботу. Стовпці й ворота зробив Ярослав Тимчина, вантажну машину з причепою дали безкоштовно його сини Микола та Іван. Роман Галан, також безкоштовно, виконав пам'ятник в 43. річницю акції «Вісла». Це все – браму, стовпці, сітку, цемент – ми завантажили в Кшекотах і увечорі вирушили в понад 600-кілометрову дорогу до Вербиці. Поїхало нас тоді 12 осіб [...] – пише вербичанин Мирослав Омелян¹.

У Вербиці вони зустрілися з місцевими українцями, які в 50–60-х роках вернулися до рідного села. Саме тоді, улітку 1990 року, на вербицькому, упорядкованому й огороженому тоді цвинтарі був поставлений перший пам'ятник у вигляді високого на 2 метри бетонного хреста з Розп'яттям, на бетонній підмурівці, де знаходилася пропам'ятна дошка з написом: 1947. Загибав Вербиці. Земле наша, ми так тебе любили і любити будем. Вічна пам'ять і слава героям цієї землі. 1990. Діти і внуки.

Протягом проведених у Вербиці трьох днів були відновлені також могили вояків УГА та УПА (Григорія Омеляна, Василя Омеляна та Петра Омеляна), на яких двома роками пізніше встановлено металеві хрести, а також меморіальну дошку з датами життя й смерті: прізвищами та написом: Воїни УПА. Віддали життя за волю України. Вічна їм пам'ять.

* * *

¹ Лист Мирослава Омеляна з 9 жовтня 1998 року.

За ініціативою вербичанина з США Петра Левка 29 серпня 1993 року на вербицькому цвинтарі був поставлений і посвячений пам'ятник у честь мешканців Вербичі в вигляді «порожнього» хреста, обрамованого бетоновим чотирикутником на такій же підставі. На пропам'ятній дошці був Тризуб, а під ним напис: *Цей пам'ятник мешканцям села Вербичя, які тут жили, боролися і впали в 1940–1950 роках*².

У 1995 році на місці цього пам'ятника за ініціативою цього ж Петра Левка та коштом вербицької діаспори з США й Канади був поставлений новий, величавіший. Імовірно, ішлося про те, щоб новий пам'ятник виразніше показував вклад вербичан у боротьбу за самостійну Україну в лавах УПА, а також, щоб записати на ньому прізвища всіх упалих. Формою повністю відповідає ідентичним пам'ятникам на могилах вояків УПА в США та Канаді. Він поставлений поблизу могил вояків УГА та згаданих братів Омелянів. На підставі напис: *У боротьбі за волю України в селі Вербичя з різних частин УПА загинуло понад 100 осіб. Вічна їм пам'ять*.

Під написом з одного й другого боку пам'ятника список упалих вербичан, чому передує напис: *Вічна пам'ять полеглим в 1942–1952 рр.* Пров. Омелян Григорій 1908, пров. Боднар Володимир 1916, пров. Стех Ярослав 1928, Зрада Дмитро 1915, Підубишин Михайло 1918, Ярмола Михайло 1913, Коваль Іван 1912, Ярмола Василь 1914, Тимчина Йосафат 1905, Пушкар Миколай 1910, Солодуха Михайло 1914, Солодуха Тарас 1916, Бабик Дмитро 1918, Бусько Василь 1914, Гіль Іван 1913, Солодуха Василь 1912, ком. Ярмола Тарас 1915, Солодуха Миколай 1918, Журавецький Михайло 1921, Фащук Василь 1929, Омелян Василь 1914, Омелян Петро 1922, Козак Дмитро 1923, Козак Григорій 1923, Пушкар Ярослав 1927, Тимчина Йосафат 1923, Тимчина Левко 1932, Трушик Миколай 1932, Притула Ярослав 1928, Смик Михайло 1923, Пушкар Василь 1913, Омелян Володимир 1925, Боднар Ярослав 1922, Славонас Прокіп 1922, Солодуха Григорій 1921, Пушкар Григорій 1921, Ярмола Михайло 1920, Мисько Ярослав 1929, Пушкар Юрій 1920, Бартман Степан 1928, Наконечний Ярослав 1928, Дорош Григорій 1923, Мисько Дмитро 1923, Коць Іван 1923, Коць Степан 1929, Коць Василь 1928, Ващишин Михайло 1929, Ващишин Іван 1929, Солодуха Миколай 1931, Притула Роман 1927, Охрін Василь 1923, Зозуля Владислав 1922, Охрін Степан 1929, Назар Михайло 1920, Ярмола Іван 1922, Коваль Степан 1924, Копцюх Степан 1929, Кузьма Михайло 1929, Ярмола Михайло 1929, Кучма Володимир 1929, Мартинець Ярослав 1930, Ярмола Теодор 1928, Ващишин Василь 1928, Зрада Теодор 1910, Чук Миколай 1919, Притула Юрій 1918, Шилипило Іван 1928, Ярмола Антін 1929, Ярмола Василь 1928, Ярмола Іван 1927,

² Пропам'ятна книга 1947, Варшава 1997, с. 75.

Ярмола Миколай 1919, Ярмола Михайло 1924, Тимчина Теодор 1929, Грушка Михайло 1924, Криницький Юліян 1875, Стех Андрій 1890, Стех Андрій 1886, Зрада Павло 1899, Стех Михайло 1923, Харко Андрій «Ворон», «Голуб», «Добош», «Вільховий», «Максим», «Швед», «Остриця», «Бурлай», «Вовк», Бусько Миколай, Новосад Василь.

Верхрата

У селі Верхраті та його присілку Манастирі знаходяться увіковічення:

1. пам'ятник поляглим з Верхрати,
2. недокінчений пам'ятник поляглим у бою на Мриглодах і Грушці воякам УПА,
3. хрест на місці похорону жертв присілка Манастир,
4. хрест на місці похорону вояків УПА з верхратського та любицького СКВ,
5. хрест з нагоди 50-річчя акції «Вісла».

Пам'ятник воякам УПА родом з села Верхрати побудований на верхратському цвинтарі за ініціативою колишнього мешканця села, учасника УПА, Дмитра Богуша в вересні 1993 року, 28 цього ж місяця був посвячений. Пам'ятник стоїть на місці похорону 13 жертв, вояків УПА. На пам'ятнику знаходиться напис:

У могилі спочивають: Шупер Йосиф 1925, Титва Теодор 1926, Балух Дмитро 1922, Гац Михайло 1926, Гой Іван 1919, Демчина Дмитро 1922, Демчина Микола 1924, Дуда Іван 1922, Снігур Дмитро 1906, Снігур

Степан 1923, Климко Марія 1924, Тупа Степан 1925, Тупа Степан 1922.

Під цими даними знаходиться ще меморіяльна дошка з написом:

У боротьбі за визволення із с. Верхрати згинули:

<i>Бабик Дмитро</i>	<i>Лесь Василь</i>
<i>Бздель Йосиф</i>	<i>Левчишин Іван</i>
<i>Бугай Іван</i>	<i>Мазур Іван</i>
<i>Василинка Микола</i>	<i>Мацелко Іван</i>
<i>Гринюка Василь</i>	<i>Нестерак Іван</i>
<i>Гнап Василь</i>	<i>Осьмак Петро</i>
<i>Дуда Олекса</i>	<i>Осьмак Йосиф</i>
<i>Духневич Михайло</i>	<i>Просінський Дмитро</i>
<i>Козубель Данило</i>	<i>Рєбіш Теодор</i>
<i>Ковалик Іван</i>	<i>Снігур Данило</i>
<i>Костишин Микола</i>	<i>Филь Теодор</i>
<i>Климко Іван</i>	<i>Шупер Михайло</i>
	<i>Юськевич Онуфрій</i>
	<i>Вічна їм пам'ять</i>

Побіч, на меншому постаменті, напис:

Вічна пам'ять полеглим у 1944–1946 рр.

Перший список відноситься до похоронених на цвинтарі, другий – поза ним, переважно не знати докладно де.

* * *

2 березня 1945 року відділ УПА Месники-II звів оборонний бій з НКВД у верхратському присілку Мриглоди та селі Грушці, що неподалік Верхрати. У Манастирі перебувала перед боєм чота під командою чотового «М'яча», у Грушці – «Дима». Ввисліді бою впало всього 62 во-яків УПА¹.

Упалі стрільці були спершу похоронені неподалік місця бою й спочивали в ямі до квітня 1946 року, коли-то перед Великоднем були перенесені на терен бувшого василіянського монастиря на присілку Манастир. На Великдень у присутності вояків куреня «Залізняка» відправив за поляглих панахиду й могилу посвятив любичький парох Заяць. На могилі був висипаний невеликий курган, а на ньому встановлений березовий хрест.

¹ Оперативний звіт ТВ «Бастіон» за час від 26 серпня 1944 р. по 23 березня 1945 р., подається за: Євген Місило, *Повстанські могили*, Варшава 1995, с. 233.

На початку 60-х років відвідав це місце Дмитро Богуш, учасник похорону з 1945 року. Не застав кургану, який, можливо, заповся в могилу (був розритий?). Очевидно, березовий хрест негода знищила набагато давніше. На початку 80-х років місце похорону відвідували учасники студентських мандрівок української молоді «Карпати», тоді був там заново поставлений невеликий хрест. У 1993 році члени гуртка ОУП з Гребенного відвідали Манастир. Могилу обложили камінням у формі прямокутника висотою приблизно 30 см, усередині висипали його піском, посеред якого встромили залізний застаний вже на місці хрест. За свідченням учасників, перед початком праць помітні були людські кістки в ямі партизанського спочинку. Після впорядкування могили впорядковано також терен навколо неї, витято м. ін. понад 300 малих дерев та кущів. Під цю ж пору перед залізним хрестом покладено кам'яну таблицю з написом у честь поляглих вояків. На самому хресті прикріпили на блясі також пропам'ятний напис польською мовою.

У такому стані могила існувала трохи понад рік. Ще в 1993 році Спілка українців-політв'язнів сталінського періоду прийняла постанову про побудову на Манастирі пам'ятника. Виконавцем її обрано Дмитра Богуша, мешканця Перемишля. Д. Богуш 24 січня 1994 року звернувся до Воєвідського консерватора архітектурних пам'яток у Перемишлі з проханням такого змісту:

Stowarzyszenie Ukraińców – Więźniów Politycznych Okresu Stalinowskiego w Polsce zwraca się z uprzejmą prośbą do wojewódzkiego konserwatora zabytków o wydanie zezwolenia na budowę pomnika żołnierzy UPA poległych w walce z wojskami NKWD w dniu 1945.03.02 w Werchracie – Mrygłodach, a pochowanych w Monasterze obok cerkwi zniszczonej przez komunistów. W gminie Horyniec powiedziano nam, aby zwrócić się o zezwolenie pod Wasz adres, ponieważ miejsce to znajduje się na terenie Parku Krajoznawczego.

Do niniejszego pisma załączamy projekt pomnika [...]².

Воєвідський консерватор М. Козьол 8 лютого звернувся до Воєвідського комітету охорони пам'яті боротьби і мучеництва в Перемишлі з проською видати опінію щодо того, чи можна такий пам'ятник будувати. Знаходилося там також таке:

W związku z coraz większą liczbą powstających na terenie województwa przemyskiego pomników upamiętniających poległych członków UPA prosimy o informację, czy stan ten jest zgodny z ogólnymi wytycznymi ROPWiM

² Тут і далі цитати з документів щодо пам'ятника на Манастирі подаються за документами з приватного архіву Д. Богуша.

w tym zakresie. Воевідський комітет ОПБіМ передає справу до Ради охорони пам'яти боротьби і мучеництва в Варшаві. Не отримавши протягом півроку ніякої відповіді, Д. Богуш у липні й на початку серпня винайняв робітників і почав будову пам'ятника. З огляду на важкі умови доїзду й непогоду праця затягнулася. Тим часом 8 вересня воевідський консерватор заново звертається до Воевідського комітету ОПБіМ за опінією щодо Манастиря, а 5 жовтня інформує Спілку політв'язнів про брак такої опінії.

Районна управа в Любачеві за повідомленням невідомої людини 31 серпня викликає Д. Богуша за поясненнями, які він дав в Любачеві 14 вересня. Натомість 16 вересня Районна управа видає своє розпорядження:

Nakazuję Panu Dymitrowi Bogusz [...]

1. wstrzymać roboty budowlane przy budowie pomnika poległych członków UPA, wykonywane bez wymaganego pozwolenia na budowę [...] na terenie poklasztornym w miejscowości Monasterz gm. Horyniec.

2. Zabezpieczyć obiekt przed zniszczeniem.

3. W terminie do 31 października 1994 r. przedłożyć do tut. Urzędu dokumentację projektową celem dalszego rozpatrzenia sprawy. [...]

Д. Богуш 14 жовтня звертається до Надлісництва в Любачеві з проханням дати дозвіл на модернізацію могили на Манастирі, проте ця установа узалежнює свою евентуальну згоду від дозволу воевідського консерватора (пам'ятник мав знаходитися на терені старого манастиря), а, як уже стверджувало, консерватор 8 місяців не отримав відповіді з Воевідського комітету ОПБіМ у Перемишлі.

14 листопада 1994 року Районна управа в Любачеві стягає з Д. Богуша штраф у розмірі 400 тис. старих злотих за самовільне споруджування пам'ятника. Відповідь ОПБіМ Д. Богуш отримав 15 грудня 1994 року. Рішення було негативне, спиралося на такому ствердженні:

Przedłożony projekt zawiera rozwiązanie głównej fasady zrobionej z betonu nieodpowiadającego wymogom estetycznym zarówno co do podstawy pomnika, jak i co do drzewostanu na jego tle. Tekst napisu nie odpowiada charakterowi religijnemu, jaki powinna mieć mogiła.

Д. Богуш кілька разів звертається до Районної управи в Любачеві продовжити термін представлення повної документації пам'ятника. Тим часом Спілка політв'язнів звертається до Головної ради ОПБіМ у Варшаві з проханням дати свою опінію щодо Манастиря. Д. Богуш отримує з Районної управи в Любачеві письмо з 13 квітня 1995 року з вимогою до 31 вересня представити повну документацію. Знаходилося там також ствердження, що Головна рада ОПБіМ в Варшаві *zajmie stanowisko po otrzymaniu opinii zespołu historyków i ekspertów zajmujących się tematyką UPA.*

Д. Богуш представляє перемиському воєвідському консерваторові частинно змінений проєкт пам'ятника й письмом з 22 квітня отримує відповідь, де консерватор відкидає проєкт, називаючи його «надто монументальним», проте схвалює його підставу з можливістю помістити на ній дошки з прізвищами убитих воєнів.

Унаслідок затягання справи державними установами питання ма-настирського пам'ятника потрапляє на засідання сеймової Комісії у справах національних і етнічних меншин. Її виїзна сесія відбувається 18 травня 1995 року в Перемишлі. Під час свого виступу Д. Богуш, м. ін. сказав:

Staralem się przedstawić trudności, jakie stawia się nam przy uzyskaniu zezwolenia na budowę nagrobka tylko w jednym miejscu, w Monasterzu. Nie mówię już o trudnościach, jakie stawia się w miejscach zbrodni dokonanych na bezbronnej i niewinnej ludności ukraińskiej w Małkowicach, Pawłokomie oraz innych miejscowościach. Reasumując pracę wojewódzkiej Rady Ochrony Walk i Męczeństwa można porównać ją z pismem „Nowe Drogi” z roku 1958, na którym ci panowie są wychowani, a mianowicie (cytat z „Nowych Dróg”):

Program walki z ruchem ukraińskim mas ludowych lapidarnie ujął dziennik warszawski „Rzeczpospolita” z dnia 2.10.1925 r. „Na naszych kresach wytworzył się fatalny stan. O ile w ciągu kilku lat nie zajdzie zmiana, będzie powszechne powstanie zbrojne, o ile nie utopimy go we krwi, oderwie ono u nas kilka prowincji.

Odpowiedź na to pytanie jedna – szubienica i nic więcej. Tamtejszą ludność trzeba poddać z góry na dół takiemu terrorowi, aby w niej krew zastygła w żyłach”.

Przechodząc dzisiaj po Przemyślu, patrząc na te przepiękne grafiki na ścianach – napisy „Z Ukraińcami do gazu”, szubienice itp., można to porównać tylko z faszyzmem w początkowym stadium w Niemczech w latach 1931–1933, gdzie malowano gwiazdy na kamienicach żydowskich.

Czyż władza w Przemyślu jest tak bezsilna i nie wie, kto to robi? Brak reakcji na te wyczyny może oznaczać aprobatę. [...]

To samo działo się po postawieniu pomnika w Hruszowiczach. A gdy wspominałem o Hruszowiczach, to nie można się dziwić, że zbudowano nagrobek ten bez zezwolenia. Zresztą na budowę nagrobka na cmentarzach czynnych zezwolenie jest niepotrzebne. Mając gorzkie doświadczenie z odmową wydania zezwolenia w Werchracie-Monasterzu, budowaliśmy bez zezwolenia w Hruszowiczach.

I gdyby tak, jak po naradzie u wojewody w tej sprawie była zrobiona legalizacja, jak o tym była mowa, to wszystko zostałoby uspokojone, a milczenie ze strony władz zostało wykorzystane przez siły dążące do skłócenia obu narodów polskiego i ukraińskiego tutaj, na pograniczu. Zrozumiałe, gdzie dwóch się bije, trzeci korzysta, a wszyscy wiemy, kto jest tym trzecim.

My, Ukraińcy nie chcemy niczego od władzy polskiej, domagamy się tylko traktowania nas na równi z Polakami. Nie jesteśmy jakimiś „znajdami” – nie wiadomo skąd przyszliśmy – żyliśmy tutaj od wieków razem z Polakami i jesteśmy teraz, i z tym należy się pogodzić, a nie usuwać wszelkie ślady po Ukraińcach, jak na przykład kopułę z bylejkatedry. Nie rozumiemy, dlaczego Polakom wolno czcić swoich bohaterów, a nam zabrania się nawet po 50 latach.

Jeszcze przed umową pomiędzy Polską i Ukrainą w sprawie mogił na Ukrainie zezwolono budować pomniki dla żołnierzy 27 dywizji AK, która ma sławę na Wołyniu nie mniejszą od sławy UPA w Polsce. Dzisiaj, pomimo zawarcia wyżej wymienionej umowy, nam, Ukraińcom robi się trudności, nie mówiąc od razu „nie”.

Районна управа в Любачеві, посилаючись (порушення законодавства) на двічі продовжений термін представлення вимаганої документації та брак позитивних опіній воевідського консерватора й Воевідського комітету ОПБіМ у Перемишлі наказала Д. Богушеві 27 вересня 1995 року розібрати в терміні до 30 листопада самовільно побудований пам'ятник воякам УПА. У своїй відповіді з 11 жовтня на це рішення Д. Богуш, м. ін. написав:

Uprzejmie informuję, że żadna siła nie zmusi mnie do rozebrania pomnika. Rozbór ten może nastąpić wówczas, gdy na Wołyniu zostaną rozebrane pomniki poległych tam żołnierzy AK.

Wyszukiwanie ustaw i przepisów, na które powołuje się Pan, nie jest nowością. Lenin już w 1918 roku powiedział: „dawajcie ludzi, a winę znajdziemy”. Tak samo i Pan szuka paragrafów, działając wbrew logice i umowie międzynarodowej, zawartej w dniu 1994.03.21 między Polską a Ukrainą.

Decyzja taka sprzyja niszczeniu dobrego współzycia między Polakami i Ukraińcami, czego życzy sobie strona trzecia.

Крім цього, він звернувся до перемиського воєводи, який її рішення підтримав письмом з 20 листопада 1995 року. Тим-то 20 грудня Районна управа вдруге наказала Д. Богушеві розібрати недобудований пам'ятник у терміні до 7 днів.

Районна прокуратура в Перемишлі, працюючи за повідомленням Спільки увіковічення жертв злочинів українських націоналістів у Вроцлаві над справою пам'ятників у Грушовичах, Люблинці, Верхраті, Кальникові, повідомляє 20 листопада, що слідство не буде припинене лише щодо Д. Богуша. Дня 27 грудня 1995 року Районна прокуратура в Перемишлі склала обвинувачувальний акт супроти Д. Богуша за те, що він *w okresie od lipca do sierpnia 1994 r. w miejscowości Monaster województwa przemyskiego wybudował pomnik ku czci poległych członków Ukraińskiej Powstańczej Armii nie posiadając zezwolenia właściwego organu na rozpoczęcie prac budowlanych, tj. o przestępstwo*

z art. 90. ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo Budowlane (Dz. Ust. Nr 89, poz. 41 z 1994 r.). Судова розправа відбулася 13 лютого 1996 року. Тривала коротко, тому, що не з'явився представник Воєвідської прокуратури та воєвідський консерватор пам'яток (свідок). Наступна судова розправа відбулася також у Любачеві в тамтешньому Районному суді 20 лютого, наступна – 13 березня. У виданому цього ж дня вирощі стверджено:

Zgodnie z brzmieniem starej ustawy czyn zarzucany Dymitrowi Boguszowi, czyli wybudowanie pomnika bez zezwolenia właściwego organu na rozpoczęcie prac budowlanych stanowił wykroczenie z art. 61 ust. 1 Prawa Budowlanego i za popełnienie tego czynu oskarżony został ukarany mandatem karnym. Oskarżony stosując się do tego nakazu uiścił grzywnę w kwocie 40 złotych. Oznacza to, że sprawa została zakończona prawomocnie.

Z treści nowego Prawa Budowlanego wynika, że czyn zarzucany oskarżonemu nie jest czynem karalnym. [...]

Zgodnie z przepisami nowego Prawa Budowlanego występkiem jest dopiero taki czyn, gdy po wydaniu decyzji nakazującej wstrzymanie budowy albo nakazującej rozbiórkę budowli inwestor w dalszym ciągu prowadzi prace budowlane. Czyli w przypadku całkowitego lekceważenia sobie decyzji organu administracji państwowej i pomimo wydania stosownych decyzji inwestor w dalszym ciągu wykonuje prace budowlane, możemy mówić o czynie zabronionym karalnym.

W sprawie budowy pomnika w miejscowości Monasterz nie zaistniały takie okoliczności. Zarówno po wydaniu decyzji nakazującej wstrzymanie prac budowlanych, początkowo ustnie, a następnie w formie pisemnej oraz po wydaniu decyzji nakazującej rozbiórkę pomnika, ani oskarżony, ani też nikt inny na jego zlecenie nie wykonywał żadnych prac budowlanych przy pomniku. [...] Okoliczność ta znalazła potwierdzenie w zeznaniach świadków i pracowników nadzoru budowlanego Urzędu Rejonowego w Lubaczowie: Stanisława Sobczyszyna, Jana Błajdy, w zeznaniach świadka Macieja Łuszczyszyna i w protokołach oględzin miejsca budowy sporządzonych przez pracowników Urzędu Rejonowego w Lubaczowie i Urzędu Gminy w Horyńcu. [...]

Analizując powyższe okoliczności Sąd uznał, że względniejszą dla oskarżonego jest nowa ustawa Prawo Budowlane, zgodnie z którą czyn oskarżonego nie jest czynem karalnym i z tego tytułu należałoby oskarżonego uniewinnić, biorąc pod uwagę to, że oskarżony został za popełnienie zarzucanego mu czynu ukarany mandatem karnym przez pracownika Urzędu Rejonowego w Lubaczowie w dniu 14 listopada 1994 roku na podstawie przepisów starej ustawy Prawo Budowlane, należy uznać, że sprawa została prawomocnie zakończona jeszcze w czasie obowiązywania starej ustawy Prawo Budowla

ne i z tego tytułu Sąd na mocy art. 361 § 1. kpk w zw. z art. 11. pkt 7. kpk umorzył postępowanie, a kosztami postępowania obciążył Skarb Państwa.

У своєму слові до суду Д. Богуш сказав тоді, м. ін.:

Wysoki Sądzie!

Nie miałem zamiaru zabierać głosu na tym procesie. Jestem niewinny. Robiłem ten nagrobek z obowiązku chrześcijanina i zawdzięczając Bogu, że jestem jednym z żyjących, którzy ich chowali i sumienie mi nakazywało, ażeby zadbać o tę mogiłę, ażeby deszczem nie była rozmyta przez czas.

Згодом, 14 квітня, перемиський воєвода вирішує, що слід зацікавленим сторонам поновити заходи заради закінчення будови пам'ятника в Манастирі.

За апеляцією Районної прокуратури в Перемишлі Воєвідський суд у Перемишлі 31 травня вирішив відхилити рішення любачівського суду й подати йому заново на розгляд справу Д. Богуша.

Перемиський воєвода 30 травня скасовує своє рішення з 14 квітня, і надалі залишається чинною постанова Районної управи Любачева з 27 вересня 1995р., що наказує розібрати пам'ятник. Як реакцію на це Д. Богуш 12 червня пише прохання до Головного інспектора будівельного нагляду в Варшаві, щоб скасувати рішення воєводи, однак отримує негативну відповідь (26 липня 1996 року).

Не помагає письмова відповідь на апеляцію Районного суду в Перемишлі, яку склав адвокат Д. Богуша 28 травня, де ствердив, що його клієнт уже був оштрафований, а також не вичерпує відповідної статті будівельного законодавства.

Д. Богуш подає 28 липня скаргу до Верховного адміністративного суду в Варшаві на рішення Головного інспектора БН. Стверджує, м. ін.: *Organ II instancji powtórzył w uzasadnieniu swej decyzji argumenty zawarte w decyzji organu I instancji, nie uznając moich argumentów [...], w szczególności podniesionego przeze mnie zarzutu, że wzniesiona budowla na terenie starego poklasztornego i wojskowego cmentarza w miejscowości Monasterz [...] nie jest „pomnikiem ku czci poległych członków Ukraińskiej Powstańczej Armii” [...], lecz pomnikiem zbudowanym na terenie cmentarza i na miejscu pochówku poległych w walce z NKWD żołnierzy UPA.*

Nie mogę zrozumieć, na jakiej podstawie Wojewoda Przemyski jak i Główny Inspektor Nadzoru Budowlanego stwierdzają, iż „brak jest dowodów, iż na tym miejscu pochowani są ludzie”, a moje stwierdzenie (mimo że dokonywałem ich pochówku) uznawane jest za gołosłowne [...].

W świetle podniesionych okoliczności oraz obowiązujących i przytoczonych przepisów prawa, ja, jak i moje środowisko nie możemy traktować inaczej [uniemożliwienia dokończenia budowy pomnika w Monasterze i sąd nade mną – B. H.] niż szykany, podyktowane wrogością wobec społeczeństwa ukra-

ińskiego w Polsce. Wydane w tej sprawie decyzje, a w szczególności nakaz zburzenia nagrobka, zawierającego symbole religijne i narodowe poległych, odczuwamy jako akt ograniczenia konstytucyjnych i obywatelskich praw naszej społeczności.

Районний суд у Любачеві назначає 30 липня днем чергової розправи проти Д. Богуша, проте вона не відбувається з огляду на стан здоров'я підсудного.

Друге рішення любачівського суду – вирок – проголошено Д. Богушеві 13 грудня 1996 року. Його заново звільнено від карної відповідальності, посиляючись на старі й нові будівельні закони, а також штраф з 24 жовтня 1994 року.

Районна управа в Любачеві 25 лютого 1997 року нагадує Д. Богушеві про обов'язок розібрати пам'ятник, а 12 березня карає його штрафом у розмірі 1500 нових злотих з метою примусити розібрати монастирський пам'ятник.

Районний суд у Перемишлі подає, отримавши відповідне письмо від перемиських патріотично-комбатантських організацій, апеляцію проти вироку з Любачева до Воевідської прокуратури в Перемишлі, яка 17 травня 1997 року наказує Районній прокуратурі в Перемишлі збирати матеріяли заради наступного судового розгляду справи Д. Богуша.

Перемиський воєвода 18 березня стримує виконання рішення Районної управи в Любачеві щодо штрафу 1500 злотих з 12 березня – до часу отримання відповіді з Верховного адміністративного суду в Варшаві, куди Д. Богуш вніс апеляцію від рішення Головного інспектора будівельного нагляду з 23 липня 1997 року.

Д. Богуш 18 березня пише апеляцію від рішення Районної управи в Любачеві про штраф до цієї ж управи та перемиського воєводи.

Д. Богуш 10 квітня звертається до Сеймової комісії у справах національних і етнічних меншостей з відкритим листом, де закидає Комісії брак відповіді на його виступ перед нею під час виїзного засідання в Перемишлі 18 травня 1995 року, а також вказує на курйозні ствердження перемиського Районного суду, що Районний суд у Любачеві, визнаючи його невинним, не узяв до уваги «перспективного пляну забудови цього терену». Він додає також, що хоч його справа розглядається в Верховному адміністративному суді в Варшаві, то Районна управа в Любачеві наказує йому платити високий штраф, щоб примусити розібрати пам'ятника, а також *psychicznie maltretować mnie jako Ukraińca, co robi się celem zastraszenia Ukraińców, ażeby nigdzie nie stawiali krzyży na mogiłach i nie zostawiali śladu, że mieszkali tutaj kiedyś ich przodkowie.*

Pragnę dodać, że w tym trzyletnim sporze nie proponowano mi innego rozwiązania, jak rozebranie nagrobka [...].

Zwracam się do Sejmowej Komisji ds. Mniejszości Narodowych i Etnicznych, by położyć kres temu psychicznemu maltretowaniu mnie przez władze państwowe i zezwolić na dokończenie budowy nagrobka na mogile w Monasterzu, a także oznaczenie miejsc innych mogił na całym Zakierzoni, co będzie zgodne z zawartą Umową między Rzeczpospolitą Polską a Ukrainą w dniu 21.03.1994 r.

Відповідь з Комісії приходить 10 травня, її голова Яцек Куронь писав:

Trwają rozmowy ze Związkiem Ukraińców w Polsce na temat sposobu upamiętnienia Ukraińców poległych w latach 1944–1949. Niestety, umowa międzyrządowa z 21 marca 1994 r., o której wspomina Pan w swoim liście jest zbyt ogólna, aby uporać się z rozlicznymi konfliktami, jakie ta sprawa wywołuje.

Rozumiem Pańskie rozżalenie, ale rany, jakie pozostawiła wojna bratobójcza trudno się zblizniają.

Районна прокуратура в Перемишлі 12 травня видає постанову про частинне погашення слідства, а це в тому місці, яке відноситься до Т. Палчинського, мураря при будові пам'ятника в Манастирі. Щодо Д. Богуша слідство ведеться далі. Результатом цього було виготовлення 13 червня Районною прокуратурою в Перемишлі чергового звинувачувального акту проти Д. Богуша.

Любачівський суд 21 червня повідомив підсудного про виготовлення проти нього наступного звинувачувального акту, а 29 червня відбулося в Любачеві засідання Районного суду. Він вирішив визнати Д. Богуша тимчасово безневинним, причому остаточне вирішення справи відмінено на один рік.

На зустрічі представників Головної управи ОУП з головою РОПБіМ А. Пшевозніком 6 березня 1998 року в Варшаві сторони порозумілися щодо нового проекту увіковічення в Манастирі. Згодом він був представлений на розгляд Ради, яка, схваливши його (крім невеликої різниці в змісті напису) переслала 5 червня цього ж року перемиському воєводі на ознайомлення та схвалення відповідними воєвідськими службами. Після того проект мав бути переданий ОУП з метою почати його здійснення.

Тим часом 22 червня 1998 року відбулося засідання Районного суду в Любачеві, який м. ін. визнав, що *zważyć należy, iż bez wątpienia przyczynowym procesem psychicznym stymulującym podjęcie przestępnego działania przez oskarżonego było jego subiektywne – chociaż potwierdzone stosowną uchwałą związku, którego jest członkiem – przekonanie o konieczności wybudowania tego pomnika, uwarunkowane jego przekonaniem i przynależnością narodowościową, nie zaś szeroko pojmowana chęć zemsty lub od-*

wetu czy poniżenia swoim działaniem kogokolwiek [...]. Унаслідок цього, а також інших причин, суд визнав, що злочин Д. Богуша має малу суспільну небезпеку, отож скаргу Районної прокуратури з Перемишля слід відсунути.

На це рішення вносить скаргу адвокат Д. Богуша, зазначаючи правильність судового рішення, однак піддаючи під сумнів засновки, що на його підставі прийнято відсунення справи. Заразом скаргу склала Районна прокуратура в Перемишлі. Однак воєвідський суд у Перемишлі 30 червня визнав за належне обидві скарги не вважати обґрунтованими.

У листопаді 1998 року наспіла відповідь з Верховного адміністративного суду в Варшаві на скаргу Д. Богуша проти рішення головного інспектора будівельного нагляду з липня 1996 року. Стверджувано в ній, м. ін.:

Skargi nie można uznać za zasadną. Przede wszystkim należy wskazać, iż obowiązującą jest decyzja Wojewody Przemyskiego z dnia 20 listopada 1995 r., utrzymująca w mocy decyzję kierownika Urzędu Rejonowego w Lubaczowie z dnia 27 września 1995 r. nakazującą rozbiórkę obiektu wzniesionego przez Dymitra Bogusza.

Niniejsze postępowanie dotyczy wniosku o wznowienie postępowania zakończonogo ostateczną i prawomocną decyzją Wojewody Przemyskiego z dnia 20 listopada 1995 r. i ocenie Naczelnego Sądu Administracyjnego podlega rozstrzygnięcie organu administracyjnego tylko o tyle, o ile dotyczy to istnienia podstaw do wznowienia postępowania, nie zaś ocena prawidłowości decyzji o nakazie rozbiórki obiektu.

W przedmiocie postępowania o wznowienie postępowania administracyjnego nie stwierdzono naruszenia prawa przez orzekające organy. [...]

Незважаючи на це, тривали заходи з боку ГУ ОУП, яка звернулася 23 березня 1999 року до Міністра охорони природних ресурсів з проханням виділити під побудову увіковічення частину ділянки в лісових масивах Манастиря. Таке саме прохання написано також до Дирекції державних лісів. Натомість 15 квітня 1999 року Д. Богуш отримав повідомлення з Податкової управи в Перемишлі про те, що на підставі постанови про примусове стягнення з 17 червня 1996 року мусить вплатити Управі суму 1540 зл. як кару за відмову зруйнувати нагробок у Манастирі. Ця сума стягалася з пенсії Д. Богуша, який 6 червня написав прохання припинити стягування суми, оскільки в березні сторони добилися нових домовленостей у справі пам'ятника.

Датою 4 червня позначене також продовження Відкритого листа Я. Куроневі з 10 квітня 1997 року, адресованого заразом Сеймовій комісії національних і етнічних меншин:

Cztery i pół roku ciągnano mnie po sądach, a jeszcze poprzednio byłem przesłuchiwany na policji i w prokuraturze w Przemyślu i w Lubaczowie. [...]

Ciąganie takie było potrzebne tylko dla zastraszenia nas, Ukraińców, ażeby nigdzie nie stawiali krzyży. I tak się stało, w tym okresie urzędowo odmawiano stawiania krzyży na mogiłach poległych lub pomordowanych Ukraińców. [...]

Nie do wiary jest, że przez cztery i pół roku nie można wyprosić od władz zezwolenia na budowę nagrobka w Monasterzu, i to wśród lasów. Mamy to rozumieć jak prześladowanie nas jako mniejszości ukraińskiej w Polsce. [...]

Д. Богуш 8 червня 1999 року звернувся до любачівського старости з пропозицією припинити стягнення, оскільки ОУП та Рада схвалили новий проєкт, який має ввібрати в себе вже вибудовану частину увіковічення.

Тим часом Дирекція державних лісів дала негативну відповідь на прохання ГУ ОУП з 23 березня цього ж року, посилаючись на те, що призначити лісову ділянку на несільськогосподарське використання вимагає згоди Міністерства охорони природних ресурсів, до чого має право Управа гміни на даному терені. Крім цього, дозволом на побудову пам'ятника вже займалися компетентні органи державної адміністрації, включно з Верховним адміністративним судом, які дозволу не дали.

Прийшла також відповідь на прохання Д. Богуша відмовитися від примусового грошового стягнення з пенсії як кари за невиконання наказу зруйнувати вибудовану вже частину пам'ятника. Повітовий інспектор будівельного нагляду в Любачеві зокрема писав:

[...] postanawiam odmówić umorzenia egzekucyjnego w sprawie spełnienia przez Pana Bogusza Dymitra [...] obowiązku nałożonego decyzją Kierownika Urzędu Rejonowego w Lubaczowie z dnia 27.09.1995 [...] nakazującą rozbiórkę samowolnie wybudowanego w miesiącu sierpniu 1994 r. pomnika [...].

[...] nie zachodzą okoliczności określone w art. 59/1 ustawy z dnia 17 czerwca 1966 r. o postępowaniu egzekucyjnym w administracji [...].

Оце рішення Д. Богуш піддав під сумнів у письмі з 5 липня 1999 року до Воевідського інспектора будівельного нагляду в Ряшеві, аргументуючи, м. ін. таким способом:

Musimy być jednością w różnorodności tam, gdzie chodzi o pryncypia w poszanowanie tradycji tego, co należy do ukraińskiej mniejszości narodowej i szacunku dla działań władzy lokalnej. Władza nie powinna przeszkadzać w jej pielęgnowaniu. Nasze niezrozumienie jest tym większe, że pochowani tam żołnierze nie zginęli w walce z Wojskiem Polskim, a walczyli z woj-

skami NKWD – wrogiem zarówno Ukraińców, tak i Polaków. Відповідь була негативна, оскільки опрацювання нового проекту увіковічення не змінює вже раз виданого рішення щодо вже вибудованого. Водночас любачівські органи будівельного нагляду повідомили Податкову управу в Перемишлі про те, що грошові стягнення з пенсії Д. Богуша повинні здійснюватися до зазначеного розміру.

Д. Богуш 12 серпня 1999 року звернувся з письмом до Головного інспектора будівельного нагляду в Варшаві з проханням відхилити рішення про розібрання пам'ятника в Манастирі.

Такий стан справ існував у момент закінчення підготовки даного альбому.

* * *

Під час бою НКВС проти відділу УПА край присілка Манастиря 2 березня 1945 року, Військо Польське паціфікувало сам присілок. За свідченням очевидця, Івана Стахника, згинули тоді: Михайло Бугай, Микола Черкес, Микола Бельмас, Іван Мазур, Іван Бздель, Федір Лівчанин, Михайло Осьмак (усі задушилися димом у криївках, зроблених під хатами, які були підпалені ВП), а також Іван Коморник, Юрій Лівчанин, Микола Вовк, Олекса Костик, Михайло Васій (убиті стрілами з карабінів ВП), Еміліян Баран та Омелян Міштук (родом не з Верхрати). Останні мали по 15 років, згоріли в одній з пивниць³.

Жертви були похоронені на терені колишнього василіянського монастиря в Манастирі. До 1997 року могила була неозначена. У 1997 році колишній мешканець Манастиря Михайло Осьмак (під цю пору мешканець Новогарду) поставив дубового хреста, який був посвячений 28 серпня під час приїзду верхратчан і празника на Бучині.

* * *

За свідченням колишнього вояка УПА Ярослава Вовка – «Буряна» з Любичі Королівської (присілок Князі) біля входу на терен монастиря спочивають члени верхратського та любичького Самооборонних кущевих відділів числом понад 10 чоловік. До перших він відносить, будучи учасником похорону, м. ін. Івана Путька – «Зубача» з Князів, кущевого політвиховника «Вія», «Скоку». Вони полягли під час наступу на залізничну станцію в Любичі Королівській вночі проти 9 березня 1946 року. Похорон цей збігся в часі з наступним, коли біля впалих в бою 2 березня 1945 року спочили також члени

³ За свідченням І. Стахника з Верхрати (присілок Мриглоди) з серпня 1998 р.; див. також: Б. Гук, *Троїстий корінь Манастиря*, «НС», ч. 47 за 1997 р.

любицького СКВ, убиті під час облоги ВП на село Грушку 15 або 16 березня. Усі вони спочили в одній могилі. Нині на місці похорону видніє залізний хрест, поставлений, імовірно, 1997 року й цього ж року посвячений⁴.

* * *

Біля колишньої каплиці, на місці званому Бучина, де сталося об'явлення Богоматері на початку XX століття, улітку 1997 року мешканець Нового Села Іван Сіконь поставив дубовий хрест, який нині залишається єдиним означенням святого місця. На бетонній підставі хреста напис:

Акція «Вісла»

⁴ Б. Гук, *Троїстий корінь Манастиря*, «НС», ч. 47 за 1997 р.

Вільшани

Увсліді нападу збройної 17-особової банди, у складі якої були польські мешканці Бірчі й Вільшан (можливо й дехто з інших сіл) у Вільшанах 5 березня 1945 року в Сяновому мілководді було розстріляних 17 мешканців. Важко поранена Софія Копистянська, дочка священника, вмерла приблизно два місяці згодом у Львові. Отже, усіх жертв нападу – 18 чоловік.

Жертви були похоронені на місцевому цвинтарі у двох могилах. У одній, більшій, спочиває 15 осіб. У другій – дві особи, родина отця Степана Копистянського: жінка Євгенія та сестра Тетяна.

У половині 60-х років споріднена з родиною священника Копистянського родина Менцінських з Перемишля постаралася за бетонний підмурівок на більшій могилі, який має форму хреста. У цей же час на могилі родини отця С. Копистянського, поруч, був поставлений металевий хрест з польськомовним написом, заміненим згодом на україномовний. У 1996 році Роман Копистянський, син убитої в 1945 році

Євгенії та отця Степана Копистянських на хресті, встановленим Іваном Гуком з Перемишля, прикріпив пропам'ятну табличку з написом:

*В братській могилі
поховані
Сенишин Олена 1897
Сенишин Арета 1925
Колодій Катерина 1928
Попович Іван 1898
Трухан Іван 1898
Трухан Василь 1900
Грицай Петро 1922
Налепа Петро 1918
Загинули 5.III.1945
Вічна їм пам'ять*

На дошці бракує 8 прізвищ, яких на вдалося встановити. Слід додати тут чоловіка Олени Сенишин, учителя, як і вона, батька 17-річної Арети¹.

¹ На основі усних інформацій Неонілли Менцінської-Гук та Івана Гука з Перемишля з листопада 1999 року.

Володж

У селі знаходяться два увіковічення:

1. хрест на партизанському цвинтарі УПА,
2. хрест на сільському цвинтарі.

На нинішній день не знайдено наказу командування УПА Закерзонського Краю про створення центрального військового цвинтаря УПА на Волі Володзькій, проте на основі свідчень відомо, що якраз такий цвинтар там у 1945–1946 роках функціонував. До моменту похорону першого вояка УПА (березень 1945 року) на цьому місці, на найвищій горі Гостре (поле належало до дідича Тшцінського, власника маєтку Гдичина), у 1945 році був висипаний курган Невідомого Жовніра

з високим березовим хрестом (курган залишився й до нашого часу). Під цю пору гора Гостре не була вкрита лісом, її вершок був відкритий, натомість кругом були ліси: на заході Димчакова Долина, на сході Лісова Долина Лімера. Цвинтар на Волі Володзькій перестав функціонувати восени 1946 року після того, як був виявлений ВП й існувала загроза, що його терен заміновано. Згодом він був перенесений на новостворений цвинтар у Гуті-Порубах, деякі вояки хоронилися також біля хреста на присілку Явірника Руського – Нетребці.

За свідченнями очевидців, могили на цьому цвинтарі знаходилися поблизу кургану Невідомого Жовніра. Тягнулися смугою на лінії схід–захід. Поховання були як індивідуальні, так і групові, залежно від того, скільки одноразово хоронено жертв. На кожній могилі ставився невеликий березовий хрест. У похоронах, переважно надвечірних або нічних, брав участь капелян Перемиського куреня УПА Василь Шевчук – «Отець Кадило».

На нинішній день нема списку вояків УПА, похоронених на Волі Володзькій. Першим похороненим на ньому став Сорочак з Явірника Руського, у березні 1945 року, після того як упав у бою проти відділу Котвицького з Борівниці. Будучи раненим, добіг до Димчакової Долини, де помер. Після довгих пошуків вдалося його віднайти за сном його брата, під час якого приснилося місце смерті Сорочака.

Наступним похороненим вояком став боївар боївки «Біса» Йосиф Димчак з Ясенева, псевдонім «Гордий», який упав під час відплатного наступу УПА на польське село Борівницю 21 квітня 1945 року.

Потім спочив біля кургану Невідомому Жовніреві Михайло Бучик з Ясенева, чотовий сотні «Громенка», упалий під час бою з ВП у Жогатині. У 1945 році спочили там також Роман Турчик, родом з Гути, вояк сотні «Громенка», убитий на стежці в лісі Чехи коло Борівниці; у серпні Іван Куцаб, колишній солтис Гути-Поруб, убитий ВП під час облави в селі¹. За різними даними², неповними, кількість усіх спочилих там вояків УПА мала б сягати числа 100 чоловік.

У 1954 році цвинтар був у доброму стані, могили не заростали травною, тому що земля на цьому місці була дуже неврожайна. Незаторкненим

¹ Усі дані про історію цвинтаря на Волі Володзькій у 1945–1997 рр. подаються на основі спомину колишнього мешканця Гути-Поруб Мирона Фіцака, записаного Б. Гуком 3 жовтня 1998 року в Перемишлі.

² Ідеться зокрема про дані книжки Є. Місила, *Повстанські могили* з 1995 року, а також спомини згаданого вже В. Гулкевича, Марії Островської, публікацію *До історії цвинтаря УПА на Волі Володзькій*, «НС», ч. 17 за 1997 рік, допис Ольги Червінської з «НС», ч. 22 за 1997 рік. У кожному з цих джерел подано досить цінні інформації про спочилих там вояків УПА та членах ОУН, проте ж вони далеко неповні.

лишався цвинтар аж до початку 70-х років. Імовірно, у 1973 році державне підприємство лісового транспорту з Бірчі своїми машинами розрило могили, викидаючи на верх кістки померлих. Голими руками хоронив їх назад у землю свідок колишніх партизанських похоронів Мирон Фіцак³.

Воля Володзька повертається до обігу національної пам'яті й функціонування українців в 1990 році. Цього часу на кургані Невідомому Жовніреві поставив березового хреста Мирон Фіцак з Перемишля, хоч існувала думка, що курган може мати в собі польські міні з 1946–1947 років. У 1993 році був поставлений другий березовий хрест та відправлена перша по майже 40. роках панахида за упокій душ спочилих вояків. Це сталося за ініціативою колишніх мешканців Гути-Поруб, які проживали в Перемишлі.

Нині на кургані стоїть дубовий хрест, поставлений цією ж громадою у червні 1996 року; цього часу й посвячений.

* * *

На колишньому цвинтарі, коло костела, побудованого перед війною дідичем з Гдичини Тшцінським, 6 червня 1998 року був поставлений і посвячений пропам'ятний хрест з метою відзначити:

1. акцію «Вісла»,
2. упівські жертви, тому що на цьому цвинтарі восени 1946 року або весною 1947 року сталася трагедія: до криївки, де сиділи члени цивільної сітки ОУН, м. ін., Лазука з Володжа та брати невідомого прізвища, також з Володжа родом, зрадник Роман Дзюра привів ВП. Не хочучи здатися, члени ОУН самі собі заподіяли на цвинтарній криївці смерть. Докладна кількість упалих невідома⁷.

³ Згаданий уже спомин М. Фіцака з 3 жовтня 1998 року.

⁴ Там же.

Гаї

У Гаях за ініціативою місцевої греко-католицької парафії був поставлений пропам'ятний хрест з нагоди 50-річчя акції «Вісла». Посвячення відбулося 28 серпня 1997 року¹. На хресті знаходиться дошка з написом:

*1947–1997
50 річниця
акції «Вісла»*

¹ Усна інформація мешканця села Гаї Івана Когута.

Гільче

На місцевому цвинтарі заходами «Руху» з Варяжа та Сокаля у 1994 році увіковічено місце спочинку вояків УПА. Матеріали на могилу та хрест і меморіальна дошка привезені були з України. Спосіб виконання меморіальної дошки ідентичний з дошкою на могилі в Лісках на Білостоці.

На дошці напис:

*Тут спочивають сини України
Лукашевич Мар'ян «Ягода»
Мельничук Володимир «Ясень»
Романчук Григорій «Гріша»
Романчук Михайло «Міша»
Романчук Володимир «Ромко»
Романчук Федір «Роза»
Палка Михайло «Вовк»
Лис Ярослав «Чорник»
Вічна їм пам'ять*

Щодо В. Мельничука – «Ясеня», гілецька могила має характер символічний, оскільки він був похоронений на євангельському цвинтарі в Мронгові, звідки 1998 року лише привезено землю зі здогаданого місця його спочинку та розсипано на спільній могилі.

Не збереглося увіковічення вояків УПА на полях між Гільчем і Жнятином, убитих енкаведистською облогою в половині серпня 1944 року проти села Гільча. Був там тоді поставлений хрест¹.

¹ Спомин Марії Луцась з Жужеля [у:] *Пропам'ятна книга 1947*, Варшава 1997, с. 196.

Гребенне

У 50-річчя акції «Вісла» в селі встановлено, за ініціативою місцевого гуртка ОУП, пропам'ятний хрест біля місцевої церкви. Він був посвячений 10 серпня 1997 року.

До розмірів драми 1940-х років українське населення Закерзонського Краю, Гребенне внесло й свою частку. І хоч у селі не було масових вбивств, то в ті роки в різних обставинах большевицької, німецької, а відтак і польської окупацій, згинуло біля 11% населення села.

Зараз українство Гребенного збереглося завдяки церкві та нечисленним українцям навколишніх сіл. Саме оці залишки українців за допомогою односельчан-виселенців, вирішили увічнити пам'ять жертв 40-х років, а зокрема акції «Вісла» у її 50-річчя, упам'ятненням хреста біля церкви, на якому поміщено символічні дати «1947–1997».

На місцевому цвинтарі знаходяться могили 8-ми жертв радянського заплілля ген. Ковпака: Григорій Богонос, Петро Дембіцький, Іван Копіха, Михайло Лопушинський, Василь Лопушинський, Агафія Мартинович, Іван Мартинович (чл. ОУН і СКВ), Степан Серкіз (чл. СКВ), вбитих 7 червня 1944 року. Могили 8-ми жертв ВП: Йосип Богонос, Параскевія Козак, Василь Козак, Дмитро Козак, Василь Левків (чл. СКВ), Михайло Пізюр, Іван Пізюр (чл. СКВ), Петро Сподарик «Качор» (стр. УПА).

Не мають своїх могил, а згинули в польських тюрмах: Теодор Галас, Степан Гуменний «Кома» (чл. СКВ), Олекса Левків (засуджено 28 осіб,

в тому 6 осіб на смертну кару). Спочили в явожнянському лісі: Григорій Баран, Григорій Баран, Іван Канцір (директор школи), Михайло Самик, Григорій Чернобай (в таборі було ув'язнених 94 гребінчан). Згинули в рядах УПА: Степан Божик «Дунай» (чл. СКВ), Михайло Гуменний «Сірко» (чл. СКВ), Василь Демків (стр. УПА) (пропав безвісти), Степан Пізюр «Байда», «Дуб» (чл. СКВ), Григорій Піх «Лобода» (стр. УПА).

На місцевому цвинтарі знаходиться могила (ще не означена) невідомих повстанців УПА (6–8 осіб) з першої на тому терені чоти «Залізняка», які звели бій в гребінецьких лісах з ЧА восени 1944 року.

Стали жертвами большевицького терору (44 особи), жертви німецької окупації (12 осіб) та жертви війни (58 осіб). Згодом гребінчани плянують поставити пам'ятник усім жертвам вбивств, репресій і депортацій.

Гребінчани хочуть також зберегти пам'ять про свого останнього пароха о. Романа Бачу, який після смерти брата Зенона, командира кушевого відділу псевдонім «Колодій» (згинув 18 квітня 1947 року на Ярославщині) жив нелегально як кс. Юзеф Квятковскі й передчасно помер в с. Кієк. Піньчева.

опр. Михайло Козак

Грушівка

Пізно ввечері 12 січня 1946 року прийшла до Грушівки сотня «Громенка» на квартиру. Жінки стали варити, щоб нагодувати хлопців. Повечерявши, сотня заснула твердим сном, не спали лише стійкові. Уранці сотня пішла у свою дорогу, село ще трохи приснуло, аж о 6.30 збудили його кулеметні й автоматні черги. То напало на Грушівку військо польське з Бірчі в силі добре озброєної компанії. Видно, якийсь сексота дав знати, але сотні в селі військо вже не застало. Однак вояки пішли селом шукати й мститися на селянах, які сідали на коні або й пішки втікали. А втікати не було де, бо від лісу військо, а далі Сян. І так під

час утечі зістали вбиті Йосип Бадирка з Грушівки, Гах з Володжда, «Скіба» (усі три з цивільної сітки), згинув також Андрій Мальвацький, Миколай Чубинський на своїм подвір'ї. Військо спалило 50 хат, зловило 40 мужчин, забрали коні й упряж та все це пігнали до Бірчі. По дорозі били також, а в Борівниці вбили Миколая Костя, бо був так збитий, що не міг іти (він був молодий, вернувся з робіт у Німеччині). На Малявських Ділах під Бірчею убили Івана Сосницького, 70-літнього, який також уже не міг далі йти. У Бірчі всіх катували, не даючи їсти й пити, а на четвертий день пустили.

Убитих 13 січня наступного дня, а то був Новий Рік, ми принесли на одне місце, викопали яму та похоронили. Похорон відправляв курінний капелян «Кадило», брали участь у ньому стрільці з сотні «Громенка» і люди, не тільки з Грушівки. Так-то на протязі одного 1946 року із 120 залишилося 5 хат¹.

Імовірно, що на місці спочинку жертв Грушівки були на Великдень 1951 року Омелян Плечень та Степан Сорочак, повстанці, які скривалися в тамтешніх лісах після 1947 року. Згадують вони, що в Грушівському лісі були похоронені інші жертви: «Гашок» з Бірчі та «Лис» з Павлокоми, обидва – вояки сотні «Громенка», упали також у 1946 році².

Могилу п'яти поляглих відновили в 1992 році українці з Сянока Володимир Шуль та Іван Гусечко. Спершу був там на горі Клиніська поставлений березовий, а згаданого року дубовий хрест із написом:

Не знали, що згинуть прийдеться їм вранці

І смерті не ждали вони.

Бадирка І.

Маливайський А.³

Чубінський М.

Гах

Скіба

Хрест узято в огороджу з дерева, висипано могилу, якої друге посвячення відбулося в травні 1993 року на Вознесіння.

¹ Спомин Володимира Шуля з Грушівки, нині мешканця Заболотців коло Сянока, вересень 1998 року.

² О. Плечень, *Дев'ять років у бункрі*, Сучасність 1987, с. 133.

³ У спомині В. Шуля подається прізвище у формі Мальвацький.

Грушовичі

Спогад Дмитра Ківера з Грушович.

У 1918 році усус Федечко з Гаїв був у своєму селі на перепустці. Як ішов коло цвинтаря, польські легіонери взяли його в полон, завели до Грушович та на господарстві Коляси на дереві повісили, а потім тіло в вогонь укинули. Жінки пішли витягати, потім похоронили його на грушовицькому цвинтарі. Там, крім нього, є могили ще двох усусів.

У 1945 році в хаті Сютрички в Грушовичах зробили облаву на упівців, узяли тоді в полон лікаря Павла Клошника – «Сірка» з Краківця. Цього ж дня зловили також двох хлопців, 17-річного Миколу Баб'яка та Олексу, його брата та їх сестру. Закинули їм, що мали зброю, але та зброя була їм підкинена. Узяли їх усіх до Кальникова, там били, «переслуховували», а потім братам дали по серії з автомата крізь груди. Сестрі вдалося втекти. Убитий в Кальникові був також і Клошник. Їх трьох кинули до ями з вапном, звідки потім родина взяла їх додому й похоронила разом з Клошником на нашому цвинтарі. Баб'яків поклали в одну труну, а Клошника в другу, але спочили вони коло себе в одній ямі. На могилі не був поставлений тоді хрест.

Коло тої могили потім спочили ще два упівці, прізвища їхні неznані.

На початку 1945 року станичний Базилевич Тимко – «Мороз» був у селі Гаях зраджений одним кальниківцем. НКВД виявило його криївку, як виходив – убили його. Похоронений на цвинтарі в Грушовичах.

Літом 1946 року в Гаях гине «Гонта», стрілець боївки «Дніпра». Сидів у криївці, але вийшов, заскочений, боронився, але впав. Хоронив його Дмитро Ківер та Дмитро Базилевич на грушовицькому цвинтарі.

Восени 1946 року, вертаючи з Накла, згинув коло Дусівців, заскочений військом, провідник СБ «Марко». Ішов разом з «Шеринем». Наперед його поранили, він узяв пепешку й відстрілювався, але потім підставив її собі під бороду й потягнув за гачок. Тіло його взяв Д. Ківер та командир боївки «Дніпро» до Гаїв, там збили люди труну, яка потім з військовими почестями була опущена в землю на цвинтарі в Грушовичах. Присутня на похороні була сотня «Крука».

Сам «Дніпро» лежить у Кальникові поміж трьома деревами. Заскочили його в Млинах, поранили й взяли до Кальникова, де й помер. Похоронили його в ямі, а що викопали її замалу, то відтягли «Дніпрові» голову й так поклали з головою збоку.

Усього на цвинтарі в Грушовичах спочиває 13 вояків, одні під нинішнім пам'ятником, а інші в інших місцях цвинтаря¹.

У 1989 році мешканець Грушович Дмитро Ківер висипав могилу на місці похорону двох незнаних вояків УПА та усуса Федечка (на цьому місці потім був поставлений пам'ятник героям УПА), а в 1990 році також могилу поруч, там, де спочили О. та М. Баб'яки та П. Клошник. На обох поставив березові хрести.

Під час з'їзду українців-політв'язнів у Ґурові Ілавецькому 2–3 червня 1990 року була прийнята постанова про побудову пам'ятника воякам УПА упалим на Закерзонні в 1944–1947 роках, підтверджена на І з'їзді Спілки політв'язнів у 1992 році. Як місце його пропоновано спершу Пикуличі, де пам'ятник мав би знайтися біля тамтешнього увіковічення вояків УНР. По приїзді на місце групи повноважених осіб та зваженні ситуації виявилось, що побудова такого пам'ятника на цьому місці може зустріти поважні труднощі збоку польської адміністрації, тож натомість вибрано підперемиську місцевість, якою стали Грушовичі. Будову пам'ятника фірмувала Спілка українців-політв'язнів сталінського періоду. Проєкт виготовив архітектор Юрій Левосюк з Перемишля.

Відкриття й посвячення пам'ятника відбулося 10 жовтня 1994 року під час ІІ з'їзду СУПСР у Перемишлі. На підставі його знаходяться таблиці з написами:

*Героям УПА слава
Борцям за волю України
Курінь Прірви – Беркута
Курінь Коника – Байди
Курінь Залізняка
Курінь Рена*

У підставі пам'ятника знаходяться 24 глечики з землею з місць партизанських боїв УПА на Закерзонні.

¹ Спомин Дмитра Ківера з Грушович, серпень 1998 року.

Гута-Поруби

Перед війною село Гута-Поруби не мало свого кладовища, померлі хоронилися на парафіяльному цвинтарі в Селиськах. Коли восени 1944 року Селиська опинилися під контролем польської збройної формації АК, перед мешканцями села виникла потреба створити власний цвинтар. Він був визначений в Порубах.

За час від осені 1944 року по день акції «Вісла» в цьому селі – 28 квітня 1947 року – спочило на ньому 136 чоловік. У цьому числі: 15 вояків УПА, 54 цивільні особи – жертви облав ВП, міліції та УБ, 31 жертва тифу, що появився як результат недостатку, викликаного війною, 36 померлих унаслідок голоду й хворіб. На могилах тих людей – крім упівців – ставилися прості дерев'яні хрести, які швидко руйнувалися під впливом дощів.

Першою особою, похороненою на цвинтарі в Порубах був мешканець Селиськ Станислав Бак, який утік звідти й помер власною смертю, останнім став Антін Туцький, що також відійшов власною кончиною на саму акцію «Вісла» – 28 квітня 1947 року. Крім них спочивають там, м. ін. упівці з різних сотень, оскільки від осені 1946 року на Поруби був перенесений з Волі Володзької військовий цвинтар УПА (частинно також на Нетребку в Явірнику Руському): першим спочив там невідомий провідник ОУН, що був убитий в Порубах на Петра і Павла 1945 року, згодом Йосиф Хованець з Поруб, вояк сотні «Громенка», який упав від куль ВП, Дивик – «Гнів» з Павлокоми, що впав від АК в Крушельницькому лісі напроти Явірника, вояк сотні «Громенка», Петро Дудич, вояк сотні «Громенка», упалий разом з Антоном Туцьким з Поруб в криївці в Порубах під час палення села ВП на Різдво 1946 року, незнаний провідник ОУН, що згинув, імовірно, самоубійно зимою 1947 року на Гуті; два вояки сотні «Ластівки», два вояки сотні «Бурлаки», Турчик, засновник «Просвіти» в Гуті-Порубах; останнім вояком УПА з похоронених на Порубах був ройовий «Ворон» з Явірника Руського, вояк сотні «Громенка». Усі ці вояки не мали висипуваних могил з огляду на те, щоб не наражати їх на розкопання ВП.

На цвинтар в Порубах ще від 1983 року приїжджали виселені на Західні Землі колишні його мешканці села Мирон та Омелян Фіцаки. Під цю пору цвинтар був під загрозою повного знищення, тому що пегеер Гдичина став його заорювати й частина гробів була знищена; у цій частині

цвинтаря спочивали жертви тифу. Вони викошували кожного року траву, потім поставили перші березові невеликі хрести, після того пегеер перестав орати цвинтар, а місцеві поляки звикли, що хтось ним піклується¹.

У травні 1993 року Омелян Фіцак з Нових Пльонів Ельблонзького воєводства сам привіз з цього села потягом дубовий, великий на понад 3 метри, хрест. Він був поставлений, а 29 травня посвячений. Цього ж року почалося відновлювання могил на вже раніше огороженому дрютяною сіткою кладовищі. Усього на нинішній день поставлено там 6 нагробників: Софії Дивик, Станиславові Турчикові, Антонові Вороблеві, Йосифові Дивикові та Йосифові Бучкові, Йосифові Сидорові і Петрові Галушці, Михайлові Бакові. Плянеться віднова наступних. На жаль, не висипано ні одної могили вояків УПА².

На цвинтарі знаходиться нині дерев'яний хрест перенесений з-над Гути, від сторони Волі Володзької, одним з польських мешканців Ясенева, після того як польський священик з Селиськ розпорядився закопувати до землі старі українські хрести в усій околиці.

¹ Й. Бак, *Поруби – Гута – Явірник Руський (до 1947 року)* [у:] *Український альманах*, Варшава 1998, с. 239–241.

² Інформації про історію цвинтаря в 40-х та 90-х роках на основі спомену Мирона Фіцака з 3 жовтня 1998 року.

Дібча

18 травня 1946 року польський партизанський відділ підпорядкований Національній військовій організації (поль. *Narodowa Organizacja Wojskowa*) під командою Юзефа Здзерського – «Волиняка» разом з групою озброєних польських цивілів з недалеких сіл убив у Дібчі 18 осіб. Спочили вони в збірній могилі на терені села.

з почину оувших мешканців села, переселених на Західні Землі, зокрема Івана Кудлака й Мирона Пухти з Біскупця, у жовтні 1966 року на місці спочинку жертв був побудований пам'ятник¹.

На пам'ятнику знаходиться польськокомвний напис такого змісту:

*Кудлак Олександр
Кудлак Анастасія
Кудлак Андрій
Ходань Дмитро
Ходань Іван
Пухта Андрій
Федак Дмитро
Шегда Петро
Дзюбан Анна
Федак Василь
Колодка Іван
Цаплан Марія
Цаплан Софія
Павливець Федір
Грабовський Юліян
з батьком і матір'ю
Згинули смертю замучених*

У 90-х роках бувші дібчани кілька разів відвідували могилу односельчан і дбали за її стан.

¹ На основі листа Стефанії Кульки з Клевна, 22 жовтня 1998 року.

Добра

На добрянському цвинтарі знаходяться три масові могили:

1. жертв нападу на село 22 липня 1945 року,
2. жертв нападу на село 19 січня 1946 року,
3. жертв нападу на присілок сусіднього села Черче 11 квітня 1945 року.

* * *

Перший напад на Добру мав місце 22 липня 1945 року. Здійснив його Бронислав Глиняк – «Радван» зі своїм відділом Національної військової організації. Під час цього нападу в селі впало мертвими 42 особи. За деякими даними напад слід датувати 20 травня цього ж року, на Зелені Свята. У збірній могилі спочило 26 осіб, решта були похоронені родинами в окремих могилах, по яких не збереглися вже сліди. На могилі у 1992 році Войцех Хамик з Доброї вилив бетонову плиту, на ній хрест з пропам'ятним написом поставили: Михайло Козар та Марія Козар, під цю пору мешканці Решеля.

*Тут спочиває
26 осіб, котри згинули
смертьом трагічном
22.VII.1945 р.
Іван Козар літ 63
Катерина Свинар літ 73
Марія Нікеруй літ 60
Марія Семен літ 78
Більше прізвищ не пам'ятаю
Вічна їм пам'ять*

* * *

На Йордан, 19 січня 1946 року Юзеф Здзерський – «Волиняк», командуючи відділом Національної військової організації, убив у селі Добрій 32 особи. 3-поміж убитих у спільній могилі знайшлося 27 жертв, інших окремо похоронили їхні родини.

У половині 90-х років (у 1995?) добрянські переселенці з околиць Решеля та Біскупця поставили пам'ятника на місці знищеного старого підмурівка. Посвятив його на прохання учасників одного з виїздів добрян з Чужини місцевий римо-католицький священник Болеслав Суберляк¹.

На пам'ятнику знаходяться дві пропам'ятні дошки, одна українською, друга польською мовами з ідентичним змістом:

*Тут спочивають Св. П.
жителі Доброї
помордовані в дн. 19.01.1946 р.
Анастасія Козар літ 26
Олександр Камінко літ 70
Анастасія Новак літ 52*

¹ Інформації про обставини побудови пам'ятників на основі листів Стефанії Кульки з Клевна з 22 жовтня 1998 року та 13 січня 1999 року.

Марія Палюх літ 32
Катерина Палюх літ 2
Марія Головенчак літ 55
Анна Головенчак літ 56
Марія Головенчак літ 32
Михайло Головенчак літ 4
Ільяш Головенчак літ 72
Юрій Ліховід літ 62
Анна Ліховід літ 35
Анна Кріль літ 65
Анастасія Кріль літ 49
Анна Кріль літ 12
Катерина Кріль літ 1
Теодор Кудлак літ 57
Михайло Копанец літ 60
Анастасія Копанец літ 50
Розалія Копанец літ 12
Катерина Квасньовска літ 43
Андрій Квасньовський літ 6
Марія Дика літ 53
Петро Тараско літ 62
Анна Тараско літ 54
Марія Вус літ 64
Марія Міц літ 40

* * *

Напад на Стежки, присілок села Черча, був здійснений 12 квітня 1945 року членами польських міліційних станиць у Добрій, Майдані Синявському та Синяві. У його результаті присілок був спалений, а приблизно 30 осіб було вбитих. Оскільки Стежки, як і Черче, належали до греко-католицької парафії у Добрій і не мали свого цвинтаря, жертви нападу були поховані на добрянському цвинтарі. На підмурівку (з 60–70-х років?) на початку 90-х років заходами бувших мешканців Черча й Доброї, зокрема Матвія Ліховського, була поставлена залізна огорожа, а також встановлений пропам'ятний напис такого змісту:

Згинули трагічною смертю дня 12.IV.1945 р.

Анна Люховська – 5.IV.1905 р.

Данута Люховська – 21.II.1945 р. – 12.IV.1945 р.

Марія Квасневська – 8.VII.1888 р.

Катерина Квасневська – 24.III.1926 р.

Анна Папаш – 10.V.1886 р.

Анастасія Папаш – 5.II.1905 р.

*Іван Папаш – 14.X.1933 р.
Настазія Масько – 4.VI.1891 р.
Анна Масько – 4.I.1927 р.
Анна Радавець – 26.XI.1887 р.
Марія Радавець – 17.VI.1919 р.
Богдан Радавець – 26.III.1944 р.
Згинуло тоді біля 30 осіб
Вічна їм пам'ять*

Журавці

На сільському цвинтарі знаходиться символічне увіковічення та кільканадцять могил журавчан – жертв війни та післявоєнних років. Вони були поставлені заходами бувших журавчан в травні 1994 року, а посвячені під час їх приїзду з Західніх земель та й України 27 вересня 1994 року (нині в селі нема українських родин).

На символічній могилі знаходяться прізвища вбитих:
Купич Теодор (1923–1945), Купич Стефан (1927–1945), Стасюк Володимир (1922–1945), Вовк Григорій (1925–1945), Гуз Євген (1925–1945), Пятночка Пилип (1921–1945), Маньківський М. (1921–1945), Пятночка Корнило (1918–1945), Пятночка Михайло (1927–1946), Вовк Михайло (1922–1946), Лунь Ярослав (1922–1946), Біда Олександр (1920–1943), Біда Петро (1924–1945), Бутрим Стефан (1927–1945), Назаровець Тимко (1921–1945), Бішко Іван (1923–1944), Пятночка Прокіп (1914–1945), Балух Михайло (1923–1946), Іванюра Михайло (1914–), Іванюра Іван (1918–1945), Предко Яцко (1908–1945), Біда Адам (1923–1945), Бішко Михайло (1921–1946), Пятночка Василь (1923–1945), Назаровець Якуб (1924–1953), Климко Михайло (1927–1947), Забанажала М. (1922–1946), Гіль Іван (1916–1947), Процик Іван (1923–1990), Гуз Станислав (1921–1990), Бодан Параскевія (1908–1947), Купич Марко (1920–1989), Предко Михайло (1922–1947), Петренко (1923–1947), Хміль Тимко (1896–1949),

Пятночка М. (1926–1947), Назаровець Іван (1926–1947), Чекан Михайло (1916–1947), Вішка Станислав (1927–1947), Бучко Михайло (1923–1947), Колода (1926–1947), Чуйко (1926–1947), Дубович (1923–1947), Перва (1920–1947), Пучинько Панько (1918–1947), Воловник Василь (1929–1947), Жарко (1926–1947), Ясень (1922–1947), Жолондик В. (1924–1947), Бутрим Зенон (1914–1949), Біда Анна (1920–1946), Королько Андрій (1922–1947), Чубчик (1922–1947), Банах Василь (1920–1947).

На підставі увіковічення напис:

Поляглим за волю України

На задній стіні зазначено такі прізвища:

Біда Іван (1894–1945), Буласвич Василь (1908–1944), Предко Корнило (1905–1944), Тимо Дмитро (1890–1944), Ковельський Іван (1915–1944), П'ятночка В. (1906–1947), Назаровець М. (1920–1947), Назаровець К. (1898–1947), Вішка Гавришко (1895–1946), Купич Шильвій (1917–1943), Купич Іван (1923–1947), Пестрак Михайло (1907–1946), Жолондик-Недижак (1910–1943), Вовк Миколай (1908–1944), Бішко Роман (1910–1950), П'ятночка Григорій (1895–1947), Бутрим Михайло (1920–1947), Джурко Панько (1893–1946), Фоліушевич Ілько (1908–1946), Купич Євген (1929–1990), Предко Демко (1910–1945), Чекан Іван (1914–1945), Кішко Михайло (1923–1945), Вішка Володимир (1917–1945), Купич Степан (1923–1944), Предко Єфрем (1914–1944), Денис Левко (1913–1944), Шумада Кузьма (1909–1944), Шумада Дмитро (1924–1944), Буласвич Роман (1926–1944), Вішка Іван (1920–1944), Назаровець М. (1920–1944), Предко Ярослав (1928–1946), Пятночка Тимотей (1915–1945), Вішка Станислав (1909–1944), Біда Демко (1912–1944), Предко Антін (1914–1944), Чорній Станислав (1921–1944), Вішка Володимир (1916–1941), Климко Профирко (1908–1945).

Крім цього побудовано могили вбитим: Антонові Предку, Яцкові Предку, Стефанові Предку, Василеві Коту, Володимирові Назаровцеві, Володимирові Купичу, Дмитрові Іванюрі, Терентієві Бакунові, Зенонові Стасюкові, Михайлові П'ятниці, Антонові Куземчаку, Ярославові Грицковяну, Миколі Куземчакові. Усі вони згинували в 1944–1947 роках і були поховані на журавецькому цвинтарі.

У 1995 році посвячені були могили Василя Кота – «Коваля», повстанця «Яра» та однієї цивільної жертви.

Задум побудувати названі увіковічення належить журавчанам з Західних Земель на чолі з Іваном Купичем з Венгожева.

Заліська Воля

На цвинтарі в цьому селі спочивають 102 особи, вояки УПА, цивільні мешканці села. У 1996 році Іван Павлик з Седлиськ біля Гіжицька та Іван Клиско з Кентшина почали витинання дерев та кущів. У жовтні цього ж року поставлено два перші хрести. Згодом створився Комітет відбудови цвинтаря в Заліській Волі, очолений І. Павликом. На гроші від односельчан протягом 1996/1997 років влітку 1997 року закінчено очищування цвинтаря. Братські могили обложено бетонними обочинами в чотирьох довгих рядах, на яких поставлено залізні хрести. Дня 28 вересня 1997 року відбулося посвячення частинно відновленого цвинтаря. Весною 1998 року праці продовжувалися.

Заплановано також установити мармурову таблицю *Борцям в обороні Рідної Землі*, де подано кількість мешканців Заліської Волі – 153 особи, поляглих у різних місцях у 1941–1950 роках і символічно згадуваних написом.

Запалів

Зусиллям членів православної парафії у Запалові та при допомозі монахів з Уйкович був поставлений біля тамтешньої церкви залізний хрест, біля якого знаходиться камінь з написом

Акція «Вісла» 1947–1997.

Увіковічення було посвячене 30 травня 1997 року¹.

¹ Лист Михайла Бахура з Запалова з 10 жовтня 1998 року.

Кальників

Тут знаходяться два увіковічення:

1. пропам'ятний хрест в 50-річчя акції «Вісла»,
2. могила жертв Кальникова.

* * *

Біля православної церкви в Кальникові 1 червня 1997 року був поставлений пропам'ятний хрест. Під ним поміщений напис:

*50-ліття
акції «Вісла»
1947–1997*

Хрест фундували православна парафія та місцевий гурток ОУП.

* * *

Військо Польське вчинило 5 грудня 1945 року облаву на Кальників, під час якої вбило сім цивільних мешканців села: Степана Дацька, Степана Лабідка, Павла Сороку, Михайла Синейка, Івана Синейка, Леоніда Драбаса, Михайла Драбаса (поляк). Заради збереження вічної пам'яті про них та жертви акції «Вісла» родом з Кальникова місцевий гурток ОУП та члени православної парафії виснажили на місцевому цвинтарі символічну могилу.

Вона була посвячена 12 червня 1994 року. Біля підніжжя могили напис:

*Вічная пам'ять
жертвам тоталітарного режиму
та жертвам акції «Вісла»
1945–1947.*

Кобильниця Волоська

На храмовий празник св. Димитрія (9 листопада) 1997 року парафіяни села Кобильниці Волоської прикріпили пропам'ятну дошку в честь жертв свого села (в тому пароха о. Лева Согора, вбитого 15 лютого 1945 року) та акції «Вісла». На цей же празник вона й була посвячена. Увіковічення стосувалося zarazом сусідньої Кобильниці Руської, де 26 лютого 1945 року Військо Польське і міліція вбили біля 40 осіб мешканців на чолі з парохом Л. Согором. Натомість у Кобильниці Волоській вбивство відбулося 25 лютого, здійснила його польська міліція зі станиці в Великих Очах, упало тоді 6 осіб¹, однак загальна кількість жертв села сягає числа напевно понад 25 осіб.

Пропам'ятна дошка знаходилася на стіні зараз за церковними дверми. Знаходився на ній напис:

*1947–1997
Чуєш, брате мій...
Тим, що були сіллю нашої землі
– жертвам акції «Вісла»
та пам'яті о. Л. Сорога
парафіяни Кобильниці.*

Зараз після вмонтування дошки римо-католицький парох Кобильниці повідомив про це воєвідського консерватора архітектурних пам'яток у Перемишлі, який 19 листопада повідомив зацікавлені сторони про початок адміністративних заходів у цій справі, оскільки не було його згоди на поміщення такої дошки на стіні церкви. Натомість уночі проти 22 листопада неznана особа (особи?) розбила дошку, а шматки розкинула в кущах коло церкви. З огляду на брак дошки консерватор архітектурних пам'яток припинив адміністративні дії своїм письмом з 9 грудня 1997 року. Дошка висіла у храмі всього два тижні.

¹ На основі свідчення Марії Кархут, народженої 29 серпня 1923 року в Кобильниці Волоській; див. «НС», стаття Б. Гука, *На межі світів*, чч. 11–13 за березень 1998 року, де подано також детальний опис історії увіковічення.

Коритники

Спомин Маріяна Галушка, народженого 1930 року в Коритниках.

Мені було тоді 14 років і факти запам'яталися на все життя. Було це в травні 1945 року, а докладніше – 6 травня. Уночі прийшов польський відділ, затримався на якийсь час у селі, застрілив дві особи (Маріяна й Марію Паславських) й подався даліше. Люди, як звичайно, вернулися з криївок та лісу до власних хат. Думали, що небезпека минула, та так не сталося, бо це була лише розвідувальна група. Пізніше з'явилася більша група. Оточила село. Від краю села почалась перевірка документів, тобто кенкарт або метрик. Перевірювались документи і тим, що сиділи в хаті, і тим, що працювали на дворі, у стайні чи деінде. З групою убивць йшла місцева міліція, вона підтверджувала теж національність тих, які пред'являли документи. Про смерть вирішувала національна приналежність. Не брали під увагу чи дорослі, чи діти. Прийшли теж до хати моєї бабусі. Вона була полькою, добре володіла польською мовою, але і від неї домагались документів. Більше, однак, чіплялися моєї сестри. З убивцями була одна жінка, вона весь час вигукувала „zastrzelcie ją! zastrzelcie ją, tę ukraińską kurwę”. На щастя, надійшов наш сусід, міліціант Маляк. Він сказав: „Co wy robicie?! Dajcie im spokój!” і вони вийшли. Замордовано в цей день 48 осіб: усю родину Михайла Войтовича, його жінку й дві доньки – Марію (22 роки) і Катрусю (6 років), Петра Барана з жінкою Юлькою і його брата Дмитра Барана з жінкою, Басевича з жінкою, Миколу Литвина (понад 60-літнього), Станислава Фарняка (40-річного), Михайла Лемчика (50 років), дівчину прізвищем Галушка (понад 30 років), Паславську з сином Маріяном (13 років) та донькою Марійкою (17-річною), жертвою упала вагітна жінка Ганна Гладаш (30 років), а також тяжко ранений Станислав Скварко. [...] Більше прізвищ не пам'ятаю.

Останки вбитих залишилися там, де лежали. Щойно після кількох днів їх збирали по селі на драбнястий віз і хоронили у спільній могилі на цвинтарі в Коритниках¹.

¹ Фрагменти розмови, проведеної Ярославом Грицьков'яном та переданої листом з 21 вересня 1998 року.

Слід здогадуватися, що на могилі був поставлений хрест, який по роках спорохнявів та розпався. Нинішній стан могили не вказує на те, щоб раніше мала вона тривалий характер.

Нині на могилі стоїть залізний хрест з написом польською мовою:

с.п.

Войтович Михайло

його жінка і діти

та Литвин Микола

згинули 25.5.1945 року

Просять за молитву до Матері Божої.

Хреста поставила жінка з роду Войтовичів, мешканка США, яка приїхала (на початку 80-х років?) з метою поставити бетонну могилу на всьому місці похорону, проте, зустрівши опір влади, змушена була відзначити лише в написі членів власної родини.

У споміні подано іншу дату нападу на село, ніж указана на хресті. Могилою опікуються окремі мешканці села й в час Усіх Святих ставлять на ній свічки та обкопують її.

Корманичі

Ініціатива побудови пам'ятника належить Степанові Костикові, нині мешканцеві Японії: *насамперед я і не думав робити пам'ятника. Я мав за ціль віднайти могилу моєї бабусі, похороненої на корманицькому цвинтарі та поставити на її могилі нагробок. І поїхав я до Корманич. Як став я на цім цвинтарі, то власним очам не вірив... усе заросло, нагробки знищені. То вже не був цвинтар. Запитав я себе: «чи вже коло Корманич не живе ніхто з українців?! Чи вже в Перемишлі не живе ніхто з українців?! Чи вже в Перемишлі нема священиків Греко-Католицької Церкви, щоб могили трьох парохів похоронених у Корманичах були в такім жахливім стані?! [...] Отже, проживаючи 12 тисяч кілометрів від Корманич, почав я щось робити, щоб врятувати те, що ще можна врятувати...*

Зрозумів я, що легко не буде, бо на Ольштинщині й Ельблонщині виселенці з акції «Вісла» заасимілювались і забули про своє коріння на рідних землях. [...]

Знайшов я, на щастя, багато чесних українців у Перемишлі, як пани Гришко й Пайташ, а колишнім корманичанам не було часу... то була справа врятування цілого цвинтаря, а при нагоді увічнення вояків УПА. [...]

Для мене ця справа не є політична, пам'ятник не є політичний [...], для мене це спільний нагробок на реальній могилі на цвинтарі, у якій лежать члени наших родин, а в цьому й моє!¹.

З метою відновити корманицький цвинтар і увічнити пам'ять похоронених на ньому вояків УПА був створений Суспільний комітет на чолі з Володимиром Пайташем з Перемишля. Увнсліді його заходів, підтримуваних С. Костиком, цвинтар був огорожений, упорядкований, а також поставлено на ньому пам'ятника похороненим борцям за волю України.

Відкриття і посвячення цвинтаря та пам'ятника відбулося 22 серпня 1998 року. На пам'ятнику знаходиться меморіальна дошка з таким написом:

*Zginęli w walce o Wolną Ukrainę
Загинули в боротьбі за Вільну Україну
в 1944–1947 роках
і тут очікують Воскресіння
поховані
в с. Корманичі на перемишльській землі*

1. Дацько Михайло 1924	5. Камінський Михайло 1922
2. Саба Михайло 1922	6. Урок Павло 1916
3. Баховський Петро 1925	7. Салагай Назарій 1901
4. Товарицький Петро 1922	8. Синовець Василь 1920
	9. Бачик Степан 1920

1. Дацько Микола 1918	7. Костик Дмитро 1928
2. Дацько Ілько 1925	8. Борцз Анатолій 1924
3. Костик Захарій 1925	9. Кознарський Василь 1914
4. Костик Йосиф 1919	10. Федаш Яків 1922
5. Петрик Ярослав 1924	11. Карабин Павло 1920
6. Красницький Йосиф 1922	12. Даровський Володимир 1922
13. Дацько Степан 1926	

¹ Фрагмент листа С. Костика з 9 серпня 1999 року; у листі зазначено також, що Петро Баховський помилково подається на дошці як загиблий і похоронений у Корманичах. Імовірно, що така помилка відноситься ще до двох прізвищ, проте це вимагає підтвердження з кількох джерел.

14. Феснак Іван 1923

15. Цимбала Петро 1921

17. Салагай Володимир 1918

16. Лазорко Петро 1918

Пом'яніть нас, браття!

Приблизно 19–20 жовтня 1999 року пам'ятник у Корманичах був збезчещений незнаними людьми. Важким знаряддям пооббиваний був хрест, цілком вирваний залізний Тризуб та меморіальна дошка.

Корні

У боротьбі за самостійну Українську Державу упало 22 вояків УПА з села Корнів. З метою вшанувати їхню пам'ять наприкінці 1995 року на Західніх Землях створено Організаційний комітет будови пам'ятника вояка УПА з села Корні. У його склад ввійшли: Володимир Серкіз як голова та Роман Божик, Євген Василина, Мирон Гук, Софія Петришин, о. Богдан Степан, Андрій Степан, Ярослав Зарічний та Іван Заяць як члени. Від імени цього Комітету управа Відділу ОУП в Кошаліні 26 грудня 1995 року звернулася до генерального секретаря Ради охорони пам'яті боротьби й мучеництва А. Пшевозніка в Варшаві з письмом, де м. ін. пишеться таке:

Zwracam się z uprzejmą prośbą o wydanie pisemnego zezwolenia na postawienie mogiły-kopca na nieczynnym, zamkniętym cmentarzu w Korniach według załączonej dokumentacji projektowej [...].

Miejscowe władze samorządowe tj. Zarząd Gminy w Lubyczy Królewskiej, sołtys wsi Kornie, również proboszcz parafii rzymskokatolickiej w Siedliskach, z którymi przeprowadziłem rozmowy [йдеться про В. Серкіза – Б. Г.] w pełni akceptują naszą inicjatywę w tej sprawie. [...]

Miejskowa ludność polska [...] deklaruje pomoc przy porządkowaniu i ogrodzeniu cmentarza. Sądzimy więc, że nie wylaniają się żadne problemy przy budowie symbolicznego pomnika-kopca ludziom, którzy zginęli w latach 1942–1947.

Не отримуючи три місяці відповіді, голова Організаційного комітету В. Серкіз 25 березня 1996 року у листі до РОПБіМ написав, що спираючись на відповідні статті адміністративного кодексу країни, вважає брак

відповіді за мовчазне схвалення прохання щодо побудови пам'ятника в Корнях. Висловив також подяку за полагодження справи. Однак РОПБіМ таки zareагувала 26 березня 1996 року і звернулася до авторів вищезгаданої заяви з вимогою подати конкретні історичні дані про події з 1942–1947 років у селі Корнях.

Управа відділу ОУП в Кошаліні 13 червня стверджувала, що історичні факти похоронів мешканців Корнів походять насамперед з розповідей очевидців, часто членів родин убитих людей:

Świadkowie potwierdzają, że każdorazowo w odstępach kilkudniowych wobec faktu zabrania ciał przez wojsko obserwowano na terenie cmentarza miejsce świeżo wzruszonej ziemi. Domyślano się, że tam pochowano zabitych. Z uwagi na napiętą atmosferę tamtych lat i strach przed represjami nikt spośród miejscowej ludności nie ośmielił się dokonać prób identyfikacji zawartości powstających kolejnych grobów czy dokonać ekshumacji.

На відповідь автори документу чекали довго. Оскільки вона не появлялася три місяці, 14 вересня 1996 року кошалінське ОУП звернулося з проханням за відповідь, зазначаючи zarazом своє занепокоєння довгим затяганням справи. Організаційний комітет сподівався, що пам'ятник буде змога відкрити ще в жовтні цього ж 1996 року, бо на 26 число цього місяця припадав з'їзд корнівців у рідному селі (на 28 жовтня припадає храмове свято Корнів: св. Параскевії).

А. Пшевознік у своєму документі з 25 вересня зазначив, згадавши наперед, що дана справа була піддана глибокому аналізу: *ustalono, iż na cmentarzu we wsi Kornie znajduje się mogiła ziemna, obramowana opaską betonową z krzyżem i tablicą imienną 6 pochowanych w tym miejscu osób cywilnych, poległych w 1945 r. Nie stwierdzono natomiast pochówków członków UPA; w miejscu wskazanym przez wnioskodawcę brak jest widocznych mogił. Przesłane informacje również nie wnoszą dodatkowych elementów, pozwalających na potwierdzenie dokonania pochówków i ich lokalizację.*

Wynik prowadzonych konsultacji z władzami wsi Kornie oraz władzami gminy Lubycza Królewska okazał się negatywny. Władze te nie wyrażają zgody na dokonanie wnioskowanego upamiętnienia.

Mając na uwadze powyższe oraz fakt, iż planowane upamiętnienie byłoby upamiętnieniem symbolicznym, opinia Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa w sprawie przedłożonego wniosku jest negatywna. Planowane upamiętnienie nie jest bowiem związane bezpośrednio z miejscem pochówku, a więc nie mieści się w ramach kryteriów przyjętych w p. 5 porozumienia z dn. 24 czerwca 1995 r. pomiędzy ROPWiM a Zarządem Głównym ZUwP.

Попри це 11 березня 1997 року РОПБіМ отримала наступне прохання від Організаційного комітету. Тим разом написано: *W imieniu Komitetu Organizacyjnego byłych mieszkańców wsi Kornie powołanego dla upamiętnienia 50. rocznicy wysiedlenia w ramach akcji „Wisła” na Ziemi Odzyska-*

ne, uprzejmie proszę o wyrażenie zgody na postawienie we wsi Kornie na starym, zamkniętym dla pochówku cmentarzu, żelaznego krzyża pamiątkowego. [...]

Na cmentarzu tym spoczywają nasi przodkowie i przy nich właśnie pragniemy ustawić krzyż, który będzie symbolem wszystkich tych mieszkańców, którzy zostali stamtąd wywiezieni i w ziemi tej spocząć nie mogli. [...] Chodzi nam tylko o pamięć¹.

Реакції на це письмо не було понад два місяці, тож 30 травня генеральний секретар РОПБіМ отримав наступне, де появилось прохання дати відповідь на попередню просьбу й дорікання за довге затягання її. Голова РОПБіМ звернувся за опінією до замостянського воєводи, зокрема ж попросив передати собі опінію мешканців села Корнів щодо запланованого хреста. Мешканці Корнів під час консультації висловилися «за», що воєвода й передавав А. Пшевознікові письмом з 4 липня 1997 року.

Тим часом Організаційний комітет звернувся в цій справі також до Посольства України в Варшаві, звідки 24 червня його поінформовано, що посольство звернулося з відповідним письмом до А. Пшевозніка. Генеральний секретар РОПБіМ дав свою згоду на побудову хреста в пам'ять акції «Вісла» 22 серпня 1997 року.

Автором пам'ятника є художник з Гданська Андрій Степан. Пам'ятник має форму високого металевого хреста з Тризубом на найвищій перекладині. Підставу становлять три невисокі цоколи з таблицями. На центральній знаходиться напис:

*Героям
с. Корні, які загинули
в боротьбі за волю України
у 1942–1947 рр.
Вічна їм пам'ять.*

На плиті праворуч подано прізвища загиблих:

*Володимир Гриб «Штайн» нар. 1912 р.
Володимир Келлер «Калина» нар. 1927 р.
Роман Магура нар. 1926 р.
Василь Мороз нар. 1926 р.
Григорій Мицишин «Сірко» нар. 1925 р.*

¹ Усі цитати з документів, переданих Володимиром Серкізом з Кошаліна в листах з 20 вересня і 11 жовтня 1998 року.

Степан Серкіз «Нечоса» нар. 1926 р.
Михайло Сидорко «Максим» нар. 1922 р.
Василь Стороняк нар. 1922 р.
Євген Стороняк «Абрест» нар. 1922 р.
Мирон Стороняк «Сергій» нар. 1927 р.
Володимир Юшко нар. 1927 р.

На плиті ліворуч прізвища:

Михайло Грицина «Чайчук» нар. 1914 р.
Сильвестер Балицький нар. 1926 р.
Іван Білий «Лемко» нар. 1927 р.
Володимир Бречко «Круча» нар. 1923 р.
Іван Бунда «Циган» нар. 1929 р.
Іван Бунда нар. 1922 р.
Іван Вербовий «Юній» нар. 1926 р.
Володимир Вербовий нар. 1922 р.
Дмитро Вербовий нар. 1913 р.
Микола Влашинович «Довбуш» нар. 1921 р.
Степан Грицина «Август» нар. 1908 р.

Поруч пам'ятника воякам з села Корнів знаходиться також увіковічення цивільних жертв, формою подібне до першого. Під хрестом на меморіальній дошці напис:

Загинули від куль НКВД
22 травня 1945 р.
в Корнях

Олекса Гнатишин нар. 1914 р.
Степан Дзюра нар. 1920 р.
Степан Лацко нар. 1918 р.
Ярослав Макух нар. 1927 р.
Іван Пахолок нар. 1912 р.
Василь Процик нар. 1908 р.

Ці увіковічення були відкриті та посвячені 25 жовтня 1997 року.

За різними даними, на корнівському цвинтарі спочиває один або сім вояків УПА, решта з-поміж 22 названих полягла в інших землях України. На цвинтарі спочивають жертви НКВС з 22 травня 1945 року.

До старших увіковічень села Корнів належить гріб Незнаного Стрільця, який упав у бою з поляками в 1919 році. Ця могила була поставлена заходами спортової організації «Луг». Нині стоїть з поламаним хрестом. Саме біля цієї могили 8 червня 1947 року корнівські жінки самі, без

участі священника, відправили панахиду за упалих вояків УПА, що було зв'язане з перенесенням порадьки та закопанням крові тих повстанців, які покінчили самогубством у т. зв. Савковій криївці в Корнях під час акції «Вісла» 7 червня 1947 року: Степана Серкіза «Нечоси», Михайла Сидорка «Максима», Володимира Бречка «Кручі» та невідомого повстанця.

Корнівці відвідують своє рідне село від 1985 року на празник св. Параскевії. Можливо, під час одного з таких виїздів на хресті перед входом до церкви поміщено металеві цифри з датами 1947–1987, що також було формою ранішого відзначення акції «Вісла».

Лази

У 1994 році з ініціативи Івана Чорного, мешканця Перемишля родом з Лазів, бувші мешканці цього села та ті, які в ньому втрималися по акції «Вісла», стали збирати кошти на будову пам'ятника цивільним жертвам з Лазів спочили на місцевому цвинтарі, а також воякам УПА. У липні 1996 року місцевий гурток ОУП закінчив будову пам'ятника, згоду на який дали Рада гміни Радимно й консерватор архітектурних пам'яток. Посвячення пам'ятника відбулося 28 серпня 1996 року. Знаходяться на ньому дві пропам'ятні дошки з написом такого змісту:

*В пам'ять
мешканцям села Лази,
які трагічно загинули
в роки лихоліття 1944–1947 рр.
і знайшли вічний спочинок
на цьому цвинтарі
Вергун Григорій син Теодора
Ковяринка Володимир син Василя
Ковяринка Іван син Івана
Ковяринка Іван син Ілька*

*Ковяринка Тимотей син Ілька
Кізлик Іван
Лозовський Данько син Олекси
Лозовський Володимир син Дмитра
Манчак Володимир син Якіма
Манчак Василь син Василя
Манчак Агафія – дружина Василя
Мощанський Володимир син Миколи
Мудрий Андрій син Павла
Мусял Іван син Марії
Онишко Іван син Стефана
Підлужний Григорій син Дмитра
Попік Іван син Данька
Попік Іван (Козутик)
Попік Іван син Петра
Присько Антін син Василя
Танцований Трофим син Юрія
Філь Андрій син Степана
Щерб'як Андрій син Марії
Щерб'як Олекса син Марії
Вічна їм пам'ять*

На дошці поруч напис ідентичного змісту виконаний українською та польською мовами:

*Пам'ятник
жертвам, які померли
в таборах Сибіру і Явожна
О. Козак л. 21
М. Козяк
А. Бартошко л. 7
В. Бавол л. 32
Т. Воркун
М. Присько
І. Сінюшко л. 30
Д. Кіндро л. 21
В. Кіндро л. 51
В. Присько л. 30
М. Косюр л. 65
А. Косюр л. 33
Вічна їм пам'ять*

Напередодні відвідин цвинтаря бувшими мешканцями та гістьми, уночі проти 16 серпня 1996 року неznані особи порозбивали на цьому пам'ятнику керамічну панель, а також помалювали прямовисну частину чорною фарбою, залишаючи по собі напис польськими літерами УПА й Тризуб. Унаслідок цього, мешканець Перемишля Андрій Чорний поінформував Районну прокуратуру в Ярославі про вчинений злочин, вказуючи, що він мусів бути вчинений з причини ворожого ставлення до українців. Розслідування в цій справі вела поліційна станиця в Радимні, яка не встановила злочинців. Отож прокуратура 13 листопада 1996 року ствердила:

W toku prowadzonego dochodzenia przesłuchano świadków, przeprowadzono rozmowy z mieszkańcami wsi Łazy oraz sąsiednich miejscowości, dokonano sprawdzenia alibi wytypowanych osób, jak też wykonano inne czynności, zmierzające do wykrycia sprawcy powyższego przestępstwa. Mając na uwadze, że w chwili obecnej wyczerpano wszelkie możliwości dochodzeniowe, w wyniku których sprawca nie został ustalony, zasadnym jest umorzyć śledztwo.

Натомість ще під час будови пам'ятника був побитий Андрій Козяк, українець з Лазів, унаслідок чого був перевезений швидкою допомогою до лікарні. Винуватець на судовій розправі отримав кару 2,5 року з відстроченням її виконання¹.

Улітку 1997 року мешканці Лазів фундували та встановили на цвинтарі пропам'ятний хрест з нагоди 50-річчя акції «Вісла».

¹ Документи з приватного архіву Івана Чорного з Перемишля та його ж усна інформація.

Ліски

У селі знаходяться два увіковічення:

1. пам'ятник на місці спочинку цивільної людности,
2. могила край села, на Білостоці, де спочивають вояки УПА.

* * *

Спомин анонімної мешканки Лісків з 23 серпня 1985 року:

«Рись» уранці ввійшов зі своїм відділом у село Костяшин. Село спалили, кого попали – убили. І зараз же рушили дорогою на Ліски. Десь 50 мужчин з Лісків зібралось коло гуральні й приглядалось пожегарам сусіднього села. Вони не запримітили, як відділ «Рися» підійшов до Лісок. Упали перші постріли і почали горіти хати. Люди давай утікати дорогою, яка вела до церкви, на цвинтар, на переводівські поля. Хто не втік, був убитий. Упало тоді десь 120 осіб. Одного господаря знайшли в хаті з відрубаною головою. Не зміг утекти один інвалід без ноги. Поляк стріляв до нього три рази й за кожним разом карабін не вистрілював. То вояк махнув рукою і сказав, що скоро так, то хай собі живе. А той дядько позбирав патрони, що мали його вбити та показував усім людям аж до своєї смерті¹.

Збройний напад на село Ліски був здійснений 23 березня 1944 року польським підпільним відділом з формації Селянські загони (*Bataliony Chłopskie*) під командою Ф. Басая – «Рися». Кількість жертв коливається між цифрами 90–120 чоловік, докладного списку жертв нема. Убиті мешканці села були похоронені частинно на цвинтарі, а частинно в збірній могилі біля місцевої церкви, де був поставлений хрест та напис українською мовою, знищений після 1947 року.

Нинішній пам'ятник був виконаний на початку 70-х (1971?) років за ініціативою мешканки Лісків Марії Козак, яка займалася також збиранням коштів на його побудову. Мурував Михайло Гіль².

На пам'ятнику напис польською мовою:

*тут спочиває 86 осіб
згинули трагічно
23 III 1944 р.*

* * *

Дня 26 лютого 1946 року біля Лісків мав місце бій між сотнями УПА «Вовки І» та «Вовки ІІІ» і відділами НКВС. Увисліді бою впало 37 вояків УПА. Вони були похоронені в лагідному ярі, що звався Білостік, відомому на всю околицю капличкою Богородиці на місці її об'явлення. Похороном займалися селяни з навколишніх сіл, а місце було вказане командуванням УПА. Над убитими була висипана могила, а на ній поставлений високий хрест. Щоб не можна було його відразу знищити, увесь був облитий водою, яка замерзла. Усе-таки у 1947 році або безпосередньо після нього хрест був знищений, а могила, як і весь Білостік, попала в руїну.

Перші від переселення відвідини Білостоку датовані 14 червня 1990 року і відбулися з участю переселенців з Західніх Земель. Уже тоді повстанська могила була вперше впорядкована, частинно підсипана,

¹ Спомин зберігається в приватному архіві М. Козака у Перемишлі.

² Усна інформація Марії Козак з Переходова з липня 1998 року.

очищена з кущів. Поставлено на ній два невеликі березові хрести. У 1992 році могила була заново впорядкована, встановлено металевий хрест.

Натомість нинішню форму отримала вона у 1994 році, коли-то здійснено проєкт Сергія Мартинюка – «Граба», учасника визвольних змагань на тамтешніх теренах; на ще вище висипаній могилі поставлено високий хрест. На хресті вгорі дугою напис «*Слава героям*», під дугою два пропам'ятні написи:

1. *Слава героям впадшим за волю і незалежність України,*
2. *Тут спочивають воїни УПА, які згинули в бою з НКВД. Вічна їм пам'ять.*

Біля підстави хреста велика дошка-список:

Імена героїв
Сивак Євген «Гайда»
Курас Михайло «Крапка»
Сивак Іван «Босфор»
Сторож Віктор «Тарас»
Павельський Михайло «Палій»
Думка Іван «Олег»
«Байда»
Шевчук Олександр «Кіндрат»
Борис Петро «Семенко»
Гаврисяк Олекса «Ярон»
Салюк Іван «Міша»
Креховець Семен «Залізник»
Гудз Микола «Пиріг»
Пашолок Григорій «Сурмач»
Квацішин Михайло «Чорний»
Богун Степан «Хмара»
Сущик Данило «Хитрий»
Головач Микола «Богдан»
Гоманюк Павло «Гуляйполе»
Черняк Іван «Василько»
Хлінишин Степан «Чорний»
Рудь Зенон «Кудсяр»
Павлюк Кирило «Максим»
Мищик Микола «Остап»
Шкопяк Степан «Груша»
Касіца Кирило «Волоцюга»
Назар Андрій «Гринь»
Демчук Михайло «Моряк»

Фарисей Микола «Швейк»
Кравчук Володимир «Зенко»
Василь «Весна»
Солодуха Григорій «Мирон»
Цірюрка Олекса «Богун»
Степан «Черняк»
Грицай Серафим «Лев»
Цейко Євген «Костик»
Пашкудський Володимир «Кармелюк»
Куцин Йосиф «Набережний»
Базилевич Олександр «Еней»
Данелюк Петро «Кармелюк»
Манькевич Осип «Кармелюк»
Вічна їм пам'ять

Малковичі

Жертви масового вбивства в Малковичах (уночі 17–18 квітня 1945 року) були похоронені на тамтешньому греко-католицькому цвинтарі в одній збірній ямі вимірами 12 x 6 метрів. Над місцем похорону була висипана могила висотою приблизно понад один метр. Існувала вона до 1960 року, коли-то за ініціативою місцевого римо-католицького священика була розрита бульдозерами. Ніяких протестів чи іншого типу реакції на цей вчинок не встановлено.

Задум відновити могилу в Малковичах появився влітку 1990 року й належить тодішньому голові Перемиського відділу Об'єднання українців у Польщі Мирославі Сидорові. Гмінна управа в Орлах отримала відповідне прохання, датоване 19 вересня 1990 року: *Związek Ukraińców w Polsce – Zarząd Oddziału w Przemyślu zwraca się z uprzejmą prośbą o wyrażenie zgody na wykonanie mogiły na cmentarzu komunalnym w Małkowicach w miejscu pochówku 153 osób, które zginęły tragicznie w dniach 14–15.04.1945 r.*

Wymiary mogiły 2,5 x 6,0 m, wysokość cokołu betonowego nad terenem 0,3 m, z przodu ma być postawiony krzyż z tablicą pamiątkową.

Звернувшись за опінією до самоуправи Малкович, Управа гміни Орли 9 жовтня цього ж року дала письмовий дозвіл на увіковічення, проте заперечено розмір бетонової підстави на могилі, вказуючи на її надто великі розміри.

Місце попередньої могили вказав малковицький грабар, а праця почалася відразу після отримання дозволу. Коли висипано могилу, на якій мав бути хрест та пропам'ятний напис, у Малковичах змінилася постава людей щодо самого увіковічення. На протести мешканців села мав вплив насамперед місцевий римо-католицький священник, який особисто наполягав у розмові з М. Сидором, щоб зменшити розміри могили з 12 x 6, як було до 1960 року, на 6 x 6, а замість великого хреста поставити на могилі старий місійний хрест з-перед церкви в Малковичах. Незабаром до цього становища приєдналися також управи Малкович та гміни Орли, яка 29 листопада звернулася до М. Сидора, щоб склав пояснення щодо причини висипання надто великої могили. Унаслідок такого тиску українська сторона була примушена відмовитися від того, щоб відновити могилу згідно з її первісним кшталтом: зменшено її до розмірів 6 x 6 м. На могилі були тимчасово встановлені три березові хрести.

Оскільки на могилі мав знаходитися пам'ятник з хрестом та пропам'ятним написом, Управа гміни Орли наказала представити відповідний технічний проєкт. Він був представлений, проте 8 січня 1992 року М. Сидор був повідомлений щодо такого: *przedłożony do tutejszego Urzędu projekt techniczny pomnika na mogile zbiorowej na cmentarzu komunalnym w Małkowicach został w całości zaopiniowany negatywnie przez Radę Sołeczką wsi Małkowice na posiedzeniu w dniu 24.11.1991 r.*

Rada Sołeczka proponuje natomiast postawienie na mogile krzyża z tablicą pamiątkową, na której będą wymienione tylko nazwiska i imiona osób spoczywających w mogile. Na tablicy nie może być proponowanych w projekcie napisów, gdyż są one według Rady Sołeckiej wsi Małkowice dwuznaczne i niezgodne z prawdą.

Ішлося тут зокрема про те, що українська сторона подала роки народження вбитих малковичан, де видніли також малолітні діти.

Історія самої дошки така. При товаристві «Надсяння» у Львові в листопаді 1989 року виникла ініціатива колишніх мешканців Малкович увіковічнити пам'ять односельчан шляхом встановлення пропам'ятної дошки на цвинтарі в Малковичах. У 1990–1991 роках зібрано дані про кількість, персональні дані та роки народження убитих людей, зібрано також потрібні кошти серед переселених на Україну малковичан.

Запроекували її львівський скульптор Петро Дзиндра та художник Мирослав Падовський. Вона була посвячена під час Зелених Свят 1991 року біля собору св. Юра у Львові. Проте, оскільки не було дозволу як Управи гміни, так згоди також Воєвідського комітету ОПБіМ у Перемишлі, вона була перевезена через кордон в червні 1992 року, причому на митниці була затримана польськими митниками й щойно після того, як війт гміни дав відповідний дозвіл, вона опинилася в Перемишлі. Замість спочити на могилі, спочила тимчасово в гаражі одного з перемишлян.

Не маючи іншої змоги добитися дозволу на вмуровання пропам'ятної дошки, група перемишлян у 1996 році учинила це без дозволу, разом умуровано також залізний хрест на місці трьох березових, які вже були знищені погодою. Унаслідок цього Гмінна управа з Орлів, спираючись на свою постанову з 8 січня 1992 року про заборону виконувати які-небудь будівельні праці на малковицькому цвинтарі, 10 травня 1996 року наказала М. Сидорові чимскоріше повернути попередній стан могили в Малковичах. Згодом це підтримала також Районна управа з Перемишля, починаючи разом адміністративний розгляд справи. М. Сидор не відповів на два письма, щоб узяти участь в таких розправах. Був викликаний задля свідчень на поліцію, однак незабаром, оскільки він не вчинив ніякого злочину, а на увіковічення померлих на цвинтарях не вимагаються дозволи, справа була адміністративно припинена¹.

Перша панахида за упокій душ невинно убієнних малковичан відбулася 28 квітня 1991 року. Започаткована тоді традиція втримується донині.

На пропам'ятній дошці в Малковичах знаходиться напис: *Тут спочивають замордовані в ніч з 17 на 18 квітня 1945 р. українці с. Малковичі.* Далі в чотирьох колонах список жертв:

Бень Гнат (1885), Бень Пелагія (1890), Віняр Дмитро (1908), Віняр Марія (1904), Віняр Марія (1944), Віняр Омелян (1927), Волос Гнат (1905), Волос Юлія (1911), Волос Омелян (1932), Волос Марія (1934), Войтів Микола (1890), Войтів Таціянна (1898), Войтів Петрина (1930), Войтів Любомир (1934), Гіжовська Марія (1911), Гіжовська Ірина (1934), Гіжовська Стефанія (1932), Гіжовський Петро (1893), Гижий Антон (1898), Гижя Єва (1899), Гавриляк Гнат (1870), Гавриляк Анна (1921), Гавриляк Марія (1927), Дмитраш Розалія, Іличок Ярослав (1940), Іличок Михайло (1897), Ілик Михайло (1867), Ілик Анна (1875), Ілик Володимир (1933), Ілик

¹ На основі документів з архіву Товариства «Український Народний Дім» у Перемишлі та інформацій Мирослава Сидора, голови Товариства.

Ярослав (1935), Лик Ірина (1940), Іваньо Матрона (1940), Іванців, Кордіяк Максим (1866), Кордіяк Іван (1903), Кварціяна Анастасія, Кузьма Марія (1868), Карпінський Стеф. (1934), Карпінська Анна (1910), Ковальчик Петро, Ковальчик Єва (1910), Ковальчик (1935), Ковальчик (1938), Ковальчик Агафія (1892), Ковальчик Омелян (1934), Ковальчик Стефанія (1937), Ковальчик Дмитро (1922), Ковальчик Михайло, Кордіяка Анастасія (1918), Лісний Андрій (1887), Лабуза Анна (1901), Лабуза Марія (1875), Лабуза Анастасія (1895), Лабуза Настуня (1897), Лабуза Матрона (1896), Лабуза Таціянна (1902), Лабуза Стефанія (1939), Лабуза Петро (1898), Лабуза Анеля (1911), Лабуза І. (1939), Лабуза Анна (1931), Лабуза Зеня (1943), Лабуза (1945), Лабуза, Лабуза, Олег Матрона (1886), Пелех Андрій (1883), Пелех Оксана (1927), Пелех Наталія (1932), Пелех Євгеня (1934), Падовська Марія (1898), Полуйко Стефан (1895), Полуйко Анна (1898), Полуйко Василь (1895), Полуйко Юлія (1890), Полуйко Стеф. (Німа) (1920), Полуйко Катерина, Пелешак Петро (1909), Пелешак Андрій (1892), Пелешак Анастасія (1897), Пелешак Омелян (1937), Пелешак Ярослав (1939), Пелешак Ксеня (1880), Пелешак Володимир (1920), Пітуля Анастасія (1878), Пітуля Стефан (1939), Пітуля Анна (1932), Пітуля Олег (1943), Пітуля Марія (1905), Пітуля (1935), Пітуля (1944), Пітуля (1940), Пелешак Єва, Петричко Іван (1907), Ривак Іван (1888), Ривак Марія (1890), Ривак Євгеня (1929), Стримінський Юрій (1890), Стримінська Ольга (1919), Стримінський Юрій (1890), Хмельовська Катер. (1904), Ханас Марія (1880), Ханас Ольга (1926), Ханас (1944), Ханас (1941), Ханас Василь (1913), Ханас Стефан (1867), Ханас Марія (1911), Ханас Андрій (1933), Ханас Стефан (1935), Ханас Петро, Ханас Михайло (1897), Яремик Гаврило (1897), Яремих Анастасія (1905).

Закатованим під час виселення землякам присвячується
Вічна їм пам'ять.

Новий Люблинець

У селі знаходяться два увіковічення:

1. збірна могила вояків УПА,
2. збірна могила жертв пацифікації села.

* * *

Весною 1945 року на новолюблинецькому цвинтарі була висипана висока могила вояків УПА, які згинули на недалекому терені до цього часу. Занепала вона після акції «Вісла» й за почином бувших мешканців з Західніх Земель відновлена-відбудована була в 1992 році, 22 серпня заново була посвячена. На пропам'ятних дошках закріплені прізвища борців за волю України. На начільній знаходяться:

Дзьоба Дмитро (літ 26), Зола Ілля (19), Іванко Михайло (25), Кім Василь (30), Комар Іван (25), Козак Микола (33), Козій Олександр (20), Козій Дмитро (26), Козенко Корнелій (23), Котовський Михайло (27), Котовський Василь (26), «Куліш» (30), Дашин Олександр (34), Левкович Андрій (23), Мислик Григорій (26), Борівець Іван (26), Білий Степан (23), Вальницький Григорій (25), Ванкевич Іван (25), Ванкевич Марко (25), Василенко Петро (26), Васильовський (23), Вільковий Степан (34), Гнилиця Дмитро (23), Гинька Дмитро (24), Готюр (26 – лікар), Грабець Іван (30), Гримак Іван (25), Гринько Іван (23), Денека Григорій (26), Денека Лука (21), Дуда Ілько (26), Митко Дмитро (28), Митко Іван (22), Панасик Іван (20), Панасик Іван (23), Паралюх Григорій (22), Пилипець Іван (33), Потюх Степан (24), Санайко Михайло (23), Санайко Григорій (24), Судін Григорій (33), Шиманський Іван (34), Шиманський Петро (25), Шиманський Михайло (20), Філь Іван (27), «Лобода» (23), «Шаж» (24).

На цьому пам'ятнику мала також знайтися таблиця з написом: *Наша слава не поляже, а розкаже, чия кривда, чия правда і чії ми діти. Т. Г. Шевченко. Борцям за волю України – односельчани, однак слово «кривда» викликало негативну реакцію збоку представників чесанівської адміністрації. Так само і слова Борцям за волю України. Унаслідок цього вона не була прикріплена до пам'ятника¹.*

¹ Лист Дмитра Кушака з Бартошиць з 21 липня 1998 року.

У 1995 році, за повідомленням Спілки увіковічення жертв злочинів українських націоналістів у Вроцлаві, Районна прокуратура в Перемишлі розслідувала, м. ін. справу побудови пам'ятників в Новому й Старому Люблинцях. Однак, за браком відповідних підстав, 20 листопада 1995 року слідство було погашене.

* * *

Новий, як і Старий Люблинець, 20 березня (за іншими даними – 21 березня) 1945 року зазнав пацифікації від 2. дійового батальйону Корпусу внутрішньої безпеки під командою пполк. С. Шопинського. Убитими впало 41 мешканець села. Спочили вони, крім деяких, похоронених родинами в окремих могилах, у збірній могилі на місцевому цвинтарі.

Відновлена вона була в серпні 1992 року, 18 серпня посвячена. На пропам'ятній дошці знаходиться напис з прізвищами жертв:

Помордовані дня 20.III.1945 року мешканці села Новий Люблинець:
Білий Іван (літ 27), Білий Григорій (43), Білий Михайло (49), Ванкевич Микола (48), Ванкевич Стефан (18), Вапляк Анастасія (72), Бумбар Іван (35), Гинька Йосафат (28), Денека Марія (19), Денека Григорій (16), Зінкевич Андрій (40), Зінкевич Михайло (37), Кущак Іван (32), Круцько Григорій (65), Кім Григорій (36), Кущак Ілля (43), Комар Михайло (56), Комар Григорій (38), Кім Іван (32), Кім Андрій (47), Кім Василь (30), Кім Іван (48), Кім Михайло (19), Комар Микола (32), Качор Андрій (37), Кім Іван (22), Кім Юрій (20), Кім Гавриїл (68), Козій Іван (32), Карпінська Анна (30), Карпінський Івась (3), Косовський Марко (34), Косовський Іван (32), Козій Іван (36), Качмарик Єва (18), Комар Олександр (35), Козій Григорій (48), Кордупель Іван (53), Карпінський Іван (60), Карпінський Ілько (39), Карпінська Марія (2), Левкович Іван (47), Лісний Григорій (23), Мельник Степан (50), Мельник Григорій (36), Мазурик Іван (36), Мазурик Григорій (36), Мазурик Євстахій (40), Мазурик Катерина (51), Марко Степан (56), Марко Костянтин (32), Марко Христина (29), Пашко Михайло (30), Пашко Іван (16), Пецьо Михайло (38), Пилипець Катерина (32), Пирка Михайло (38), Равський Андрій (56), Свист Михайло (32), Свист Федір (46), Санайко Анна (34), Санайко Іван (44), Санайко Василь (22), Санайко Степан (16), Сигловий Григорій (30), Сигловий Михайло (34), Ступак Дмитро (28), Свист Андрій (39), Скутинський Микола (45), Тарабан Костянтин (36), Філь Григорій (30), Шиналь Анастасія (19), Юрца Дмитро (33), Юринц Андрій (46), Юринц Михайло (32).

Вічная пам'ять

Зліворуч від цього пам'ятника знаходиться тимчасове увіковічення у формі дерев'яного хреста з інформаційною табличкою, поставлене

задля пам'яти про одну з люблинецьких трагедій, про що інформує зміст напису:

*Хрест поставлено
пам'яті
33 мешканцям
села замордованих 10 X 1944 р.
на Руді Ружанецькій
та пам'яті
15 мешканців
села замордованим в 1944–1945
односельчани*

Від 1992 року бувші мешканці сіл Люблинець Новий і Старий регулярно відвідують свої рідні місця, відслужують панахиди, впорядковують цвинтарі та могили й дбають за новолюблинецьку церкву.

Павлокома

Відділ АК під командою Юзефа Біса – «Вацлава» 3 березня 1945 року вбив 365 мешканців села Павлокоми. Жертви були похоронені на греко-католицькому цвинтарі в трьох збірних могилах, частина з них спочила в бувшому совітському бункрі над Сяном. Найімовірніше, що на місці спочинку жертв не були поставлені хрести, не відбувся також християнський похорон.

На початку 90-х років павлокомський цвинтар був уже повністю знищений, порослий кущами й деревами. У жовтні 1989 року група колишніх мешканців Павлокоми на чолі з Іваном Федаком звернулася до Воєвідської народної ради в Перемишлі, а також Комітету охорони пам'яти боротьби й мучеництва, управи міста й гміни Динів з проханням дати дозвіл на побудову пам'ятника. Комітет побудови пам'ятника в Павлокомі отримав відповідні дозволи. На запланованому увічненні мав бути напис: *Вічная пам'ять 365 жертвам, які трагічно згинули 1–3 березня 1945*

року, поруч з ним двомовний напис *Хай ця невинно пролита кров буде гарантією того, що ніколи не повториться трагедія між українцями й поляками*, а також слова *Відпусти нам наші вини, як і ми відпускаєм нашим винуватцям*.

На жаль, самоуправа села Павлокоми не погодилася на початок яких-небудь праць до моменту, коли українська сторона не вкаже місця похорону 11 польських мешканців села, які загинули в січні 1945 року. Існував-бо здогад, що вбивцями поляків була УПА (тоді на цих теренах не існувала). З вищенаведеної причини кілька років питання про пам'ятник у Павлокомі не розглядалося.

У лютому 1995 року на павлокомський цвинтар приїхала 5-особова група мешканців Перемишля, щоб зорієнтуватися щодо можливостівшанувати пам'ять убитих, оскільки наближалася 50. річниця їх смерті. Мешканець Павлокоми й свідок трагедії Діонісій Радонь вказав місця трьох збірних поховань та на пропозицію висипати на них невеликі могили й поставити хрести – погодився. Це було підтверджене письмовим договором з Товариством «Український Народний Дім» у Перемишлі (2 квітня 1995 року). Тим часом 3 березня на цвинтарі була відслужена перша панахида за упокій душ погиблих павлокімчан, у якій взяло участь 10 осіб.

Усередині квітня Д. Радонь почав працю. Зі сторони невдоволених цим мешканців села отримав анонімного листа з погрозами вкоротити йому вік, коли не перестане працювати на цвинтарі. Радонь усе-таки працював, обчистив з кущів цвинтар, став сипати могили. Унаслідок цього, вїйт гміни Динова 24 квітня звернувся до нього з письмом, де, посилаючись на заходи мешканців села, наказував стримати всякі праці та вирівняти терен. Натомість увечорі 24 квітня група павлокімчан лопатами розсипала могили та поперевертала поставлені на них хрести. Голова Товариства «Український Народний Дім» Мирослав Сидор 28 квітня склав заяву в команді районної поліції в Перемишлі про вчинений злочин¹.

Наступна, велелюдна вже, панахида на річницю вбивства Павлокоми відбулася 30 квітня 1995 року. Хрести на вирівняних місцях були поставлені на кілька хвилин перед початком панахиди. Відбулася вона в атмосфері ворожості мешканців Павлокоми та в приступності поліціантів з собаками задля охорони учасників панахиди.

Увічнення павлокімчан не могло зрушити з місця до моменту створення в Канаді та США Фундації «Павлокома». Її заходами управа гміни Динів

¹ На підставі документів з архіву Товариства «Український Народний Дім» з Перемишля, інформацій голови Товариства Мирослава Сидора та Юліяна Бака з Перемишля.

погодилася на те, щоб цвинтар був огорожений, а на його терені, хоч не на місці поховань, поставлені три хрести. Праці над упорядкуванням цвинтаря були завершені влітку 1997 року.

Попри звернення української сторони Рада охорони пам'яти боротьби і мучеництва досі не дала дозволу на побудову пам'ятника з меморіальною дошкою, де були б прізвища вбитих осіб.

Перемишль

Перемиська громада увічнила свою найновішу історію трьома пропам'ятними знаками:

1. меморіальною дошкою в архикатедральному соборі св. Івана Хрестителя,

2. меморіальною дошкою, приміщеною на підставі хреста з нагоди 1000-річчя хрещення Руси-України, що стоїть біля церкви на Вовчі. Відкриття дошки відбулося там 31 серпня 1997 року. На дошці знаходиться напис:

1947–1997

50

річниця

акції «Вісла»

3. меморіальною дошкою в Народному Домі, що її відкриття мало місце 22 листопада 1997 року.

Пикуличі

На українському військовому цвинтарі з 1919–1924 років у цьому підперемиському селі спочили 7 липня 2000 року вояки УПА, екстумовані раніше в Бірчі та Лішній біля Сянока. Упівці в Бірчі упали під час невдалого нападу УПА на гарнізон Війська Польського в цьому містечку 6 січня 1946 року. Вони були погребані на краю містечка, а 28 кістяків спочивало в землі аж до кінця серпня 1999 року. Натомість упівці з Лішньої – це жертви судового вироку польського військового суду з часу акції «Вісла», який на виїзному засіданні в Сяноці засудив до розстрілу 19 узятих у полон вояків УПА.

З огляду на те, що увіковічення на пикулицькому цвинтарі не має остаточного (похорон з 7 липня мав-бо технічний характер) кшталту, у виданні воно повністю не характеризується.

Пискоровичі

17 квітня 1945 року відділи Національної військової організації під командою «Меви» та Юзефа Здзерського – «Волиняка» вбили в селі Пискоровичах, за деякими даними, 1344 особи, за іншими – 358 осіб. На прізвисьце відомо лише 111 жертв цього нападу. Вони були похоронені на місцевому греко-католицькому цвинтарі у двох збірних могилах¹.

На одній з них у 1968 році був поставлений пам'ятник. Кошти зібрали пискоровичани з США і Канади. Посвячено його 10 жовтня цього ж року, а зробив це місцевий римо-католицький священик².

¹ За свідченням С. Терлецької, *Пискоровичі в 1966 році*; див. *Ярославщина і Засяння. Історично-мемуарний збірник*, Нью-Йорк–Париж–Сідней–Торонто 1986, с. 510–513.

² На основі листа Степана Молиня з Пискорович, без дати (приблизно 2. половина 1998 року).

На пам'ятнику знаходяться написи *Вічная пам'ять* (на плиті), натомість на самому нагробнику зліва: *На пам'ятку брати і сестри з Канади*, посередині: *Тут спочивають бл. п., що погинули в 1945 р. невинною смертю*, справа: *На пам'ятку брати і сестри Америки*.

Від половини 90-х років українські мешканці Перемишля весною вшановують пам'ять пискоровицьких жертв під час приїзду, під час якого служиться панахида за упокій їхніх душ.

Підбуковина

Розповідь мешканця Підбуковини Бронислава Глусціка, народженого 1928 року.

Разом із Солонним Підбуковина перед війною була одною громадою з селом Полхова, положеним на лівому березі Сяну, недалеко від Руського Села (по війні зміненого назвою на Вибжеже) та містечка Дубецька. Мешкали тоді в селі українці та поляки, багато було мішаних подруж, а всього в селі жило в 33 хатах десь 40 родин. До церкви ходили вони до Руського Села, а до школи – у Солонному.

Як згоріла Полхова й вибили людей у Павлокомі, Підбуковина дістала наказ вибиратися. З Солонного люди вже винеслися, а Підбуковина взяла за кріси. Польська партизанка з Ділягової підійшла під село. З села пішли стріли, але потім стрільці, селяни що лиш трохи вміли стріляти, скрилися. Партизанка ввійшла в село й вбила коло хат і на подвір'ях кількаканадцять людей, старших і молодших. Села не палили, але дали три дні на виїзд. Полякам наказали написати картки в своїх хатах. По трьох днях люди виїхали до Руського Села, а далі – на Україну. Залишилося 13 хат.

У поліції служили в Дубецьку Густав Сава й Володимир Гнат, перший пішов ще й до УПА. Акції «Вісла» в Підбуковині не було, але виїхало кілька родин з поляків, сподіваючись дістати добрі господарства на Заході¹.

¹ Записана Б. Гуком по-польському 7 липня 1998 р.

Їдучи з Передмістя Дубецького, у Підбуковині, ліворуч дороги, між господарствами Степанків та Тлусціка, знаходиться в дерев'яній штахетній огорожі дерев'яний хрест з написом на блясі: *śp niżej wymienieni byli mieszkańcy, którzy zginęli tragicznie 5–6 marca 1945 r. Jan Kaszycki, Wasyl Bubeńko, Helena Bubeńko, Józef Sawa, Anna Sawa, Anna Grzebieniak, Emilia Grzebieniak, Anna Hulik, Maksym Hruszcz, Maria Pilech, Wasyl Safian.*

Хрест поставлено в місці похорону жертв Підбуковини. Давніше знаходилася там огорожена жердинами могила, яка, проте, розпалася й по могилі стали ходити корови. За думкою римо-католицького священика з Бахірця, З. Янця, мешканці села поставили на цьому місці хрест та огорожу. Назви жертв подав Бронислав Тлусцік. Хрест і могилу посвячено за участю о. Янця та селян 8 травня 1992 року.

Поздзяч

З нагоди 50-річчя акції «Вісла» члени греко-католицької парафії в Поздзячі вирішили поставити на терені, де колись стояла капличка, побудована задля відзначення ліквідації панщини, а згодом перероблена на церкву, пропам'ятну дошку з хрестом. Посвячення відбулося 16 червня 1997 року, однак на день раніше пропам'ятна дошка була розбита (у Поздзячі панує ворожа щодо українців атмосфера). За повідомленням воєвідського консерватора архітектурних пам'яток Районна управа в Перемишлі 1 липня цього ж року дала рішення отцеві Б. Степанові (парохові поздзяцької парафії) протягом 30 днів розібрати увіковічення, спираючись на таке:

Według relacji świadka roboty budowlane zostały wykonane na przelomie maja i czerwca. Mimo wezwania wystosowanego do ks. proboszcza Parafii Grecko-Katolickiej celem złożenia stosownych wyjaśnień w sprawie, do dnia wydania niniejszej decyzji nie zostały złożone. Biorąc pod uwagę powyższe ustalenia, stwierdzić należy, że pomnik, który został zrealizowany, zaliczany jest do kategorii budowli objętych ogólnym pojęciem obiektów budowlanych wymagających uzyskania pozwolenia na budowę. [...]

Samowolna realizacja pomnika, z pominięciem ustawowych obowiązków, jakie nakłada prawo budowlane na inwestora, skutkuje podjęciem przez organ nadzoru budowlanego czynności zmierzających do likwidacji zaistniałej samowoli budowlanej. [...]

Отець Богдан Степан письмом з 11 липня відкликався від вищепредставленого рішення до перемиського воєводи, стверджуючи м. ін.:

Decyzja ta nie może się ostać, wydana została bowiem [...] z rażącym naruszeniem przepisów Kodeksu postępowania administracyjnego i Prawa budowlanego. [...]

O wszczęciu postępowania administracyjnego kierownik Urzędu Rejonowego nie zawiadomił parafii [...].

Z uzasadnienia decyzji wynika także, iż prowadzone było postępowanie dowodowe: „...według relacji świadka”. O przeprowadzeniu tego dowodu Parafia nie została zawiadomiona [...].

Ponadto naruszono przepisy prawa budowlanego [...] przez przyjęcie, iż ustawiony [...] w Lesznie krzyż nie jest obiektem małej architektury i wymaga zezwolenia budowlanego.

Перемиський воєвода наказав здійснити оглядини на ділянці, де поставлений був хрест з метою доповнити матеріали справи. Оглядини відбулися 29 серпня. Згодом воєвода не відсунув рішення Районної управи, аргументуючи таким чином:

W wyniku przeprowadzonej kontroli [...] przedstawiciele organu nadzoru budowlanego stwierdzili realizację pomnika betonowego na postumencie wykonanym z kostki betonowej.

Z przeprowadzonych [...] oględzin wynika, że budowla nie ma cech obiektu kultu religijnego, lecz stanowi pomnik upamiętniający wydarzenie, stąd jest przykładem pomnika.

З огляду на те, що о. Б. Степан не виконав наказу Районної управи щодо розібрання підстави хреста, названої пам'ятником, Районна управа 21 січня 1998 року наклала на нього грошове стягнення – штраф в розмірі 2372 зл. з метою примусити його розібрати увіковічення. Цього ж самого дня перемиський митрополит Іван Мартиняк звернувся до міністра внутрішніх справ Польщі Я. Томашевського:

W Archidiecezji Przemysko-Warszawskiej obrządku greckokatolickiego na mojego kapłana ks. Bogdana Stepana Urząd Rejonowy w Przemysłu nałożył wysoką grzywnę (2372,00 plus 10 procent kosztów) w celu przymuszenia rozebrania krzyża misyjnego znajdującego się na działce parafialnej przy świątyni. U podnóża krzyża umieszczono skromną tabliczkę upamiętniającą akcję „Wisła”. Na kilka dni przed poświęceniem krzyża tabliczka została rozbita i rozrzucona przez nieznaną sprawców.

Kierownik Urzędu Rejonowego w Przemyślu uznał krzyż misyjny za samowolnie zrealizowaną budowlę, którą nazwał pomnikiem i domaga się jego rozebrania.

Czyn ten uważam za przejaw prowokacji politycznej, który wymaga natychmiastowej reakcji ze strony władz zwierzchnich.

Відповіді на лист владика не отримав.

У відповідь на штраф 27 січня 1998 року о. Б. Степан склав скаргу до перемиського воєводи, зазначаючи м. ін.:

Na działce [...] nie ma żadnego pomnika. Znajdującą się u podnóża misyjnego krzyża tablicę upamiętniającą ofiary akcji „Wisła” zniszczono w czerwcu ubiegłego roku [...]. W tej sytuacji żądanie przez kierownika Urzędu Rejonowego usunięcia krzyża misyjnego [...] narusza prawo do wolności sumienia i wyznania parafian obrządku greckokatolickiego w Lesznie. Однак керівник Районної управи скаргу відкинув стверджуючи, що не йдеться йому про хрест, а про пам'ятник¹.

На сьогодні справа залишається, з юридичного боку, відкритою.

¹ На підставі документів з архіву Греко-Католицької Консисторії в Перемишлі.

Розтока

Біля церкви стоїть дерев'яний хрест, зроблений мешканцем Розтоки Осипом Сорокою. Його посвячення відбулося 29 червня 1997 року під час відвідин сіл Розтока й Тростянець їх колишніми мешканцями, переселеними на Західні Землі в 1947 році.

Середня

На терені села знаходяться два увіковічення:

1. пам'ятник на місцевому цвинтарі,
2. хрест на місці масового вбивства.

Спогад Євгенії Тенус із Середньої.

На початку квітня, у ту пору, як вбивали в Волі Кривецькій у 1945 році, до села впали бандити й вибили по хатах вісім осіб, українців.

А тиждень десь пізніше люди виїжджали на Україну. На дорозі зараз за селом напали на них якісь польські партизани й вбили 17 осіб, але то були люди зі Скопова, Гелюша, а тільки одна людина з Середньої. Убиті були самі чоловіки¹.

Жертви першого нападу були похоронені на місцевому цвинтарі. У 1995 році мешканка Середньої, Євгенія Тенус, висипала могилу і поставила на ній бетонний нагробок з відповідним написом.

У 1995 році мешканка Середньої Емілія Шмит поставила хреста на місці вбивства й похорону 17 чоловіків. Знаходиться він на краю дороги, що веде на сільські поля. За словами мешканки села, римо-католицький священик, попрошений посвятити хреста, відмовився це зробити.

¹ Записано 18 липня 1998 року в Середній. Текст подається в перекладі українською мовою; більше про ситуацію навколо Середньої можна довідатися зі спомину Володимира Ковальчика про події в Волі Кривецькій, де 14 квітня 1945 року впали 53 особи, див. *Про пам'ятна книга 1947*, Варшава 1997, с. 100–104.

Скопів

Спомин Надії Могилевської (дівооче прізвище Бача), народженої 1936 року в Скопові.

Спокійно й мирно жили ми з поляками в нашому Скопові, дружили з ними, женилися, незважаючи на національність. У селі українців було більше. Школа була українська, але вивчали ми в ній також польську мову.

Десь в 1945 році в село приїхали совітські чиновники й радили переїхати українцям на Україну. Навідувалися кілька разів, але ж хіба можна покинути рідну землю, де поховані були наші предки, де спочивали хлопці в стрілецькій могилі?..

Приблизно з середини 1944 року і до березня 1945 року українцям спокійно жити не давала банда польських молодиків. Як тільки стемніє, чути крики про допомогу, бо десь під лісом грабують, ріжуть, вбивають. З того часу жодної ночі ми не спали дома. Лиш смеркає, ми всі одіваємось і тікаємо до лісу. Там ми спали в якійсь ямі під великим деревом, короння дерев світилося, а батька з нами не було, бо хлопці стерегли від нападів. Декілька разів вони нас будили і ми тікали в інше місце. Страшно було, тремтіло все тіло, цокотіли зуби і холодно. А вранці ми приходили до хати, їли, спали.

Закарбувався в пам'яті вечір 6 березня 1945 року. Стемніло. Ми одяглися, на себе накинули щось більше, бо впав сніг і чекаємо на сестру Василину, що мала повернутися з Перемишля, бо їздила щось купити. Ми проживали в долині і навпроти церкви і добре було видно через вікна, як приїхало три фіри, ми не втікали, бо як підуть до нашої хати то ми встигнемо втекти в ліс, що недалеко за хатою і хата нас прикриє. Зупинились фіри, чоловіки з неї побігли на плебанію, а біля фір залишилося двоє зброєних людей. Чути було вистріли – то вбивали сім'ю священика Івана Дем'янчика, його зятя священика Конкольовського Степана, дочок Дем'янчика – Мирославу (вчителька і директор школи багато літ), Віру, Іванку і домашню господиню Музику Ольгу. А тим часом бачимо, що якийсь чоловік йде з гори і завертає на дорогу коло церкви, він побачив запізно, коли завернув в бік і тікати вже було пізно. Вартові його зупинили, видно щось питали, а потім розстріляли його. Він повертався додому, ходив до когось молотити. Це був поляк Малиновський Зеновій, але не мав з собою документів. Повернулись молодики з плебанії, вкинули на фіру вбиту свиню, посідали і поїхали з села.

Мама кажуть, щоб ми всі молилися, бо вони, бандити, зустрінуть наших людей і Василину, що повертають фірою в село. До речі, цією фірою до Перемишля поїхав і син священика Микола Дем'янчик, але він залишився ночувати в сестри Ади в Перемишлі, тому залишився живий. А ми виглядаємо нашу фіру. Чуємо постріли, але не дуже близько.

Невдовзі прибігає Левон, наш хлопець, що був на цій фірі, поранений в руку. Сказав, що їх зустріли польські фіри, третя фіра їх зупинила

(а дві поїхали), поляків відпустили додому, а українців поставили в ряд і розстрілювали. Йому вдалося втекти. Сказав, що їх зустріли вже в нашому селі, на вулиці Завада. На цій вулиці жили одні поляки і декілька хат було, що проживали люди з мішаним шлюбом. За ним не бігли, бо спішили, видно в селі було чути крики. Ми плачемо, молимося... тато і сусідський хлопець Омелян Буцьо пішли туди, де лежать вбиті. Повернулись і сказали, що серед трупів нема Василяни. Тато плаче, каже, що мабуть її забрали з собою бандити. Ходили ще і ще. Василяни не було. Ранком знов пішли, їх зустріла полька і каже: «Василяна в мене, ранена». Привезли її додому – обидві ноги пробиті кулями, а одна нога розрізана вище п'яти, поперек всієї ноги, аж видно кров'яні посудини та білі волокна, все розрізане і тече кров. Приходила якась монашка, сиділа біля Василяни, ще приходив хлопець із українських священиків Юстин Василян, то сестра пам'ятає.

В цей же день приходив ксьондз Журавські сповідати (ніби-то!) сестру. Потім питав, чи може вона когось пізнати? Тут Василяна зрозуміла, що йому треба і чого прийшов. Сказала: ні, темно було і страшно. Не причащав її. Тато каже йому: всі бояться, ніхто не хоче везти її до шпиталю. Журавські сказав, що повезе її Лях (він українець, а жінка полька). На другий день ранком приїхав Журавські і Лях, відвезли сестру до Перемишля. Вмів підійти до людей, бути добрим, допомогти в біді. Такий собі блазень, вівця у вовчій шкурі.

На похорон сім'ї священика приїхали діти з Перемишля і радянські солдати для охорони. Все робилося швидко, щоб за світла вернутися до Перемишля. Всі ми рано-вранці пішли на плебанію. Біля дверей лежала Мирослава (це було любимо її місце для зустрічі людини, що стукає в двері), по всій кімнаті трупи, а о. Іван Дем'янчик спокійно сидів у покої в великому кріслі. Куля пробила голову, мозок на стіні. Потім всі лежали рядом на великому столі і похоронили всіх в сімейному гробівці.

Після цього ми ще декілька днів залишилися в селі в надії, що буде спокій. Тепер ми жінки і діти, вночі просиджували в куполі (бані) церкви (тато був дяком, мав ключі), вилазили на хори, по драбині вище і драбину за собою тягли. Вночі коло церкви були поляки, але до церкви не йшли.

Через два дні після розстрілу сім'ї священика вечером бандити напали на село. Розбилися на декілька груп: одні йшли били вікна, за ними банда з автоматами, вбивали всіх, хто тікав, а ще третя група підпалювала хати. Хто дочекався ранку – тікали до Перемишля. Мама взяли корову і ми пішли, як і всі люди, йшли 25 км. нічого з собою не брали, бо рятували життя. Там на станції ми чекали товарняк цілий тиждень. Перед від'їздом батько навідався до Ромка, розповів все. Але Ромко не хотів переїжджати, бо казав, що комуністи переслідують священиків.

Привезли на станцію Василю на носилках і ми три дні їхали до Тернополя.

Із Перемишля вернувся по корову Новак, там його й вбито вдень. Як була акція, то багато людей вбито під лісом, в одній пивниці у Таравського вбито четверо дітей, у Ланьоша – двос дітей. Багато людей сховалося до пивниць, бандити кидали гранати, було багато ранених, дуже стогнали, просили їх добити. Там загинула Василина – жінка Мирона Фрея.

Повертались наші з Перемишля. Вже в селі на польській вулиці Завада на зустріч їм їде три фіри. Дві поїхало, а третя зупинилась. В селі чути було крик. Бандити спішилися, їх було 8 чоловік. Озброєні автоматами, але мали і батнети. Наказали всім злізти з фіри, поляки – додому, українці – в ряд до розстрілу. Наш двоєрідний брат Скрипський Володимир дуже благав польку Войтовичку, щоб посвідчила, що він поляк. Вона не захотіла. А Василина їй каже: передайте кошик з продуктами мамі. Та відповіла: „Nie będe brała”. Стріляли по черзі в кожного. Моя сестра Василина стояла другою і як почула постріл – впала разом з першою жінкою. (Мама нас навчили, щоб не чекати, а падати). В неї не стріляли. Почула, що Владик Скрипський крикнув: «Василино, тебе вбили?». І його розстріляли. Він впав на ноги Василини і дуже хропив. Потім розстріляли всіх, вони стогнали, хропили... Тоді бандити просікли автоматною чергою по трупах і тоді Василині кулі прошили обидві ноги вище колін. Владик ще хропив, тоді бандит батнетом підрізав йому горло і тоді Василині розрізав ногу вище п'яти, бо Владик лежав на її ногах. Бандити забрали кошики, на грудях шукали гроші, перекидали трупів. Один з них каже: Я годинника загубив. Шукали. Потім вистрілили на «віват» і поїхали. Українців на фірі було 5-ро. Левон втік. Василина чекала, боялася порушитись. Через деякий час на це місце прийшов жовнір, подивився і пішов. Три жовніри були на цій вулиці, а яка їх місія, ми не знали. Василина вирішила повзти до польських хат. Встати не могла, лізла по снігу. Тяжко було їй, але вона спішилась, боялась, що знов повернеться жовнір. Добралась до дверей, постукала. Полька відповіла, що ніч і вона нікому не відкрис дверей. Та я ранена – каже Василина. Вона відчинила двері, допомогла Василині лягти на ліжко. А кров тече... Ранком зустріла батька і Василю забрали додому.

Ось список вбитих людей, замордованих в Скопові в час бандитської акції: Лісний, Бача Г. М., Марущак В. М., Марущак С. І., Таравська І. М., Таравська Д. М., Таравська, Король І. А., Король С. І., Король М., Король М. І., Гайдук Ф. І., Гайдук М. Ф., Новак Й. Д., Новак Я. Й., Новак П. М., Мудик Ольга М., о. Дем'янчик Іван, Дем'янчик Мирослава, Дем'янчик Віра, Дем'янчик Іванна, о. Конкольовський Степан, Кость Є., Скрипська

А., Скрипський Н. М., Скрипський П. М., Скрипська А. Ю., Пендак М., Пендак Г., Гаравський М., Таравський С., Музика І. Т., Лісний В. В., Лісна С. В., Гайдук Є. І., Лісний, Лісна, Лісний (діти однієї сім'ї), Фрей Василина, Хома К., Хома В., Грибус М., Грибус Т., Гайдук Г., Таравський К., Таравська Н., Таравський М. М., Лісний Ф., Музика О. Ф., Король К., Дзюба А. А., Новак Л. Д., Новак К. Д., Скрипський Володимир Л. П., Король І., Ланьош, Ланьош, Малиновські Зенон (поляк)¹.

На Скопів напав 8 березня 1945 року (два дні після вбивства сім'ї священника Івана Дем'янчика) та вчинив масакру відділ Селянських загонів (поль. *Bataliony Chłopskie*) під командою «Семпа» (поль. „*Sęp*”). Кількість жертв деякі джерела подають на приблизно 150 осіб. Під час нападу 8 березня вбитими впали переважно жінки й діти.

Відомо, що в одному гробівці спочила сім'я отця Івана Дем'янчика та отець Степан Конкольовський. Щодо способу похорону решти жертв певних даних не здобуто.

На запущеному скопівському цвинтарі видно лише священнику могилу, щодо якої існує здогад, що міг старатися за її побудову син отця Дем'янчика Микола Дем'янчик. На підставі напису на могилі можна, проте, висновувати більш впевнено, що за увіковічення пам'яті вбитих старалася родина Конкольовських. Імовірно, що могила була побудована в 80-х роках.

Знаходиться на ній напис:

*Згинули трагічні
в маю 1944 р.
священники
о. Стефан
Конкольовський
о. декан Іван
Дем'янчик
з своєю родиною
«Ісусе Христе
помяни їх
в своєму царстві»
Просить родина
Конкольовських*

¹ Спогад списаний власноруч Надією Могилевською, датований авторкою 21 березня 1996 року.

Старе Село

На початку квітня 1945 року під час нападу ВП на Старе Село вбитих було 14 осіб. Вони були похоронені на місцевому цвинтарі: сім осіб у збірній могилі, а решта в окремих.

Улітку 1997 року (31 травня) бувші мешканці Старого Села й околиці, які були переселені до УРСР у 1946 році поставили на цвинтарі пропам'ятний хрест усім жертвам нападів.

Старий Диків

Увічнення в Старому Дикові свій початок завдячує бувшому воякові УПА родом з Дикова Михайлові Піпці, який звернувся з проханням за допомогу до управи Товариства «Український Народний Дім» у Перемишлі. Голова Товариства Мирослав Сидор 27 серпня 1992 року звернувся до Надлісництва Олешичі, що на його терені знаходилося місце похорону вояків УПА з сотні «Залізняка», упалих у бою з НКВС весною 1944 року, щоб дати дозвіл на будівництво могили. У відповідь Надлісництво попросило подати докладнішу характеристику визначення «могила» та вказати докладну локалізацію самого місця спочинку упівців (10 вересня 1992 року).

Натомість 15 жовтня 1992 року Мирослав Сидор звернувся до війта гміни Старий Диків з проханням дати дозвіл на «висипання могили та поставлення дерев'яного хреста на місці похорону 30 стрільців Української Повстанської Армії». Управа гміни Старий Диків письмом з 9 грудня запропонувала перепохорон останків на цвинтарі в Старому Дикові або переговори щодо вибору іншого способу вирішити справу. Унаслідок цього відбулася зустріч голови Товариства «Український Народний Дім» з Управою гміни, від імени якої війт письмом з 1 червня 1993 року дав дозвіл висипати могилу, поставити хреста, закріпити пропам'ятну дошку зі списком прізвищ убитих.

На місці похорону вояків УПА спершу були поставлені два дерев'яні хрести, згодом посередині був доданий ще й третій – залізний. Відтак улітку 1993 року була виконана огорожа, а накінці приміщено виконану у Львові меморіяльну дошку¹.

*«Скажіть Україні, що ми виконали свій обов'язок
і задля життя загинули»*

«Загинули в 1944 р.»

с. Улазів:

Війтович Микола пс. «Призабуте»

Готва Андрій

Гусар Осип

Гусар Микола

Зільник Степан пс. «Швед»

Пивень Микола пс. «Дуб»

Насланець Юрій

Піпка Олег пс. «Мило»

Тимець Теодор пс. «Призабуте»

Пиріг Микола пс. «Бук»

Пиріжок Василь пс. «Явір»

Цибульський П.

Щудло Теодор

с. Новий Диків

Завада Володимир

Завада Дмитро (с)

Завада (б) ім'я невідоме

Завада (м) ім'я невідоме

Кархут Володимир

Кархут Юрій

Клачко Володимир

Колінко Микола

Пержило Юрій

Пиріг Михайло

Середа Михайло

Шевчик Михайло

Шевчик Степан

¹ На підставі документів архіву Товариства «Український Народний Дім» у Перемишлі та усних інформацій голови Товариства Мирослава Сидора.

с. Старий Диків
Бодай
Божко Володимир
Варахович Василь
Варицький (ім'я невідоме)
Горайська (ім'я невідоме)
Дудка Олег
Жила Петро
Кархут Петро
Нетреба Олег
Самагальський Дмитро
Скрипець Михайло
Соколик Володимир
Теплицький Олег
Теплицький Юрій

с. Козіївка
Голяк Іван
Кійко Микола
Кіянко Дмитро
Піпка Олег
Піпка Федір

с. Лази
Дудзинський Дмитро
Канарко Степан

с. Дахнів
Голуб Володимир

с. Німстів
Дава Іван

У серпні 1993 року на могилі відбулася перша багатолюдна панахида. Напередодні панахиди в 1996 році меморіяльна дошка була облита фарбою, побіч хтось намалював також свастику. Сліди збезчещення були згодом зліквідовані.

Старий Люблинець

У Старому Люблинці знаходяться два пам'ятники:

1. учасникам бою в обороні села, що впали 13 грудня 1918 р.
2. жертвам пацифікації села в березні 1945 року.

* * *

13 грудня 1918 року відбувся нерівний бій між восьми люблинчанами та групою польських вояків, які старалися зліквідувати українську владу в селі та його бажання належати до ЗУНР. Увсліді бою в Старому Люблинці люблинчани впали на полі слави й були похоронені на місцевому цвинтарі, де згодом була вибудована їх могила. З руїни піднята була в 1992 році зусиллям люблинецьких переселенців з околиці Валча й Бартошиць. Посвячена 22 серпня цього ж року під час групових відвідин села його колишніми мешканцями. На ній прикріплено також дошку з прізвищами вояків УПА зі Старого Люблинця.

На чолі підстави хреста знаходиться напис:

«Полягли в бою за Самостійну Україну»

З лівого боку дата 13.12.1918 та імена поляглих оборонців Люблинця:

Шеремет Петро літ 25

Кущак Степан літ 25

Скруль Степан літ 24

Ярема Михайло літ 23

Оверко Петро літ 22

Равський Петро літ 25

Левкович Андрій літ 24

Боднар Михайло літ 18

На задній стінці:

1944–1947

Артимович Микола літ 22

Бучко Микола літ 23

Гох Михайло літ 24

Іваненьо Атаназій літ 25

Зола Григорій літ 36

Дрозд Дмитро літ 24

Козій Григорій літ 22

Ковалик Іван літ 25

Карпінський Іван літ 24
Комар Дмитро літ 23

На правому боці:

Кузіна Михайло літ 23
Ковалик Микола літ 25
Левкович Михайло літ 24
Оверко Дмитро літ 23
Равчак Андрій літ 24
Равський Іван літ 30
Скріль Степан літ 22
Салік Степан літ 25
Шиманський Андрій літ 21
о. д-р Слюсарчик Адам літ 33

* * *

20 березня 1945 року дійовий батальйон Корпусу внутрішньої безпеки спацифікував Старий Люблинець, убиваючи 41 мешканця. Жертви були похоронені у збірній могилі на місцевому цвинтарі, на цьому місці висипана була висока могила, поставлений хрест. Після акції «Вісла» ці форми увіковічення були знищені. У 1992 році переселені люблинчани разом з земляками, переселеними в 1945 році до УРСР, заново висипали могилу, поставили хреста, а на пропам'ятній дошці закріпили напис такого змісту:

Помордовані 20.ІІІ.1945 р. мешканці с. Старий Люблинець

Амбрис Дмитро літ 36
Амбрис Василь літ 34
Амбрис Григорій літ 30
Артимович Михайло літ 22
Богуцький Іван літ 58
Бурак Стах літ 40
Вапляк Іван літ 28
Гарасим Михайло літ 32
Гарасим Григорій літ 38
Гарасим Василь літ 36
Гарасим Йосафат літ 13
Грудень Дмитро літ 24
Говірка Михайло літ 27
Гох Іван літ 40
Дуда Іван літ 11
Бучко Анастасія літ 20
Кім Марія літ 30

Кущак Марія літ 48
Колега Михайло літ 42
Колега Іван літ 45
Крупський Іван літ 44
Карпич Дмитро літ 30
Карпич Марія літ 28
Кордупель Степан літ 43
Козак Дмитро літ 32
Кочулат Анастасія літ 30
Ковалик Теодор літ 27
Крупський Ілько літ 32
Лебедович Андрій літ 64
Левкович Дмитро літ 27
Маркевич Юрій літ 40
Митко Юрій літ 13
Судин Юрій літ 25
Філь Дмитро літ 24
Філь Михайло літ 13
Чорна Анна літ 12
Хомин Андрій літ 12
Хомин Катерина літ 27
Чабан Андрій літ 51
Шостак Іван літ 27
Рибавт Анна літ 22
Козій Степан літ 35
Ярема Степан літ 55
Ярема Григорій літ 28
Ваврикевич Степан літ 29
Козій Іван літ 24
Козій Степан літ 22
Вічна пам'ять

Від 1992 року колишні мешканці Старого Люблинця разом з земляками з Нового Люблинця на свято Спаса відвідують село й відслужують на могилах своїх предків панахиди.

Сурмачівка

У Сурмачівці знаходяться:

1. хрест на місці смерти вояків УПА,
2. могили вояків УПА.

* * *

Напередодні Великодня 1945 року під Сурмачівкою стався бій між сотнею УПА «Галайда-ІІ» й відділом НКВС. Увсліді бою вбитих було п'ятьох стрільців та смертельно поранений командир відділу «Куліш» (помер і був похоронений у Новому Люблинці). На місці спочинку цих вояків з ініціативи мешканця Запалова Івана Бахора був поставлений березовий хрест як тимчасове увіковічення їх пам'яті. Він був посвячений 18 липня 1998 року. Прізвища й псевдоніми впалих вояків невідомі, оскільки походили вони з Равщини, як і вся сотня «Куліша».

* * *

Біля лісничівки Крива Палка, неподалік Сурмачівки, знаходився в 1945 році табір одної з чот сотні УПА під командою Теодора Буласа – «Балая». 26 листопада 1945 року на цьому місці відбувся бій чоти «Калиновича» з ВП. Смертельно поранений був у ньому кулеметник Михайло Стельмах – «Сум» і недалеко від табору згодом похоронений. Ще пізніше спочили там командир сотні «Балай» та розвідник «Орел», убиті 30 травня 1946 року.

На трьох могилах стояли березові хрести. У 60-х роках стояв там новопоставлений один березовий хрест. У 1988 році, 30 травня, був посвячений наступний березовий хрест (на могилі сотенного «Балая»), поставлений Іллею Лихачем з Запалова, який при допомозі односельчан впорядкував разом усі три могили.

Від 1997 року на цьому місці відбуваються панахиди за упокій душ спочилих партизанів.

Сурохів

У селі знаходяться дві могили:

1. біля колишньої греко-католицької церкви спочивають жертви нападу на Сурохів у 1945 році,
2. на місцевому цвинтарі спочивають жертви нападу на село Конячів.

* * *

Спомин Миколи Куня, народженого в Сурохіві.

У квітні 1945 року поляки, цивілі з Шівська й Піводи, хотіли напасти на наших людей. Тих поляків було 31 осіб. Хотіли напасти в той час, як люди будуть зібрані на Богослужінні. Наперед зайшли до Конячова. Там убили три особи, Кудеревка, що мав 14 літ, Софію Горбач та Михайла Горбача. І через той Конячів спізналися до Суροхова й людей у церкві вже не застали. Люди з церкви вийшли та йшли додому, а поляки по дорозі стали їх стріляти. Перший впав Михайло Гелета, коло фільварку. Запиталися його, чи він українець. Він відповів, що так, що українець, і відразу його застрілили. Салашник відпросився. Рапіта був німий, питали його, хто він, чи українець, але він не відповідав, то теж його вбили, бо не відповідав. А як мав відповісти, як він був німий? Марія Сало вбита була в ставку, мала річну дитину на руках. Убив її сусід з Шівська (бо вона була родом зі Шівська), але дитина врятувалася, витягнули її з води від матері. І там разом убили тоді оті поляки сім осіб.

Отця нашого Плахту взяли і жінку взяли та сина Юрія. Убили їх у Піводі, похоронили за якоюсь stodолою. Але о. Плахта мав брата при польським війську чи де. І той брат вистарався зараз потім о дозвіл брата свого з землі забрати. Приїхав з трунами, викопав і забрав до Варшави. А де вони там лежать, то може знати отець Шегда. Отцеві Плахті казав сотрудник рятуватися з хати, але він відповів, що не чується винним, то не буде втікати¹.

Пам'ятник жертвам з квітня 1945 року побудовано мешканцями Суροхова ще перед акцією «Вісла», імовірно, що весною 1947 року. Він знаходиться на місці їх похорону, який відбувся без священика².

¹ Спомин записаний у домі Михайла Куня 27 вересня 1999 року.

² На основі інформації М. Куня з Суροхова з 27 вересня 1999 року.

На пам'ятнику дві пропам'ятні дошки з написами польською мовою:

*Тут спочиває
найдорожча мати
Марія Сало
трагічно згинула
24.4.1945
Ісусе
уповаю на Тебе*

*Тут спочивають
ті, що
згинули від рук
партизан
21.4.1945
Михайло Гелета
Степан Дуль
Василь Зінчак
Рапіта Онишко
Василь Кінський
Михайло Гануля
Просьте за молитву*

* * *

Пам'ятник на місці похорону жертв з Конячева був побудований членами їх родин з Західніх Земель у 1998 році. Посвячення відбулося весною 1999 року³.

³ На пам'ятнику жертв з Конячева помилково замість Кудеревко написано Кудеревско.

Суха Воля

На ледь видному з-поміж дерев та кущів цвинтарі в Сухій Волі спочивають Михайло Мішталь, Степан Жук та незнаний старшина дивізії «Галичина». Михайло Мішталь народився в Новій Греблі 1917 року.

Наприкінці 1945 року вернувся з робіт у Німеччині, якраз був час виселення до УРСР. У переселенському поїзді на станції Нова Гребля він був арештований і звинувачений у співпраці з УПА. Разом зі Степаном Жуком (місцевим розвідником) і незнаним старшиною з дивізії «Галичина», зловленим Військом Польським, він був прив'язаний до сосни, политий бензином та живцем спалений. Усі три жертви згоріли. Неподалік місця страти похоронив тіла господар прізвищем Югач з Нової Греблі. Уночі партизани з одної з сотень куреня «Залізняка» відкопали останки й похоронили на цвинтарі в Сухій Волі.

Щоб увіковічити пам'ять цих трьох жертв брат Михайла Мішталя Федір з Франції своїм коштом поставив у серпні 1997 року невеликого пам'ятника на суховільському цвинтарі¹.

З інформацій Федора Мішталя випливає також, що на цьому цвинтарі в неозначеній могилі спочиває Павло Госько, імовірно, районний провідник ОУН, який, будучи хворим на невиліковану хворобу, був розстріляний своїми в 1946 році.

¹ Лист Федора Мішталя з Монтану (Франція) з 27 жовтня 1998 року.

Творильне

На другий день Різдва 1947 року під час облави Війська Польського на Творильне згинуло 8 вояків УПА. Трьох з-поміж них похоронено на сільському цвинтарі. Де спочила решта – не знати. На цвинтарі похоронені «Дубовий», «Шумний» і вояк неznаного псевдоніму. Родом не походили вони з Творильного.

У 1994 році, під час другого з'їзду творильчан, на місці похорону трьох упістів була висипана невелика могила й поставлений березовий хрест, відслужено панахиду. Раніше, в 1993 році, хрести поставлені були на місці колишньої церкви, панської каплиці й на цвинтарі¹.

¹ Лист Івана Олійника з Лігниці з 10 листопада 1998 року.

Тенетиська

З нагоди 50-річчя акції «Вісла» в Тенетиськах біля руїни дерев'яної церкви св. Дмитрія поставлений був дубовий хрест. Видніють на ньому дати 1947 та 1997, а також дата 1754 на означення року спорудження церкви. На хресті прибіта металева табличка зі старого місійного хреста 1924 р. (?) Хрест поставлено 10 червня 1997 року за ініціативою бувших тенетищан І. Гука з Перемишля та М. Проця з Любичі Королівської; посвячено під час відвідин Тенетиськ його колишніми мешканцями 13 червня 1997 року. Церква в Тенетиськах завалилася якраз 1997 року.

На цвинтарі знаходиться п'ять могил вояків УПА, у цьому числі Михайла Равлика – «Ревізора», командира тенетиського самооборонного куща.

Терка

У бойківському селі Терці 9 липня 1946 року польські вояки з 36 станиці Відтинка прикордонних військ у Волковії вбили 33 мешканців села. Жертви були поховані у збірній могилі в розі місцевого цвинтаря, край дороги. Протягом багатьох років єдиним знаком поховання був залізний хрест зі знищеної терчанської церкви.

У 1985 році бувши мешканка Терки Марія Вайда, під цю пору мешканка Старгарду Щецінського, вирішила власним коштом вибудувати пам'ятника вбитим односельчанам. Пам'ятник разом з плитою та виписаними на ньому польською мовою прізвищами жертв був виконаний у Загір'ї, а поставлений у травні 1985 року. Посвячення відбулося 1 листопада цього ж року за участю римо-католицького священика з Волковії. На 50-річчя акції «Вісла», 9 липня 1997 року уперше відслужив там Службу Божу, замовлену Марією Вай-

дою та односельчанами з околиць Старгарду греко-католицький па-
рох Команчі о. Іван Піпка¹.

Пам'ятник знаходиться докладно на місці похорону жертв з 9 липня
1946 року.

Під фігурою Богоматері напис: *Świętej pomieci zmarłym tragicznie
9 VII 1946.*

На поземній плиті – польською мовою прізвища жертв, а також прожиті
ними роки:

*Дяк Мації – 60
Дяк Розалія – 40
Дяк Пелагія – 40
Дяк Марія – 35
Дяк Розалія – 7
Дяк Анна – 90
Михайло Осташ – 66
Катерина Осташ – 65
Дмитро Вайда – 85
Антоніна Вайда – 32
Володимир Вайда – 3
Марія Вайда – 5
Микола Романцьо – 83
Пелагія Романцьо – 50
Марія Романцьо – 14
Анна Гнатишин – 50
Єва Гнатишин – 4
Михайло Липкевич – 70
НН Іван (німий) – 25
Микола Хомий – 52
Анна Скоцей – 51
Катерина Ліберна – 28
Ольга Поливка – 60
Марія Корназ – 55
Катерина Корнас – 19
Катерина Цокан – 60
Марія Семчак – 75
Марія Гусейко – 62
Михайло Дрозд – 44
Єва Лазоришин – 75
Григорій Чтаньчак – 43
Дмитро Тима – 31
Микола Щерба – 15*

¹ Лист Марії Вайди зі Старгарду Щецінського з 29 вересня 1998 року.

Тисова

Спомин Михайла Коса, народженого 1927 року в Тисовій Перемиського повіту.

Село Тисова лежало між горами, над потоком, тягнулося понад шість кілометрів кількома присілками, які, прилягаючи до лісу, були ідеальними для допомоги партизанам. З цієї-то причини тут був розміщений пропандивний осередок високого рівня. Працював у ньому «Уманець», професор Київського університету, полтавчани «Степова» й «Черемош» (брат і сестра), а також заступник крайового провідника «Стяга» – «Орлан». З цієї причини село вночі та вдень охороняла, крім боївки, також сотня командира «Хоми», тим більше, що попри конспірацію більшовики й польська розвідка пронюхували про партизанів у селі.

На початку вересня 1945 року в Тисову прибув полк польського війська, поляки були озброєні до зубів, мали кулемети, гранатомети, а навіть гармати. Разом з військом прибула переселенська комісія. Початково виселення призначили на 5 вересня 1946 року, проте в ніч проти цього дня УПА звела запеклий 5-годинний бій з військом, унаслідок чого поляки з села мусіли відступити. Удосвіта, проте, отримавши підкріплення з Перемишля та Бірчі, ВП знову пішло на село. Оскільки перевага була велика, УПА дороги полякам тим разом не заступила. Тому-то цього дня, 5 вересня, до ранку Тисова вже була спалена й пограбована військом. Неспаленими залишилося кільканадцять хат на дальших присілках (згодом до одної розібрали їх поляки з польських сіл Корінця та Гути). Вогонь не зруйнував тільки школи, плебанії, бо були муровані. Уціліла також церква, яку по виселенні розібрали, а матеріял використали до будови лісних доріг.

У Тисовій 5 вересня 1945 року згинули: Марія Сегелин, 27 років, у дев'ятому місяці вагітності; Євгенія Хома, 73 роки, розстріляна; Ганна Вайда, 57 років, убита мотикою; Катерина Беца, 78 років, розстріляна; Іван Сус, 77 років, заколотий батнетом; Михайло Сегелин, 52 роки, упав від багнета; Григорій Сегелин, 15 років, заколотий батнетом; Степан Сегелин, 21 рік, розстріляний; Микола Сус, 64 роки, згорів у хаті; Максим Турко, 62 роки, розстріляний; Богдан Музика, 4 роки, згорів у хаті; Іван Кос, розстріляний, мав 77 років; розстріляні були також: Петро Музика,

52 роки; Панько Музика, 50 років; Михайло Сус, 41 рік; Григорій Хома, 71 рік; Сенько Хома, 72 роки; Михайло Лучків, 87 років; Іван Беца, 80 років.

У травні 1994 року з ініціативи Михайла Коса, колишня тисівчанка Софія Присташ (дівооче прізвище Музика, її батька Панька розстріляли 5 вересня поляки) виготовила сталевий хрест та огорожу на спільну могилу убитих мешканців Тисової. Хрест був встановлений та посвячений 24 червня 1994 року під час приїзду колишніх мешканців Тисової, виселених в УРСР (Дрогобицький та Самбірський райони).

¹ Лист Миколи Петрушака з Самбора з 7 грудня 1998 року.

Торки

На місцевому, греко-католицькому колись цвинтарі знаходиться пам'ятник жертвам Червоної Армії з села Торок. Були вони вбиті у березні 1945 року під час облави на своїх господарствах. Відповідальним за убивство є майор ЧА Євдокіменко, командир мостиської погранзастави, який мстився за те, що в 1939–1941 роках торкські господарі відмовлялися творити колгосп (Євдокіменко був під цю пору I секретарем партії на цьому терені). Усі вбиті мешканці Торок не належали до яких-небудь збройних формацій. Після закопання їх у землю на цьому місці не було ніякого увіковічення.

У липні 1989 року Іван Горечка та Маріян Радляк (обидва мешканці Торок, перший мав поміж убитими батька Павла та брата Степана) на місці спочинку похоронених осіб вилили бетонову плиту¹. Посередині плити поміщений польськомовний пропам'ятний напис:

¹ На підставі інформацій мешканців села: Степана Сливинського та Івана Горечка з серпня 1999 року.

*Тут спочивають
с.п.
що згинули від куль
Червоної Армії
в 1945 році*

*Михайло Горечко 45 років
Павло Горечко 48 років
Степан Горечко 16 років
Іван Фоца 38 років
Степан Сидор 30 років
Петро Кулик 36 років
Микола Левиц 46 років
Іван Муштук 37 років
Просьте за молитву*

Пам'ятника посвятив місцевий римо-католицький священик.

Тростянець

У бувшому селі Тростянці 29 червня 1997 року на місці зруйнованої церкви відбулося посвячення хреста з нагоди 50-річчя виселення мешканців села на Чужину. Хрест зробив Осип Сорока з Розтоки. Знаходиться на ньому пропам'ятна дошка з написом:

*Вічная пам'ять
нашим предкам
і жертвам
акції «Вісла»
1947–1997
Тростянець*

Хотинець

У селі знаходяться три увіковічення:

1. пам'ятник на місці похорону жертв ВП з хотинецького присілка Діброви,
2. хрест з нагоди 50. річниці акції «Вісла» на прицерковній площі.
3. хрест біля колишнього присілка Діброви присвячений 50-річчю переселення.

В рамках переселенської акції до УРСР Військо Польське на Йордан, 19 січня 1945 року, вбило на Діброві, присілку Хотинця, 10 осіб. Частина з них була кинута в вогонь власних господарств. Цього ж самого дня вони були похоронені на хотинецькому цвинтарі. Похорон відправив місцевий парох, отець Роман Павлик. Чи могила мала якесь увіковічення – не встановлено, проте в певний час стояв на цьому місці дерев'яний хрест.

У 1975 (1976?) переселенці з Хотинця, які проживали коло П'єненжна, а також ті, хто вернувся до Хотинця й Перемишля вирішили побудувати на місці похорону пам'ятника. Він був виготовлений в П'єненжні та перевезений до Хотинця. Пам'ятника посвятив православний парох з Кальникова.

На пропам'ятних дошках пам'ятника знаходиться напис:

*Тут спочивають
пом. сме. траг.
дня 19.І.1945.*

*Анна
Сьвітушак*

*Степан
Сьвітушак*

*Катерина
Жолудко*

*Петро Демко
Боднар Кіц*

*Григорій Теодор
Боднар Лацік*

*Степан
Кожак
1930–1945
Вічна їм пам'ять*

Дві особи, імовірно, Катерина Сарманевич та Андрій Кіц, упокоїлися в окремих гробах цвинтаря. На Західніх Землях померла згодом пострілена 19 січня Анна Боднар, там була похоронена.

* * *

Хрест при церкві в Хотинці був поставлений у 1992 році, згодом, у 1997 році, біля нього прикріплено пропам'ятну дошку з написом:

*1947–1997
Усім трагічно замордованим
вигнаним з Рідних Земель та
приниженим унаслідок
акції «Вісла»
Парафіяни села Хотинець*

* * *

На згадку про акцію «Вісла» в 50-річчя її на терені колишнього присілка Хотинця Діброві поставлений був його бувшими мешканцями хрест з невеликим написом:

*1944–1947
50-річчя
акції «Вісла»*

Посвячення його відбулося влітку 1997 року.

Явірник Руський

У селі знаходяться увіковічення:

1. пам'ятник цивільних жертв польського підпілля на місцевому цвинтарі,
2. хрест на місці похорону вояків УПА на присілку Нетребка.

Моя пам'ять сягає тільки початку сорокових років. Тоді всі люди й далі молилися у своїй церкві, вчили дітей у своїй школі, мали свою українську поліцію. Однак лихо не спить. Його видумують поляки з Борівниці й Дилягової. Задумують різні провокації й напади. То були бандитські, а не патріотичні вчинки, несли вбивства й пожежу. І придивлявся цьому й керував цим осередок АК Динів, потім команда війська з Бірчі, міліція з Сянока. За їх згодою й пляном в Явірнику Руському 8 й 15 лютого 1945 року гинуть у підпаленому селі [перелік прізвищ – див. список на пам'ятнику – Б. Г.]. Напади були раптові, військові тактикою, бандитські замірами й ділом: стріляли до всього живого й вбивали все живе¹.

[...] we wczesnych godzinach rannych zostają zaatakowane ukraińskie wioski Poruby, Zahuty, Jawornik Ruski, Żohatyn, Piątkowa. Napad został przeprowadzony w jednakowym czasie kilkoma grupami. Wszędzie napastnicy zaczynali „od brzegu”, wpędzając niedobitków w „kocioł”. Napadu dokonały połączone siły Kotwickiego i Grodeckiego, łącznie gdzieś 150–200 mężczyzn. [...] W tym dniu zginęło w mojej miejscowości około 30 osób: mężczyzn, kobiet i dzieci, starców, w tym kilku rodowitych Polaków².

Наш провідник Борис загинув на сам Йордан 1946 року. Саме пустив мороз, і Борис збирався відвідати свою родину. Його жінка жила в їхньому родинному селі Володж над Сяном. [...] Уранці 18 січня він бадьоро звернувся до свого молодшого брата:

– Михасю, збирайся, підемо додому! – Потім розглянувся по колибі. – Явір! Чабан! Ви підете з нами!

Ми дуже втішилися, але підійшов до мене Орел і почав шептати, чи не помінявсь би я з ним [...]. Чому ні, подумав я собі [...].

Вночі вони щасливо зайшли до Володжа [...] Уранці Бориса заалармували місцеві стійки, що з села Яблониці йде Польське Військо. Борис і стрільці побігли до присілка Вишеньки [...], та там вони побачили поляків, що сунули з усіх сторін. Лишався один вихід: через оболонь і полем до села Поруби. Вони добігли до старого більшовицького бункру над Сяном, залягали й відкрили вогонь. Та перемогти полякам кількох повстанців не було важко. Загинули всі³.

Жертви лютневих нападів на Явірник Руський були похоронені на місцевому цвинтарі. Після понад 40 років Мирон Паливода, бувший мешканець Явірника Руського та очевидець вбивств його мешканців

¹ Спомин Тараса Михна, *Пропам'ятна книга 1947*, Варшава 1997, с. 568–569.

² Спомин Мирослава Паливоди, там же, с. 576–577.

³ О. Плечень, *Дев'ять років у бункрі*, Сучасність 1987, с. 141–142.

звертається до парафіяльної управи в Борівниці (25 лютого 1992 року) з листом такого змісту:

[...] zwracam się do Urzędu Parafialnego w Borownicy z uprzejmą prośbą o wyrażenie osobistej zgody, jak również udzielenia mi w ramach chęci i możliwości informacji odnośnie uzyskania zezwolenia (jeżeli jest potrzebne) na postawienie symbolu pamięci na cmentarzu wyznania greckokatolickiego w Jaworniku Ruskim. [...]

W trakcie działań nielegalnego podziemia narodowości polskiej dnia 16 lutego 1945 r. dokonano napadu na wieś Jawornik Ruski i pozbawiono życia ponad 20 osób wyznania greckokatolickiego, w tym jednego katolika z Netrebki o nazwisku Mikołaj Krzemiński.

Zaznaczam, że ww. osoby to cywile, nie mający nic wspólnego z jakimkolwiek reakcyjnym podziemem.

Jak Ojcu wiadomo, cmentarz greckokatolicki w Jaworniku Ruskim jest opuszczony i zaniebany z wiadomych względów. Ww. ludzie spoczywają we wspólnej mogile, pochowani prymitywnie, bez kapłana. Tu nasuwa się refleksja, że to nie „bakutil”, lecz cmentarz i tam spoczywają chrześcijanie, a nie zwierzęta.

Dziś, po tylu latach, jako potomkowie chcielibyśmy postawić na tym miejscu chociażby skromny symbol pamięci i odprawić nabożeństwo⁴.

Меморіяльна дошка на пам'ятник була зроблена в Борисполі за проектом різьбаря Миколи Петлицького (він же – автор проекту меморіяльної дошки в честь М. Вербицькому біля церкви на Дубинку в Улючі) й привезена до Перемишля. У Перемишлі були виконані елементи пам'ятника й перевезені на цвинтар у Явірнику, де остаточно виконано пам'ятник. Він був посвячений 6 червня 1992 року, при нагоді з'їзду улючан.

*Мешканцям Явірника Руського
замордованим у лютому 1945 року
Бак Роман
Бак Катерина
Бак Стефан
Гавриляк Володимир
Гавриляк Яків
Галушка Осип
Галушка Йосиф
Гашинський Йосиф*

⁴ Фрагменти листа Мирона Паливоди до Парафіяльної управи в Борівниці з 25 лютого 1992 року, переданого Василем Чарнецьким, копія зберігається в архіві видання.

*Гашинська Стефанія
Гашинська Олена
Глушек Стефан
Духняк Володимир
Кримінський Микола
Коростинська Анастасія
Крисак Стефан
Куцаб Петро
Лех Тадей
Михно Софія
Михно Нестор
Метик Стефан
Нижник Петро
Нагірний Стефан
Оленяч Микола
Телесницька Софія
Паливода Параскевія
Паливода Томаш
Односельчани*

Біля цього збірного пам'ятника побудовано також пам'ятник Романа Вацури з Гути, члена самооборони, убитого весною 1945 року під час одного з відплатних нападів на Котвицького – «Сліпого» з Борівниці.

* * *

На бувшому присілку Явірника Руського Нетребці при дорозі знаходиться хрест, який стояв на цьому місці як придорожний хрест ще перед війною й не означав місця національної пам'яті. Однак у 1946 році навколо нього вирости партизанські могили, а від осені 1946 року це місце перебрало на себе частинно роль загроженого Військом Польським упівського цвинтаря на Волі Володзькій. Імовірно, що навколо хреста в Нетребці спочиває коло 20 вояків УПА.

Крім убитих 18 січня 1946 року Степана Сороки – «Бориса» з Володжа, його брата Михайла – «Михася», Миколи Бревка – «Цвяха» з цього ж села та Павла Ціпейка – «Орла» з Іскані, там мають, за іншими даними, спочивати також чотири вояки сотні «Громенка», вбиті в цій же околиці на початку 1946 року⁵, Діонісій Гавриляк з Нетребки, вояк сотні «Громенка» Духник, також з Нетребки, обидва убиті на Ясеневі в лютому

⁵ До історії цвинтаря УПА на Волі Володзькій, «НС», ч. 17 за 1997 рік, с. 3.

1947 року, «Хмара», жандармерист сотні «Громенка», убитий в Улючі. Останнім похороненим на Нетребці мав бути «Орел» з Липи, убитий в Ніздрці на початку 1947 року під час пропагандивного випаду сотні «Громенка»⁶.

Похоронені спочивають на схід від хреста⁷. Сам хрест був відновлений нинішніми мешканцями Нетребки в 1995 році (?). Біля нього відбувалися панахиди в наміренні поляглих вояків 7 червня 1997 та 6 червня 1998 років, а їх учасниками були улючани та колишні мешканці з околиці, які нині живуть у Перемишлі.

⁶ Дані на основі спомину Мирона Фіцака з Перемишля, колишнього мешканця Поруб, датованого 3 жовтня 1998 року.

⁷ На цій же основі.

Ярослав

Із листа ярославського пароха Івана Нагача: *Задум встановити пам'ятну дошку про акцію «Вісла» зародився серед українців Ярославщини під впливом публікацій, що появилися в пресі, зокрема в «Нашому слові», ще наприкінці 1996 року. Цей задум підтримали також наші земляки з діаспори та України.*

Проект пропам'ятної дошки належить мешканці Ярослава Іванні Зубаль. На дошці, побіч напис: *Жертвам у 50-ту річницю акції «Вісла» 1947–1997. Земляки.*

Прохання до воєвідського консерватора архітектурних пам'яток про дозвіл вмурувати пропам'ятну дошку на дзвіниці біля церкви в Ярославі, підписане парохом о. Іваном Маряком, датоване 6 серпня 1997 року. Під цю ж пору повідомлення про цей замір отримали Греко-Католицька Консисторія в Перемишлі та бургомистр Ярослава. У відповідь бургомистр ствердив, що відповідне рішення може дати воєвідський комітет

охорони пам'яті місць боротьби і мучеництва, а також воєвідський консерватор (письмо датоване 19 серпня 1997 року).

Тим часом 18 серпня відбулося вмурування пропам'ятної дошки, а 19 серпня на храмове свято Спаса митрополит Іоанн Мартиняк посвятив її.

Після публікації в газеті «Новини» статті *Iskrząca tablica* воєвідський консерватор послав у Ярослав свого працівника, який ствердив факт вмурування дошки без дозволу. Унаслідок цього воєвідський консерватор з Перемишля 11 вересня повідомив про *wszczęcie z urzędu postępowania administracyjnego w sprawie samowolnego umieszczenia tablicy upamiętniającej 50-lecie akcji „Wisła” na ścianie dzwonnicy w zespole cerkiewnym przy ul. Cerkiewnej w Jarosławiu – wpisanej do rejestru zabytków pod nr. A-paragraf 1/44*.

Заразом на 24 вересня визначено адміністративну розправу в цій справі, натомість Районна управа в Ярославі 24 жовтня видала греко-католицькій парафії наказ *wstrzymać prowadzenie robót budowlanych wykonywanych bez wymaganego zezwolenia na budowę przy montażu tablicy upamiętniającej akcję „Wisła” na obiekcie dzwonnicy*¹. Обґрунтуванням було те, що як зміст пропам'ятної дошки, так місце її прикріплення не мають дозволів консерватора.

Після адміністративної розправи коло церкви 24 вересня виявилось, що воєвідський консерватор не отримав прохання про дозвіл, проте копія цього прохання була представлена працівникам Районної управи, а потім відповідне письмо послано консерваторові. Воєвідський консерватор з Перемишля звернувся до Відділу товариства істориків мистецтва та Товариства опіки над архітектурними пам'ятками з проханням подати свою опінію. Управа першого з цих товариств 7 жовтня відповіла, що ніяких застережень щодо дошки не представляє. Унаслідок цього перемиський воєвода 17 листопада 1997 року припинив адміністративний розгляд справи, мотивуючи, хоч з запізненням, та все ж парафія звернулася до консерватора з проханням про дозвіл; локалізація пропам'ятної дошки нікого прикро не вражає, оскільки її майже не видно; сама дошка гарна, тож не шкодить красі пам'ятки; якби прохання про дозвіл послано терміново, то такий дозвіл консерватор був би дав. Від цього рішення ні одна зі сторін не подавала апеляції.

¹ Усі цитати на основі документів з парафіяльного архіву греко-католицької парафії у Ярославі.

Білянка

У селі знаходяться два увічнення:

1. кам'яна плита – проєктований пам'ятник жертвам Лемківщини,
2. пропам'ятна дошка в місцевій церкві.

19 листопада 1989 року біля дому голови новоствореної організації Громадянський круг лемків «Господар», Павла Стефанівського, відбулося відкриття тимчасового пам'ятника лемківським жертвам з акції «Вісла», концентраційного табору Явожно, убитим мешканцям села Завадка Морохівська. Підставою його служив верх старого, 300-річного кам'яного стола з хати виселеного лемка Петра Лабівського, переданого Лемківському музеєві в Білянці його правнуком Василем 20 вересня 1989 року¹. Проєктовано інший спосіб увіковічення, з використанням верху стола як основного елемента, проте, з огляду на організаційні труднощі, увіковічення й донині залишається за станом на 19 листопада 1989 року.

14 жовтня 1997 року в білянчанській церкві Покрови Пресвятої Богородиці відбулося посвячення меморіальної дошки в річницю 50-річчя акції «Вісла». Це одна з таблиць, що їх виготовити вирішило Об'єднання лемків на засіданні Головної управи ОЛ 6 грудня 1996 року: *підготувати пам'яткову таблицю, яку могли б закупити поодинокі середовища, села, міста й прикріпити на відповідних будинках. Таблиці пригадували б людям про виселення в 1947 році*². Ці дошки були, крім Білянки, встановлені в: Ліщинах, Кунковій (31 вересня 1997 року у церквах), Горлицях, Ждині (на церкві та пам'ятнику на ватряному полі), а також у Гожові Великопольському (у церкві). Оскільки вони ідентичні, у альбомі публікується лише дошка з Білянки.

¹ Лемко, Бюлетин РДКЛ «Господар», ч. 4 за 1994 рік, с. 20.

² Лемківська хроніка, «Наше слово», ч. 52 за 1997 рік.

Бортне

На прицерковній площі цього села теперішні мешканці Бортного та бортнянські переселенці з Чужини поставили пропам'ятний хрест, присвячений двом річницям, що передають відповідні написи:

*Сей хрест проставили
жителі села Бортне
з нагоди 70-ліття
повернення із Унії
на лоно Святої
Православної Церкви*

*Одночасно пам'ятник сей
посвячуємо потерпілим через
акцію «Вісла» й жертвам Явожна
Бортне, вересень 1998 р.*

Пам'ятник був посвячений 20 жовтня 1998 року.

Вислік Великий

На цвинтарі в Горішньому Вислоці в серпні за ініціативою місцевого римо-католицького пароха К. Піхура був поставлений металевий хрест, а 14 жовтня відбулося його посвячення та Служба Божа в намірненні спочилих на цвинтарі та переселених мешканців Вислока¹.

¹ Як випливає з розмови з парохом у серпні 1998 року, увіковічення становить радше спробу перекинути місток між поляками й лемками у напрямку визнання лемків за частину польського народу. Отець парох дотримується погляду, що мешканці Вислока – лемки – були насильно українізовані й відділені від польськості й римо-католицизму.

На хресті невелика металева табличка з написом:

Krzyż ten postawiono w 1997 roku na trzy lata przed rokiem jubileuszu Odkupienia Pańskiego aby przypominał żywym o modlitwie do Pana Boga za spoczywających na tym cmentarzu braciach i siostrach Łemkach parafianie Wisłoka Wielkiego.

Ждиня

У Ждині встановлені три увічнення:

1. пропам'ятна композиція на терені ватряного поля, встановлена й посвячена під час Лемківської ватри в липні 1997 року,
2. під цю пору був поставлений хрест при дорозі крізь село в місці, де від головної дороги веде дорога на ватряне поле,
3. у місцевій церкві прикріплена пропам'ятна дошка, ідентична з публікованою в альбомі дошкою з Білянки.

Ініціатором усіх трьох увіковічень було Об'єднання лемків.

Завадка Морохівська

Військо Польське дня 25 січня 1946 року, а також 28 березня й 14 квітня цього ж року напало на Завадку Морохівську, увисліді чого вбитих було 100 мешканців (за іншими – 73 особи). Вони були похоронені на місцевому цвинтарі. Після акції «Вісла» ніякі форми увіковічення їхньої пам'яті не були можливі. Могила заросла й була невидна.

На початку 90-х років відбулися перші панахиди на місці похорону завадчан. Поставлений був також березовий хрест. У жовтні 1997 року створився Комітет увіковічення мешканців села Завадка Морохівська

у складі Р. Кохановський, Є. Могила, Й. Журат та Т. Барняк, який 23 жовтня звернувся до Ради охорони пам'яті боротьби й мучеництва з проханням дати згоду на *realizację pomnika nagrobnego, zlokalizowanego w miejscu pochówku tragicznie zmarłych mieszkańców wsi. Ofiary zbiorowego zabójstwa dokonanego w 1946 r. spoczywają na nieczynnym cmentarzu znajdującym się na obszarze nieistniejącej od 1946 r. wsi.* Відповідь була датована 27 січня 1998 року. Генеральний секретар РОПБіМ писав:

Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa [...] opiniuje pozytywnie przesłany projekt upamiętnienia i nie wnosi sprzeciwu, aby [...] rozpocząć jego realizację. [...] Przyjęta w napisie inskrypcyjnym liczba zamordowanych osób (tj. 100) odbiega od ustaleń poczynionych przez ukraińskich badaczy problemu. Łączną liczbę 73 osób zamordowanych w wyniku kolejnych akcji pacyfikacyjnych przyjmuje w swym opracowaniu E. Misilo, Akcja „Wisła” [...]. Mając na uwadze powyższe, uprzejmie proszę Pana oraz członków komitetu o uwzględnienie proponowanych zmian [...].

На камінному блоці знаходяться пропам'ятні дошки з написами. Напис угорі:

*Пам'ять
жертвам
тоталітарної
системи*

*Село
Завадка
Морохівська*

*Тут замордовано
73 жителів
24.1, 28.3., 13.4
1946 р.*

Під написом знаходиться його польськомовний варіант за змістом ідентичний з попереднім.

Нижче:

Список жертв

*Білас Катерина років 60
Білас Пелагея 50
Білас Єва 36
Білас Теодор 65
Білас Іван 46
Білас Марія 38
Білас Софія 7
Білас Катерина 9*

*Білас Іван 36
Білас Теодор 40
Бончак Осип
Бончак Марія
Бончак Катерина 11
Бончак Дмитро 50
Бончак Іван
Гриньо Іван*

Бончак Володимир 18
Добрянський Микола
Добрянський Василь 35
Добрянський Володимир 15
Добрянський Іван 22
Дудиньчак Осип 40
Дудиньчак Анастазія 40
Іздебська Катерина місяців 6
Іздебська Єва
Іздебський Михайло
Іздебський Петро
Іздебський Нестор
Кирилейза Марія 41
Кирилейза Анна 16
Кирилейза Катерина 15
Кирилейза Дмитро 48
Кирилейза Іван 42
Кирилейза Ярослав
Кирилейза Петро
Кирилейза Катерина
Клемчик Анна
Клемчик Михайло 28
Кметчик Дмитро
Козлик Катерина
Козлик Анна
Козлик Єва
Козлик Степан 18
Максим Андрій

Максим Марія
Максим Анастазія
Максим Степан 10
Максим Катерина 4
Максим Анна 1
Нечиста Анна
Нечиста Катерина 20
Нечистий Михайло
Нечиста Катерина
Нечиста Софія 8
Нечиста Марія 6
Нечистий Тарас 3
Нечиста Магдалина 17
Нечистий Андрій
Нечистий Іван
Нечистий Михайло 38
Нечистий Сенко 3
Томаш Катерина
Томаш Марія
Томаш Анна
Томаш Степан
Циганик Василь
Циганик Катерина
Циганик Іван
Маслюх Іван
Маслюх Микола
Маслюх Теодор
Маслюх Орест

Цуркало Яким

Зиндранова

Рішенням Музейної ради Музею лемківської культури в Зиндрановій на терені музею, побіч з пам'ятником жертвам концентраційного табору в Талергофі, був поставлений пам'ятник жертвам концентраційного

табору в Явожні. Відкриття його відбулося 14 липня 1997 року за почином двох бувших в'язнів цього табору: Пилипа Филипа з Зиндранової та Степана Буряка з Вільхівця.

Команча

У селі знаходяться три увіковічення:

1. могила вояків УПА,
2. пам'ятник замученому священству УГКЦ,
3. пропам'ятний хрест до 50-річчя акції «Вісла».

На цвинтарі стоїть могила трьох вояків УПА, які впали на так званих Файтиськах у сусідньому селі Явірнику від куль ВП у 1946 році: Івана Коцана, Адама Хлибка та Петра Палинського. Усі вони належали до боївки СБ під командою Петра Репенди – «Явора» з Вислока. Петро Палинський, імовірно, родом був з Явірника, Адам Хлибик з Прибишева, Іван Коцан – з Вислока.

Могила була поставлена в 80-х роках, натомість хрест згодом, у березні 1997 року. На надгробній дошці напис:

с.п.

Іван Коцан – літ 26

Адам Хлібек – літ 25

Петро Палинські – літ 23

Вічная їм пам'ять

На цьому ж цвинтарі, ліворуч від названої вже могили, знаходиться земна могила іншої трійки вояків УПА, які згинули недалеко від Радошиць на Зелену Суботу 1946 року (червень). Були це Андрій Майкович – «Чорний», народжений 1925 року, син Андрія та Анни, родом з Радошиць (?), Іван Гулич, народжений 1925 року в Радошицях та Михайло Полумацканич, нар. 1923 року в Радошицях.

За розповіддю Володимира Довжицького з Команчі, згинули вони в таких обставинах: упали були боївкарями. Прийшли до села, щоб

забезпечити прихід сотні. Мешканець Радошиць Іван Тхорик (звали його також Джон), побачивши їх, запряг коня та поїхав нібито до лісу по дрова, у сторону Команчі, де була станиця ВП. У лісі коня випряг та поїхав з доносом. ВП стояло тоді на станції ПКП. Військо під вечір зробило засідку коло Радошиць від сторони Довжиці, у потоці. Наших ішло чотирьох, як почалися стріли, один утік, а три впали. То було на Зелені Свята 1946 року.

Убиті були похоронені на краю команчанського цвинтаря, з лівого боку від входу. На могилі стояв спершу дерев'яний хрест.

На цвинтарі знаходиться також могила Степана Білого, мешканця Кальниці, замученого на станиці міліції в Команчі під час слідства у квітні 1946 року.

Імовірно, що на цвинтарі в Команчі лежать також Гузеляк, Коцан, Сушко та неznана на прізвище молода жінка (усі родом з Вислока?) що згинули неподалік Вислока напровесні 1947 року. Їх криївку обступило після доносу ВП, уся четвірка покінчила життя пострілами в самих себе.

За рішенням священства УГКЦ у Польщі у 1997 році біля греко-католицької церкви в Команчі був поставлений пам'ятник у честь священників УГКЦ – жертв подій 40-х років у Польщі. На пам'ятнику напис:

*Я – добрий пастир.
Добрий пастир життя
своє дає за овець
Ів. 10.11*

*Єпископам
і священникам УГКЦ,
які згинули в 40-х роках
1997 Співбрати у священстві.*

Фундаторами пам'ятника були митрополит Іван Мартиняк та духовенство УГКЦ у Польщі. Пам'ятник був посвячений владикою Мартиняком 27 вересня 1997 року.

50. річницю акції «Вісла» парафія в Команчі та учасники релігійного молодіжного табору «Сарепта» відзначили воздвиженням трираменного хреста на площі перед таборовою хатою, що сталося 16 липня 1997 року.

Криниця

Біля криницької церкви з ініціативи тамтешніх парафіян з нагоди 50. річниці акції «Вісла» був поставлений пропам'ятний хрест. Його посвячення відбулося 27 жовтня 1997 року.

Мокре

24 серпня 1946 року під час постою в одній з хат поблизу села Хоцеля, унаслідок недогляду застави, була заскочена сотня УПА командира Степана Стебельського – «Хріна». Бій з ВП приніс повстанцям 10 чоловік убитими¹. Вони були похоронені 26 серпня біля церкви села Лукового, крім них у могилі спочили й інші вояки УПА, усього в могилі знаходилося 16 осіб².

У 1996 році за ініціативою Петра Дмитрика з США Іван Мурин з Мокрого здійснив перепохоронення усіх вояків на цвинтарі в Мокрому, що сталося 13 квітня названого року. Пам'ятника на місці нового місця спочинку посвячено на Великдень 1996 року, а закінчення його будови припало на 26 травня цього ж року.

На мармуровій дошці напис:

*Тут спочивають
наши брати котри
померли в 1946 року*

¹ *Спомин чотого «Острове́рха»*, В-во «До зброї», Мюнхен 1953, с. 79–80.

² У *Спомині чотого «Острове́рха»* названо 9 убитих та подано їх псевдоніми; у дописі П. Дмитрика до Українського Архіву, поміщеного в «Нашому слові», ч. 51 за 1992 рік, подано число 10 поляглих, названо 4 псевдоніми; у публікації Євгена Місиль в «НС», ч. 51 за 1992 рік, подано чотири повні біографи поляглих 1946 року в Середньому Великому й похоронених біля церкви в Луковому, крім них два прізвища подає згаданий вже П. Дмитрик, усього 16 чоловік.

Морохів

У православній церкві Стрітення Господнього, праворуч від входу, знаходиться пропам'ятна дошка з нагоди 50-ої річниці акції «Вісла», фундована морохівськими парафіянами. Посвячення її відбулося 28 вересня 1997 року¹.

¹ На підставі листа морохівського пароха, о. Юліяна Феленчака з 9 вересня 1999 року.

Радошиці

У 1983 році колишній мешканець Радошиць Іван Оленич, а під цю пору громадянин Канади, відвідавши рідне село вирішив разом з іншими радошичанами з Канади побудувати на сільському цвинтарі пам'ятника. Оформившись у Комітет побудови пам'ятника у селі Радошицях, вони 10 вересня звернулися з закликом до односельчан підтримати їх задум, мотивований, між іншим такими відчуттями:

На цвинтарі не видно вже хрестів і в скорому часі затруться усі сліди там, де спочивають наші батьки, брати, сестри, діди й прадіди. Щоб зберегти хоч частинно прізвища наших родин, односельчан – автохтонів села Радошиці, ми односельчани, прийшли до висновку поставити спільний «Пам'ятник» на цвинтарі коло церкви, з відповідним написом їхніх прізвищ [...].

У лютому 1984 року Іван Оленич звернувся за благословенням задуманому починові до патріярха Йосифа Сліпого та за його посередництвом до Папи Івана Павла II. Відповідаючи йому листом з 29 лютого цього ж року Патріярх, м. ін. стверджував: *Дуже добре Ви зробили, що постановили збудувати пам'ятник для тих, що жили на своїй рідній землі й на ній не остався пам'ятник про них. Нехай цей пам'ятник буде молитвою за них і спогадом-пригадкою для живих про їхню любов до*

рідної землі та їхню жертву для неї. Благословлю цей Ваш благословенний почин і задум, благословлю цей пам'ятник на вічну пам'ять Померлих. Благословення Святішого Отця не потрібне для такої справи та й, зрештою, це натрапило б на стільки труднощів, а може й відмову, що краще про це не старатися.

Римо-католицька парафія в Лупкові, до якої належала церква в Радошицях, 5 листопада 1983 року дала дозвіл поставити вищезгаданого пам'ятника з написами на ньому українською та польською мовами. Репрезентуючи Комітет, мешканець Команчі Микола Лотушко 28 квітня 1985 року звернувся з письмом до Воевідської народної ради в Коросні та її Відділу у справах віросповіднь з проханням дати дозвіл поставити пропам'ятного хреста з відповідними написами на радошицькому цвинтарі. Відповідь дав Відділ комунального господарства Воевідської управи в Коросні. Вона була негативна й спиралася на таку аргументацію:

[...] w centralnym rejestrze wyznań nie figuruje wyznanie w obrządku grekokatolickim. Wyznanie to działa nielegalnie pod egidą kościoła rzymskokatolickiego, co nie jest zgodne z zasadami polityki wyznaniowej PRL.

Wojewódzki Obywatelski Komitet Ochrony Pomników Walki i Męczeństwa negatywnie zaopiniował wniosek Obywatela, stwierdzając, że brak jest uzasadnienia do budowy obiektu upamiętniającego pamięć pochowanych na cmentarzu w Radoszycach.

Згідно з адміністративною процедурою, М. Лотушко звернувся розглянути рішення короснянської Воевідської управи до Міністерства адміністрації в Варшаві. Він, м. ін. пояснював:

[...] Pomnik, który by powstał nie ma żadnych celów politycznych – lecz miałby sens czysto religijny. Sami fundatorzy jak też ja chcielibyśmy uczcić pamiątką pochowanych na nim pradziadów i jeszcze wcześniejszych przodków [...]. Wobec powyższego, powołując się na Konstytucję PRL i ostatnią mowę Ob. Premiera gen. Jaruzelskiego na forum ONZ w Nowym Jorku, proszę uprzejmie o cofnięcie odmownej decyzji [...].

Унаслідок цього факту, група колишніх мешканців Радошиць засудила вищезгадане рішення в Головному адміністративному суді в Варшаві (16 грудня 1985 року). Суд звернувся до Івана Оленича з проханням поінформувати, з яких причин радошичани зацікавлені в побудові пам'ятника (6 травня 1986 року). Отримавши відповідь з поясненням, яке ні в чому не відрізнялося від поданого в попередніх зверненнях, Головний адміністративний суд 5 серпня 1987 року підтримав попередні рішення державних органів Польщі й зокрема стверджував:

W rozpoznanej sprawie nie można uznać, aby osoby, które wniosły skargę na decyzję Ministra Administracji i Gospodarki Przestrzennej z dnia 11 XI 1985 r. nr TU-6/171/85 były stronami postępowania, jako że z rozstrzygnię-

cia tej sprawy nie wynikają dla nich żadne uprawnienia lub obowiązki. [...] Można więc jedynie uznać, że w rozstrzygnięciu sprawy mają interes faktyczny, a nie prawny, i to wypływający z przesłanek uczuciowych. W tej sytuacji niedopuszczalna była skarga [...].

Заміром Комітету було увіковічити прізвища 62 осіб, спочилих на радошицькому цвинтарі. Унаслідок адміністративної відмови Комітет вирішив лише відзначити на одному з родинних пам'ятників членів родини Оленичів і Ленців. Від побудови окремого пам'ятника всім, що упокоїлися, радошичани були примушені відмовитися.

На виготовленій і прикріпленій в 1989 році пропам'ятній дошці видніє напис:

*На цьому цвинтарі
упокоїлися в Бозі:
Ленцьо Олена 1854–1921
і Йосип 1856–1944*

*Оленич Іван 1876–1930
і Катерина 1880–1945*

*Лотушка Володимир
і Марія*

*Каган
Ганна і Кузьма
Каган
Катерина і Теодор*

*Прийми Господи рабів
Твоїх, знаних і незнаних
вірних Греко-Кат. Церкви
мешканців села
Радошиць. Твоє царство
небесне. Вічна їм пам'ять*

Регетів Вижній

Біля каплиці на цвинтарі в колишньому селі Регетові Вижньому за ініціативою Єви та Андрія Кобаків та при допомозі лемків з навколишніх сіл був поставлений хрест на пам'ять про мешканців села, що стали жертвами акції «Вісла». На нижній перекладині знаходяться дати 1947–1997. Хрест був посвячений 18 липня 1997 року.

На другому цвинтарі цього ж села поставлено за участю вищезгаданих осіб ідентичний дерев'яний трираменний хрест з датами 1947–1997.

Регетів Нижній

Біля передвоєнної каплиці, яка нині служить за церкву, місцеві парафіяни та православний священик улітку 1997 року встановили на дзвіниці пропам'ятний дзвін. Вилито на ньому напис такого змісту:

*Дзвін посвячується собору святому архистратигу Михайлу
и прочим на памятку переселення в 1947 г.*

Фундує село Регетив в 1997 г.

Смільник

26 квітня 1946 року відділ УПА «Ударники-І» звів тригодинний бій з переважною силою Війська Польського, яке виселяло село Смільник до УРСР. У бою впали вояки: кулеметник «Вихор», «Дунай», «Медвідь»,

ланковий «Кутик», інтендент «Човен», «Пень», «Хрущ», «Довбня», санітар «Василь». За іншими даними, втрати дорівнювали 8 воякам.

Їх похорон відбувся 27 квітня. Спочили у спільній могилі на цвинтарі в Смільнику. Над ними висипана була висока могила, поставлений березовий хрест, вінок з колючого дроту, а також прикріплена була табличка з написом *Борцям Української Повстанської Армії, які впали на Полі Слави в обороні рідної землі. У похороні брав участь парох Смільника Антін Твердохліб.*

Березовий хрест на могилі дуже швидко був знищений як і сама могила. Щойно в 1994 році родина Шиців, а також Й. Филип, які проживають у Смільнику, поставили на цьому місці новий дерев'яний хрест, а наступного року в бетонну плиту вмурували залізний хрест з написом *С.П. Слава борцям Вічна їм пам'ять*, який був посвячений 29 квітня 1995 року.

На цвинтарі в Смільнику в неозначених могилах спочивають також вояки УПА: командир боївки СБ «Цок», зв'язковий «Петро», невідомий стрілець.

Сянік

З нагоди 50-річчя акції «Вісла» Парафіяльна рада й сяніцький гурток ОУП фундували пропам'ятну дошку в тамтешній церкві, посвячену 24 серпня 1997 року перемисько-новосанчівським владикою Адамом.

Чертіжне

Спомин Семена Мадзеляна, народженого 1932 року в Чертіжному.

День, у яким ми пожегнали Чертіжне на все, то було 6 червня 1947 року. Квитли вже посаджені компери, у тім роци мав бити велькій урожай.

Остатня Служба Божя в неділю перед виселінном не відбулася, хоц люде довго чекали в церкві на сьващенника. У Чертіжнім бив звичай по колейці возити, хто мав коні, сьващенника з Баниці, бо там була парафія. Остатнім, який поїхав до Баниці по сьващенника Гребеняка були мої няньо – Грегор Мадзелян. Люде лишилися в церкві, але довго не било їх з Баниці і старши повідают: «іди, Сильвестер, зазрий, шо ся там стало, же так довго їх не є». Я пішов сам напише до Баниці. Смотрю – їхат наши коні, а на возі повно войска польського. Няньо мене взрили й, повено, повіли воякам, хто я є, бо ся затримали і повідают до мене по-нашому: «Ідий назад і повіч людем, жеби ся розишли, бо сьващенника не буде».

Як вернули ся няньо вечером домів, то повідали, же везли сьващенника Гребеняка до Сьнітниці: «Я видів втовди, як шіст чи сім вояків сиділо з-заду на возі й било сьващенника, а они лежали на споді». Пізніше доводили ми ся, же той сьващенник сидів у Явожні.

Коротко перед 6 червня перелетів самолёт і зошмарив ульотки, же будут нас виселяти. Виселіня почалося од нижнього кінця, то є од дороги до Баниці. Люде плакали, зберали, що могли забрати на віз. У нас зостали улиї з пцолами. Я все любив голуби і до якисой скриночки взяв скоро пару. З хижі забрали-зме перед вишитким святи образи. Вишитки думали-зме, же їхаме лем на якийсий час, же скоро вернеме. Остали повни шпихліри зерна, компері, засіяни зерна. Виходило нас 131 осіб.

Проводила нас войскова ескорта до Сьнітниці, де ми пришли на вечір. Ту тримала нас за дротами до рана. Рано дальше повели, до Горлиц, де ми чекали на потяг з вагонами, у яких возится худобу. У Горлицях іщи перезрили наших і денекотрих узяли до Явожна¹.

Вертаючися з Лемківської ватри 94 колишні мешканці Чертіжного та околиці на чолі з С. Мадзеляном огородили місцевий цвинтар. У 1995 році землі колишнього села (62 г) купив приватний підприємець з Баниці, на терені купленого знаходився також чертіжнянський цвинтар. Унаслідок заходів С. Мадзеляна та греко-католицького пароха з Висової І. Стойки 11 грудня 1996 року новий власник зрікся права власности до цвинтаря, який згодом мав бути переписаний на власність греко-католицького парафії в Висовій².

¹ Спомин Семена Мадзеляна був списаний з його розповіді дочкою Анною Тарковською на початку 1997 року.

² На основі листів Анни Тарковської з 1997 року.

На цвинтарі в Чертіжному 28 липня 1997 року був поставлений і посвячений пропам'ятний хрест. На круглій блясі, прикріпленій до перехрестя витиснений в блясі напис:

*1947–1997
50-та
річниця виселення
мешканців
Чертіжного у горезвісній
акції «Вісла»*

Явірник

Біля входу до зруйнованої церкви (на її місці – капличка) колишні мешканці села, яке нині не існує, поставили хреста з нагоди 50-річчя акції «Вісла». Він був посвячений 16 серпня 1997 року.

Ялин

Заходами бувшого мешканця Пакошівки Володимира Марчака з Сянока в червні 1995 року в селі Ялині був збудований пам'ятник жертвам з сіл Ялин і Пакошівка, похороненим на ялинському цвинтарі. Посвячення пам'ятника відбулося 23 червня 1995 року¹.

На пам'ятнику знаходяться дві дошки з пропам'ятними написами українською та польською мовами. На дошці з начільного боку пам'ятника:

¹ На основі документів з архіву В. Марчака з Сянока.

Вічная пам'ять
героям, які згинули
за волю народу
Петро Мадея 1920 – Пакошівка
в'язень НКВД, 5.03.1947 – Кавказ

Йосиф Марчак, пс. «Острый» 1925 – Пакошівка
згинув в 1951 р. у боротьбі з НКВД

Микола Марчак 1916 – Пакошівка
вивезений до Німеччини згинув у 1943 р.

Стефан Іванишин 1921 – Ялин

Василь Дичко –
розстріляні Гестапо в Фаліївці 20.03.1944

На бічній дошці напис:

Світлій пам'яті родин
із сіл Ялин і Пакошівка, похованих
на цьому цвинтарі

Басників	Крілів
Блацаків	Кучмів
Венгриняків	Ланьчаків
Вороняків	Мадеїв
Глушаків	Мазурів
Гринів	Маликів
Грицишиних	Мицьків
Гусаків	Мокрицьких
Джуганів	Моцурів
Долошицьких	Пішиків
Єнкалів	Романьчиків
Загородничих	Скібницьких
Іванишиних	Тимчишиних
Капалівських	Федаків
Качмарських	Хухрів
Керманів	Цимбалістич
Кметиків	Ярців
Косарів	Ятчишиних
Котлярчуків	
Коциловських	

Вічна їм пам'ять!
В пошані депортовані потомки парафії
Ялин із Івано-Франківська і Калуша Україна

Біла Підляська

У цьому місті 27 жовтня 1997 року посвячено на прицерковному майдані пропам'ятний хрест – спомин про акцію «Вісла». На хресті напис: *Слава Богу за все 1947–1997.*

Більськ Підляський

На Військовому цвинтарі в Більську Підляському спочивають під традиційним українським курганом останки 29 фурманів, убитих 31 січня 1946 року партизанським відділом Національного військового союзу (поль. *Narodowy Związek Wojskowy – NZW*) під командуванням Ромуальда Райса – «Бурого». Фірмани походили з сіл на терені гмін Гайнівка та Орля. Убиті були біля села Старі Пухали й там «похоронені» в старих окопах. У 1951 році останки 26 мужчин були перепохоронені на цвинтар у Кліхах, звідки внаслідок заходів, створеного в 1995 році Суспільного комітету ексгумації та похорону убитих фірманів, разом з видобутими ще з Пухал трьома кістяками були похоронені 25 липня 1997 року на вічний спочинок на терені Військового цвинтаря в Більську.

На кургані стоять трираменні залізні та дерев'яні хрести. На дерев'яному знаходиться табличка з польськомовним написом такого змісту:

Священної пам'яті 29 мешканців (фірманів) бувшого повіту Більськ Підляський убитих 31 I 1946 р. відділом збройного підпілля ПАС-НВС капітана Ромуальда Райса – «Бурого» біля села Старі Пухали гміни Брянськ.

1. Бондарук Михайло – Красне Село
2. Бондарук Олександр – 1926 Красне Село
3. Білевський Василь – 1920 Збуч
4. Хвацевський Лука – 1910 Красне Село
5. Дмитрук Григорій – 1906 Красне Село
6. Дмитрук Олександр – 1926 Красне Село

7. Гольонко Олексій – 1926 Пасічники Великі
 8. Григорук Василь – 1925 Збуч
 9. Якимюк Іван – 1906 Чижі
 10. Якимюк Федір – 1906 Підрічани
 11. Якуць Михайло – 1915 Красне Село
 12. Яшук Іван – 1925 Ягодники
 13. Юзючук Олександр – 1923 Красне Село
 14. Кедись Петро – 1895 Лозичі
 15. Кіт Володимир – 1924 Мохнате
 16. Ляшкевич Михайло – 1893 Красне Село
 17. Лавринович Іван – 1906 Ягодники
 18. Лавринович Григорій – 1916 Пасічники Великі
 19. Лукашук Федір – 1893 Чижі
 20. Максимюк Олександр – 1894 Збуч
 21. Ничипорук Михайло – 1907 Залішани
 22. Назарук Никифор – 1901 Ягодники
 23. Петручук Григорій – 1924 Раковичі
 24. Савчук Василь – 1925 Збуч
 25. Семенюк Федір – 1890 Красне Село
 26. Шадойко Микола – 1926 Крива
 27. Шуєцький Іван – 1896 Орішково
 28. Тадеушук Никифор – 1901 Збуч
 29. Тарасюк Іван – 1929 Чижі
- Вічна пам'ять
 Більськ Підляський – 1996 – Родини вбитих

Верховини

Напад спеціального відділу Національних збройних сил (ідеться про *PAS – Pogotowie Akcji Specjalnej*) під командою К. Тудрея – «Шарого» (поль. „Szarego”) на село Верховини мав місце 6 червня 1945 року. Увисліді нападу впало 194 особи, поміж ними 47 дітей. Жертви були похоронені в центрі села, при дорозі. Місце означене було хрестом та

невеликою могилою, висипаною з землі. Ці форми увічнення дуже швидко занепали. Протягом 50–60 років за могилу ніхто не дбав, як з-поміж мешканців села, так і влади. У 70-х роках з ініціативи гмінної влади була вилита бетонова плита, обведена спершу дерев'яною, а потім залізною огорожею. Трохи згодом перед великою плитою були приміщені три менші, під якими спочивають жертви, стягнені трохи пізніше на місце похорону й в час, коли основна кількість убитих була закопана в збірній могилі. У великій плиті встановлений був однораменний залізний хрест. На могилі не було яких-небудь написів, що інформували б про час трагедії Верховин та кількість її жертв¹.

На початку 1995 року з ініціативи люблинсько-холмського владики Авеля почалися заходи з метою поставити на могилі також пам'ятник. Його посвячення відбулося 3 вересня цього ж року.

На сторінках відкритої книги (верх пам'ятника) україномовний та польськомовний написи: *Верховини 6.VI.1945 – Wierzchowiny 6.VI.1945*. З правого боку напис: *У цьому місці спочивають православні мешканці села Верховин невинно вбиті дня 6 червня 1945 р.* Ідентичного змісту напис польською мовою видніє на лівому боці пам'ятника. На його передній частині трираменний хрест з написом унизу: *Вічная пам'ять*.

¹ На основі усних інформацій мешканців села з 18 серпня 1999 року.

Голя

У селі знаходиться, розташована на місцевому цвинтарі, могила чотирьох членів УПА:

1. Івана Ринковського – «Віктора», 1926 року народження, убитого з засідки на зламі липня–серпня 1946 року,
2. Марії Кріль – «Зірки», мешканки Голишева, убитої 1946 року,
3. НН, жінки, родом з Голишева, убитої разом з попередньою,
4. Миколи Левчука, члена ОУН, 1928 року народженого, убитого 16 квітня 1944 року.

На бетонній плиті стоїть хрест без напису. Увіковічення треба датувати чи не 60-и роками.

Крім них, на гольському цвинтарі спочивають:

1. Яків Божик, голова сільської «Просвіти», важко поранений польською боївкою восени 1940 року, помер 1942 року,
2. Левко Бибчинський, бувший чотар армії УНР, солтис Голі, убитий польською боївкою 22 липня 1943 року,
3. Степан Климук, солтис Заболоття, убитий німцями за переховування жидів у своєму господарстві,
4. Михайло Рибчинський, убитий польською боївкою 1943 року¹.

¹ Інформації про жертви Голі подаються на основі свідчень бувшого мешканця села, Сергія Рибчинського зі Львова.

Добрятичі

Біля місцевої православної церкви парафіяни поставили пропам'ятного хреста з нагоди 50-річчя акції «Вісла», якого посвячення відбулося на храмовий празник улітку 1997 року.

Заболоття

У цьому селі православні вірні разом зі своїм священством 28 серпня 1997 року взяли участь у посвяченні хреста, який відзначає 50-річчя від виселення заболотчан у 1947 році. На хресті написано: *Слава Богу за все*, унизу малими металевими цифрами зазначені дати: *1947–1997*.

Загорів

Посвячення пропам'ятного хреста в 50-річчя акції «Вісла» відбулося в цьому селі 12 липня 1997 року. На дерев'яному трираменному хресті вимальовано напис: *Слава Богу за все*, на найнижчій перекладині дати 1947–1997. Хрест знаходиться біля загорівської православної церкви.

Залішани

Відділ польської військової організації Національний військовий союз (поль. *Narodowy Związek Wojskowy*) під командою Ромуальда Райса – «Бурого» (поль. „*Burego*”) 29 січня 1945 року в селі Залішанах у хаті Дмитра Сахарчука убив і спалив 14 мешканців села, серед них і дітей.

Жертви масакри були поховані на місцевому цвинтарі, натомість на місці згорілої хати мешканці села поставили хреста. Згодом, імовірно, що наприкінці 80-х – поч. 90-х років, біля нього поставили також пам'ятник з російськомовним написом такого змісту:

*Пам'ять
мешканців села
Залішани вцілілих
від траг. смерти
29.1.1945
Цей хрест спорудили
жінки
села Залішан*

По тому боці дороги комуністична влада побудувала на зламі 60–70-х років, з метою використати вбивство у своїй ідеологічній боротьбі з «пережитками минулого», чималого пам'ятника з датою вбивства та «відповідним» ідеологічним написом.

Спогад Ксенії Антонюк, народженої 1937 року в Занях.

Мала я тоді 9 років. Був вечір, десь сьома година. Мама варили вечерю на молоці й не казали нам спати, бо зараз будемо їсти. Ще брат приїхав з сусіднього села. Аж тут ввійшов батько й каже: «Ходи, Ксеню, подивися, бо вже село горить». Мати каже, що не піде, а батько каже, що «таж то вже і в нас горить!» І сидять, нас не одягають і не втікають у ліс, бо невинні люди не мали чого втікати. І сиділи до кінця, аж шиби тріскали, як у сусідів горіло. Ввійшли бандити, маму вбили, постріляли брата в ногу, батька поранили по руках.

Спогад Івана Вавжикевича, народженого 1932 року в Занях.

У нашому селі перед війною люди жили православні й католики, розмовляли по-простому й по-польському. Наші предки колись герготали, але потім то вже, ні й говорити стали люди так, як ми тепер говоримо¹.

Одного разу в нашому селі люди вбили одного вояка, потім другого, бо прийшов питатися дороги, баба одна подумала, що хоче грабувати, розкричалася, а люди збіглися та його вбили. А потім була в селі картка, що за одного польського вояка вигине ціле село. Та картка була від тих бандитів з лісу, що приходили й казали давати собі свиней, вовну, черевики й все-все. Якби то було військо, то би так не робило, але вони ходили в польських мундирах і мали шапки з орлами. Як село горіти стало, був уже вечір. Трохи то тривало. Коло одної стодоли постріляли такого Миколайського, дістав з автомата. Узав рукою по рані й розмазав по лиці кров, а один з тих бандитів, що їх трьох було, каже: «Но то єдного кацапа мней». Я мав тоді 15 літ. Стояв на вулиці й все бачив, один з них оглянувся й мене побачив і крикнув, що ще один кацап крутиться й треба його скінчити. Але мене чи не Ісус Христос заховав, бо було темно, скочив я за куль соломи в стодолі. Шукали мене й шукали, а не знайшли. То підпалили стодолу, а як загарячіло, то не витримали й вийшли. Я ще трохи посидів і також вискочив.

¹ Обидва записи здійснив Б. Гук 24 липня 1999 року, текст подається в перекладі українською мовою з польської мови.

Тоді вбили в нас 26 людей. Старих і молодих, спалили купу села. Родина Колосів ціла в stodолі згоріла. Того самого дня вбили людей у Шпаках, спалили Кунцевізну. Робили так само як німці за війни або як тепер робиться в Югославії. А там, у горах, де Сверчевського вбили, то як з українцями робили?

Вищеописаний збройний напад і пацифікація села Зані мали місце 2 лютого 1946 року. Здійснив її відділ Національного військового союзу під командою Ромуальда Райса – «Бурого». За деякими даними вбито тоді 21 особу, натомість на пам'ятнику видніють прізвища 24 осіб.

Жертви пацифікації спочили в могилі край села, оскільки в Занях не було цвинтаря. Похорон відбувся без священика. На могилі довгий час стояв дерев'яний трираменний хрест. У липні 1972 року комуністична влада заради компрометації антикомуністичного підпілля вибудувала на цьому місці пам'ятник. Знаходиться на ньому польськомовний напис:

Дня 2 лютого 1946 р.

від рук аківського підпілля згинули мешканці

Зань

Михайло Антонюк с. Якуба нар. 1882 р.

Михайло Антонюк с. Лолма нар. 1897 р.

Катерина Антонюк д. Павла нар. 1893 р.

Надія Антонюк д. Пилипа нар. 1906 р.

Ксеня Антонюк д. Трохима нар. 1897 р.

Іван Антонюк с. Євгена нар. 1930 р.

Іван Антонюк с. Йосифа нар. 1920 р.

Христина Антонюк д. Степана нар. 1896 р.

Галина Антонюк д. Марка нар. 1863 р.

Анна Антонюк д. Павла нар. 1892 р.

Микола Котерман с. Андрія нар. 1886 р.

Павло Колос с. Костянтина нар. 1900 р.

Марія Колос д. Павла нар. 1932 р.

Софія Колос д. Павла нар. 1934 р.

Євгенія Колос д. Павла нар. 1939 р.

Надія Колос д. Кипріяна нар. 1907 р.

Антоніна Миколайська д. Степана нар. 1903 р.

Данило Ольшевський с. Григорія нар. 1907 р.

Марія Ольшевська д. Данила нар. 1932 р.

Григорій Пашковський с. Тимодея нар. 1878 р.

Юліянна Пашковська д. Кипріяна нар. 1886 р.

Стефанія Пашковська д. Якуба нар. 1929 р.

Іван Пашковський с. Якуба нар. 1932 р.

Іван Селевоньчук с. Євгена нар. 1942 р.
Вічна їм пам'ять
У XXVII річницю виникнення ПНР
Суспільність Більського повіту
липень 1972 р.

У 1999 році заходами односельчан за могильною плитою був поставлений залізний трираменний хрест, якого посвячення відбулося 8 серпня цього ж року.

Кобиляни

У селі Кобилянах побіч церкви 14 жовтня, на Покрову, посвячений був трираменний дерев'яний хрест на пам'ять про акцію «Вісла» з написом: *Слава Богу за все.*

Межилистя

Тут знаходяться два увіковічення:

1. могила вояків УПА,
2. пропам'ятний хрест до 50. річниці акції «Вісла».

* * *

На православному цвинтарі похоронено 6 повстанців УПА. Упали вони 11 травня 1946 року в селі Голишеві під час облоги більшовиків разом

з ВП. Ворог утратив у бою 8 чоловік. Згинули також усі взяті в облогу повстанці:

1. Петро Герко – «Чорній», син Івана, народжений 1 травня 1923 року в Полосках Білопідляського повіту, від березня 1946 року був вояком надрайонової боївки СБ.
2. Іван Левчук, псевдонім неznаний, син Олександра, нар. 1924 року в Полосках, вояк надрайонової боївки СБ від березня 1946 року.
3. Іван Семенюк – «Коля», нар. 15 лютого 1924 року в селі Панській Бокінці Білопідляського повіту, кулеметник і ланковий.
4. Іван Роженюк, народжений в Турні Володавського повіту, спершу вояк червоної партизанки, згодом ЧА, нарешті бойовик надрайонової БСБ.
5. НН, «Сірий», родом з Галичини, стрілець відділу УПА під командою Шумського, будучи пораним восени 1945 року, залишився на Підляшші, став членом БСБ, його тіло згоріло в клуні, де впав від ворожої кулі.
6. Іван Данилюк – «Чорній», родом з Межилистя, бойовик БСБ надрайону «Левада» від початку 1946 року.

Крім Івана Данилюка, похороненого сестрою окремо на цьому цвинтарі, решта бойовиків спочила в одній могилі¹. Пам'ятник побудований, імовірно, на зламі 80/90-х років, батьками повстанців: Семенюком, батьком Івана, та Іваном Герком, батьком Петра.

На надгробнику польськокомовний напис:

*с.п.
Іван
Семенюк
нар. 15.II.1924
Петро
Герко
нар. 1.I.1923
три незнанні,
полягли в боротьбі
за свободу 11.V.1946
Мир їхнім душам*

* * *

На прицерковній площі 7 серпня 1997 року був посвячений пропам'ятний хрест, приурочений 50-річчю переселення мешканців Межилистя на чужину².

¹ Лист Володимира Герка, тепер мешканця Молтайн, 18 жовтня 1998 року.

² Подається на підставі усних інформацій місцевого православного пароха.

Носів

На місцевому православному цвинтарі знаходяться два увіковічення:

1. хрест на місці похорону жертв нападу відділу АК під командою «Млота» на мешканців Носова на Великдень 1944 року,
2. хрест біля місцевої православної церкви в 50. роковини акції «Вісла».

* * *

Спомин Володимира Коляди, народженого 1928 року в Носові Білопідляського повіту.

На Великдень 1944 року люди частувалися ясчком, а ми в Носові сльозами. Польські партизани обточили Носів, загнали людей до школи. Вина була така, що були ми українцями. Вибрали сім осіб, чоловіків. Вибрали мого батька Йосифа, вибрали учителя Михайла Горбовця, Євлаша, який був фельчером, Павла Кузьму, Янчука, Комаровського Михайла, Томашівського Михайла. Завезли їх до Шпаків і там убили. Потім люди завезли їх до Носова на могилки. Був похорон. А на колонії побили Володимира Коляду¹.

Жертви нападу похоронені одна біля одної в окремих могилах. Зберігся один камінний пам'ятник, Павла Кузьми. Чи були інші пам'ятники – не вдалося встановити. Дерев'яний хрест поставлений був біля місця похорону кілька років згодом, він у поганому стані, так само, як і могили.

* * *

Щоб відзначити 50-річчя акції «Вісла» православні вірні Носова (4 родини) в липні 1997 року на храмове свято поставили й посвятили пропам'ятного хреста з написом *Слава Богу за все* та датами 1947–1997.

¹ Спомин записаний Б. Гуком у Носові 19 серпня 1989 року.

Смолигів

У Смолигові знаходиться призабута могила біля 60 осіб, убитих незнаним польським партизанським відділом (імовірно, що С. Басая – «Рися», командира відділу Селянських загонів (поль. *Bataliony Chłopskie*) 22 березня 1944 року.

Спомин Яна Лисяка, народженого 1941 року в Смолигові (на основі розповідей батька, Кароля Лисяка, народженого в цій же місцевості 1906 року).

Польські партизани прийшли до хат і позабирали людей з хат та погнали на поле Новини, яке було на краю Витківського лісу [приблизно 250 метрів від місця похорону – Б. Г.]. Там усі були розстріляні, крім Яскурської Володимири. Тоді в нас стріляли одні других у кожнім селі. Убили десь 60 осіб, старих і молодих, бабів і хлопів. Пам'ятаю такі родини: Гринюків, Черняків, Кравчуків, Яскурських, Бурячків, Ходачуків. Ці люди були похоронені трохи далі від цього місця, але похорону церковного не було. Кожна родина лежить коло себе. Тільки родина Салюків, чотири особи, лежить похоронена трохи далі, бо й вбили їх в іншому місці, ніж тих. На могилах були поставлені дерев'яні хрести, але тепер видно лише могилу, задбану Ходачуками та за деревами невеликий хрест Кирила Кравчука. Ага, Бурячуків було вбитих дві родини (спомин перекладено з польської мови)¹.

Нинішній стан смолигівської могили не має вже характеру одного увіковічення, оскільки могила майже повністю заросла. У селі приблизно 1998 року померла Володимира Яскурська, мовчазний свідок трагедії.

¹ Спомин записав Б. Гук у Смолигові 18 серпня 1999 року.

Тереспіль

На Івана Богослова, тобто 9 жовтня 1997 року біля церкви в Тересполі посвячений був хрест з нагоди 50-річчя від виселення тамтешніх мешканців під час акції «Вісла». У дереві видніє напис: *Слава Богу за все.*

Холм

Пропам'ятний хрест у 50-річчя акції «Вісла» був поставлений вірними православної парафії міста побіч церкви й посвячений на Пречисту, тобто 21 вересня 1997 року тамтешнім парохом.

На хресті напис: *Слава Богу за все 1947–1997.*

Шиховичі

На православному цвинтарі спочивають жертви нападу на село польських партизанських формувань з 10 березня 1944 року (189 жертв), а також 39 вояків УПА, поляглих за час від 1944 по 1945 роки. Поховання розміщені в різних місцях цвинтаря.

Заходи з метою увіковічення пам'яті спочилих на шиховицькому цвинтарі в 1992 році почало Братство вояків УПА Волинського краю, яке звернулося до Волинської державної адміністрації з відповідною пропозицією. Унаслідок цього волинська держадміністрація налагодила контакти спершу з управою Замостянського воєвідства, а згодом з Радою охорони пам'яті боротьби й мучеництва в Варшаві. Заходи, оскільки

Рада затягала вирішення, тривали дуже довго. Закінчилися восени 1999 року. Відкриття цвинтаря сталося 11 червня 2000 року.

Обабіч високого хреста з Тризубом на меморіяльних дошках написи. Праворуч: *Полеглим за вільну Україну*, а по лівому боці прізвища партизанів:

брати Кісіль, загинули 11 02 1944.

Іван Марчук загинув 11 02 1944

Андрій Рибіцький загинув 27 02 1944

Сава 27 02 1944

Степан Йопик 27 02 1944

Василь Антонюк 27 02 1944

Микола Вахневич 27 02 1944

Роман Кобаса 17 05 1944

Микола Шимчук 13 09 1944

Роман Вольцяк 20 09 1944

Олекса Журлий 20 09 1944

Віктор Федак 20 09 1944

Панько Цайда 20 09 1944

Володимир Микитюк 20 11 1944

Степан Телемон 21 12 1944

Льоня Біднюк 13 02 1945

Йосип Прокопчук 06 04 1945

Микола Никифорчук 06 04 1945

Степан Мишук 21 12 1945

Володимир Милита 21 12 1945

15 невідомих згинули 1945–1947

Шпаки

У Шпаках 2 лютого 1945 року відділ Національного військового союзу під командою Ромуальда Райса – «Бурого» вбив кілька осіб. Вони були похоронені на місцевому цвинтарі.

У 1972 році місцева комуністична влада виступила з ініціативою збудувати пам'ятника як жертвам вищеназваного нападу, так і раніших гітлерівських репресій.

На пам'ятнику напис польською мовою:

*У 1941–1945 роках
з рук німецьких фашистів
та родимих реакціонерів
згинули мешканці села*

Шпаки

Михайло Петручук с. Йосифа нар. 1918, член КПЗБ

Олександр Жуковський с. Іполита нар. 1911, член КПЗБ

Євген Балльо с. Марка нар. 1922

Юрій Балльо с. Марка нар. 1925

Іван Шешко с. Онуфрія нар. 1902

Антоній Шешко с. Федора нар. 1901

Павло Пилипчук с. Степана нар. 1900

Василь Клочко с. Якова нар. 1883

Марія Петручук д. Йосифа нар. 1926

Діонісій Шешко с. Федора нар. 1896

Іван Шешко с. Прокопа нар. 1923

Вічна їм пам'ять

Яблочин

На терені яблочинського православного монастиря св. Онуфрія 24 червня 1997 року був посвячений дерев'яний хрест. На ньому напис *Слава Богу за все.*

Б'єньково

На зламі квітня та травня 1997 року за ініціативою тамтешньої громади (13 родин) на краю села був поставлений придорожній хрест у пам'ять 50-річчя її вигнання. Його посвячення відбулося 4 травня цього ж року¹.

На хресті напис:

Спаси Господи людей Твоїх, під написом дати 1947–1997, обведені терном; на підставі хреста напис згори вниз: Любачівщина, Ярославщина, Томашівщина.

¹ Усі інформації на основі матеріалів переданих А. Ожеховським з Лелькова в вересні–листопаді 1998 року.

Варшава

У церкві оо. Василіян у половині липня 1998 року відкриті були та посвячені дві пропам'ятні дошки. Перша – присвячена воякам УПА, засудженим польськими судами й страченим у Варшаві в 1947–1950 роках. Друга – жертвам концентраційного табору в Явожні. Задум увічнити пам'ять цих жертв належить бувшому воякові УПА Сергієві Мартинюкові – «Грабові», а здійснив його створений з цією метою Комітет увічнення пам'яти жертв терору.

Гурово Ілавецьке

У місцевій греко-католицькій церкві поміщено два пропам'ятні знаки:

1. під час I з'їзду українців – політичних в'язнів – 3 червня 1990 року встановлена була пропам'ятна дошка,
2. сім років згодом, 11 травня 1997 року, праворуч від іконостасу, біля хреста, встановлено іншу, присвячену 50-річчю акції «Вісла».

Фундаторами першої була новостворена Спілка українських політв'язнів, натомість другої – члени місцевої парафії.

Зелена Гора

Парафіяни станиці УГКЦ в Зеленій Горі фондували в листопаді 1997 року пропам'ятну дошку з нагоди 50-річчя акції «Вісла». Її посвячення відбулося 9 листопада 1997 року¹.

На пропам'ятній дошці розмірами 60 x 80 см напис:

*Пам'яті
депортованих
внаслідок
акції «Вісла»
і жертв Явожна
1947–1997
Парохіяни Зеленої Гори*

¹ Дані на основі листів Стефанії Яворницької з 6 жовтня 1998 року та зеленогірського пароха, отця Юліяна Гойняка з 1 жовтня 1998 року.

Зимна Вода

Біля входу до церкви знаходиться трираменний хрест з написом:
Слава Богу за все, а також дати: 1947–1997. Хрест був поставлений за ініціативою вірних, посвячений влітку 1997 року.

Кентшин

Рішенням членів місцевого ОУП та відділу Спільки українських політ'язнів у Польщі в греко-католицькій церкві відкрито й посвячено 22 серпня 1999 року дві пропам'ятні дошки.

Таблиці відкрито при нагоді відзначення 8. річниці самостійності нашої держави. Про труднощі закріплення таблиць не пишу, бо можна їх знайти в пресових вирізках, які додаю до листа та пасквільній летючці¹.

¹ З листа Євгена Огородника з 29 серпня 1999 року.

Лельково

У 50-річчя акції «Вісла» при новозбудованій лельківській церкві (1997) зусиллям громади поставлений був хрест. На хресті знаходяться написи: *Акція «Вісла»* (згори вниз), *1947–1997* (на середній поперечині), а між ними цифра 50, на нижній поперечині від сторони церкви *Боже бережи*

наш народ. Натомість від дороги видніють слова: *Спаси Господи людей Твоїх та ІСХР/НІКА.*

Хрест був посвячений 10 травня 1997 року¹.

¹ За даними Андрія Ожеховського з Лелькова в листі з 13 жовтня 1998 року.

Лігниця

У тамтешній православній церкві 22 лютого 1998 року під час святкування 50-річчя православної парафії була посвячена пропам'ятна дошка, вмурована на одній з церковних стін¹. Знаходиться на ній напис:

*1948–1998
На пам'ят 50-ліття
православної парафії в Лігниці
і всім вірним
Святої Православної Церкви
выгнаним з Рідних земель
во славу триєдиного Бога
Отця і Сина і Святого Духа
Лігниця 15–02–1998
Парафіяне*

¹ Л. Воргач, *Ювілей 50-ліття Православної парафії в Лігниці* [у:] «Антифон», чч. 1–2 за 1998 рік, с. 10–12.

Мальчиці

У Мальчицях вірні православного віросповідання фундували на 50-річчя акції «Вісла» пропам'ятну дошку, прикріплену біля головного входу всередині храму. Посвячення дошки відбулося 29 травня 1997 року. На дошці знаходиться двомовний напис ідентичного змісту, як у Лігниці й дати 1947–1997¹.

¹ За даними Андрія Кобака, лист з жовтня 1998 року.

Михалів

У Михалові знаходяться дві пропам'ятні дошки в 50. річницю акції «Вісла».

* * *

З нагоди 50-річчя акції «Вісла» на приватній ділянці Михайла Романяка була вибудована капличка, а побіч неї поміщений був камінь з пропам'ятним написом. Фундатором її був Юрій Романяк, а участь у будові брали майже всі лемківські мешканці Михалова. У капличці знаходиться ікона «Воскресіння Лазаря», веде до неї кам'яниста дорога довжиною 50 метрів, поділена на 5 десятиметрових частин. Кожна частина символізує 10 років лемківського вигнання на Чужину.

Біля каплички лежить великий камінь, де прикріплена мармурова таблиця з написом:

*07.07.1947
50 літ тому
Ту зме приїхали
07.07.1997*

Цей напис – фрагмент вірша Михайла Романяка:

*П'ятдесят літ тому
Вигнали нас з Дому
П'ятдесят літ тому
Ту зме приїхали.*

*Мали зме зникнути,
Мали зме щезнути –
Господь не допустив,
Жеби зме пропали.*

*Зато мы днес йому,
Господу нашому,
Щиро дякуєме,
Щиро ся молиме.*

*Тому невеличку
Святину-капличку*

*В день П'ятдесятиліття
В дарі приносиме.*

Посвячення відбулося докладно 50 років від приїзду лемків до Михалова: 7 липня 1997 року за участю православних владик Єремії та Адама (останній прибув до Михалова цього ж дня 1947 року разом з іншими переселенцями)¹.

* * *

Рішенням та фондами Заряду головного Товаришиня лемків в Лігницьі на церковній площі між церквою та ватряним полем поставлено й відкрито під час Лемківської ватри на Чужині на початку серпня 1997 року пропам'ятну дошку. Знаходиться на ній напис польською та українською (в її лемківському варіанті) мовами ідентичного змісту:

*50 Річниця
акції «Вісла»
1947–1997
лемки*

¹ Лист Михайла Романяка з 5 листопада 1998 року.

Парежки

Українські мешканці села в порозумінні з парохом Гурова Ілавецького отцем Іваном Лайкошем поставили у «своєму» селі хреста на увічнення 50. річниці акції «Вісла». Його посвячення відбулося 14 червня 1997 року¹.

¹ З листа Володимира Бриля з Парежок, датованого 6 січня 1999 року.

Студзьонки

У православній церкві цього села на річницю виселення лемків була посвячена в травні 1997 року вишивана ікона Богоматері. Її автором є о. Мирослав Драб'юк з православної парафії у Ченстохові. Під іконою вишитий напис: *1947–97 – 50-ліття виселення Лемків з гір*¹.

¹ За даними Андрія Кобака, лист з жовтня 1998 року.

Тшеб'ятів

Пам'ятник у Тшеб'ятові був поставлений з ініціативи тамтешніх переселенців. Виконав його Іван Бабицький, родом з села Тростянця, а поставлений він при домівці тшеб'ятівського гуртка ОУП при вулиці Шлюзовій. На камінному стовпі, обведеному при підставі ланцюгом, на якому висить колодка – символ підневільного життя українців на чужині після 1947 року, – виритий напис: *50-ліття акції «Вісла» 1947–1997*. Під написом видно сонце, скрите до половини за обрієм уже 50 років, тобто від 1947 року. Пам'ятник був посвячений 31 травня 1997 року під час відзначення 50-ліття виселення¹.

¹ За даними Тараса Михна з Грифіц (лист з 19 жовтня 1998 року) та Івана Бабицького з Тшеб'ятова (лист з 3 листопада 1998 року).

Циганок

За ініціативою пароха Циганка, отця митрата Ростислава Процюка та підтримом тамтешніх парафіян 28 вересня 1997 року була посвячена пропам'ятна дошка з нагоди 50-річчя акції «Вісла». Знаходиться вона в місцевій греко-католицькій церкві¹.

¹ За даними листа отця митрата Ростислава Процюка з 7 жовтня 1998 року.

Шпротава

У Шпротаві тамтешні вірні УГКЦ фіндували пропам'ятну дошку на 50. роковини виселення, вона прикріплена біля головного входу до церкви, посвячення відбулося 17 серпня 1997 року¹.

На дошці напис такого змісту:

*Пам'яті
депортованих
внаслідок
акції «Вісла»
і жертв Явожна
1947–1997
Парафіяни Шпротави*

¹ За листом отця Юліяна Гойняка з Зеленої Гори з 6 жовтня 1998 року.

ЯВОЖНО

У лютому 1945 року Міністерство внутрішньої безпеки Польщі відкрило на терені створеної в 1943 році гітлерівцями філії концентраційного табору Освенцім – Явожні польський концентраційний табір, а весною 1945 року вийшли офіційні законодавчі рішення в цій справі. У новоствореному таборі знайшли місце кари фольксдойчі, згодом члени польських антикомуністичних організацій.

Натомість 5 травня 1947 року до Явожна (офіційна назва: Центральний табір праці) прибув перший транспорт українських в'язнів – переселенців з акції «Вісла». Було їх 280 чоловік. Українці, яких кількість з часом збільшилася, перебували в таборі аж до початку 1949 року. Усього в'язнями Явожна стало 3936 українців з Лемківщини, Перемищини, Любачівщини та інших теренів, охоплених виселенням. З-поміж цього числа 162 особи залишилися в Явожно назавжди. Спочили вони в недалекому лісі.

Заходи, спрямовані на увічнення пам'яті українських жертв Явожна українська громада, зокрема ОУП, почало в 1991 році. Цього року в липні на терені бувшого табору був поставлений перший хрест. Заходи щодо тривалішого увічнення тривали доволі довго, оскільки навколо української присутності серед жертв Явожна виникали різні інтерпретаційні проблеми збоку Ради охорони пам'яті боротьби й мучеництва в Варшаві. Відповідні переговори ОУП вело з Міською радою Явожна, прихильно настроєною щодо увіковічення. У липні 1996 року Рада також почала активніші заходи, причому остання стадія підготовки до відкриття пам'ятника відбувалася практично без участі українського представництва.

Відкриття пам'ятника, створеного за проектом художника Марка Жака, відбулося 23 травня 1998 року, а його учасниками були президенти України й Польщі Леонід Кучма та Олександр Квасневський. Стоїть він у лісі, де були похоронені жертви табору.

Біля хреста на пам'ятнику знаходиться польськомовна цитата зі Святого Письма:

*Очам безумних видалося, що вони вмерли
вони однак – у мирі.*

На тричленній підставі пам'ятника ідентичний напис українською, німецькою та польською мовами:

*Пам'яті поляків, українців, німців,
усім жертвам комуністичного терору,
хто безневинно тернів тут,
усім ув'язненим, закатованим, померлим
у 1945–1956 роках
тут, у Центральному таборі праці
Міністерства громадської безпеки в Явожні
з вдячністю потомки*

Список місцевостей з увічненнями

Бахів	Корманічі
Березка	Корні
Берендьовичі	Криниця
Б'єньково	Лази
Біла Підляська	Лельково
Білянка	Лігниця
Більськ Підляський	Ліски
Бортне	Малковичі
Брижава	Мальчиці
Варшава	Межилистя
Василів	Михалів
Вербиця	Мокре
Верховини	Морохів
Верхрага	Новий Люблинець
Вислік Великий	Носів
Вільшани	Павлокома
Володж	Парежки
Гаї	Перемишль
Гільче	Пикуличі
Голя	Пискоровичі
Гребенне	Підбуковина
Грушівка	Поздяч
Грушовичі	Радошиці
Гута-Поруби	Регетів Вижній
Гурово Ілавецьке	Розтока
Дібча	Середня
Добра	Скопів
Добрятичі	Смільник
Ждиня	Смолигів
Журавці	Старе Село
Заболоття	Старий Диків
Завадка Морохівська	Старий Люблинець
Загорів	Студзьонки
Заліська Воля	Сурмачівка
Залішани	Сурахів
Зані	Суша Воля
Запалів	Сянік
Зелена Гора	Творильне
Зимна Вода	Тенетиська
Зиндранова	Тереспіль
Кальників	Терка
Кентшин	Тисова
Кобіляни	Торки
Кобильниця Волоська	Тростянець
Команча	Тшеб'ятів
Коритники	Холм

Хотинець
Циганок
Чертіжне
Шиховичі
Шпаки
Шпротава

Яблочин
Явірник
Явірник Руський
Явозно
Ялин
Ярослав

Список місцевостей у відділі Чужина

Б'сньково
Варшава
Гурово Ілавецьке
Зелена Гора
Зимна Вода
Кентшин
Лельково
Лігниця

Мальчиці
Михалів
Парежки
Студзьонки
Тшеб'ятів
Циганок
Шпротава
Явозно

Список місцевостей у відділі Надсяння

Бахів
Березка
Берендьовичі
Брижава
Василів
Вербиця
Верхрата
Вільшани
Володж
Гаї
Гільче
Гребенне
Грушівка

Грушовичі
Гута-Поруби
Дібча
Добра
Журавці
Заліська Воля
Запалів
Кальників
Кобильниця Волоська
Коритники
Корманичі
Корні
Лази

Ліски
Малковичі
Новий Люблинець
Павлокома
Перемишль
Пикуличі
Пискоровичі
Підбуковина
Поздяч
Розтока
Середня
Скопів
Старе Село

Старий Диків
Старий Люблинець
Сурмачівка
Сурахів
Суша Воля
Творильне
Тенетиська
Терка
Тисова
Торки
Тростянець
Хотинець
Явірник Руський
Ярослав

Список місцевостей у відділі Холмщина і Підляшшя

Біла Підляська
Більськ Підляський
Верховини
Голя
Добрятичі
Заболоття
Загорів
Залішани
Зані

Кобиляни
Межилистя
Носів
Смолигів
Тереспіль
Холм
Шиховичі
Шпаки
Яблочин

Список місцевостей відділу Лемківщина

Білянка
Бортне
Вислік Великий
Завадка Морохівська
Зиндранова
Ждиня
Команча
Криниця

Мокре
Морохів
Радошиці
Регетів Вижній
Смільник
Сянік
Чертіжне
Явірник
Ялин

- Авель вл. 208
 Адам вл. 202, 225
 Амбріс Василь 172
 Амбріс Григорій 172
 Амбріс Дмитро 172
 Антонюк Анна (д. Павла) 212
 Антонюк Василь 218
 Антонюк Галина (д. Марка) 212
 Антонюк Іван (с. Євгена) 212
 Антонюк Іван (с. Йосифа) 212
 Антонюк Катерина (д. Павла) 212
 Антонюк Ксенія 211
 Антонюк Ксеня (д. Трохима) 212
 Антонюк Михайло (с. Лолма) 212
 Антонюк Михайло (с. Якуба) 212
 Антонюк Надія (д. Пилипа) 212
 Антонюк Христина (д. Степана) 212
 Артимович Микола 171
 Артимович Михайло 172
- Бабик Дмитро 103
 Бабик Дмитро 105
 Бабицький Іван 226
 Баб'як Олекса 125, 126
 Баб'як Микола 125, 126
 Бавол В. 145
 Бадирка Йосип (І.) 124
 Базилевич Дмитро 125
 Базилевич Олександр «Еней» 149
 Базилевич Тимко «Мороз» 125
 «Байда» 126, 148
 Бак Катерина 186
 Бак Михайло 128
 Бак Роман 186
 Бак Станислав 127
 Бак Стефан 186
 Бак Юліан 156
 Бакун Терентій 133
 Балицький Силвестер 143
 Балльо Євген (с. Марка) 219
 Балльо Юрій (с. Марка) 219
 Балух Дмитро 104
 Балух Михайло 132
 Банах Василь 133
 Баран Григорій 123
 Баран Григорій 123
 Баран Дмитро 137
 Баран Еміліян 116
 Баран Ірина 101
 Баран Петро 137
- Баран Юлька 137
 Бараник 99
 Барняк Т. 193
 Бартман Степан 103
 Бартошко А. 145
 Басай Ф. див. «Рись»
 Басевич 137
 Басники 205
 Бахір Іван 174
 Баховський Петро 139
 Бахур Михайло 134
 Бача Васирина 164–166
 Бача Г. М. 166
 Бача Зенон «Колодій» 123
 Бача Роман о. (Квятковскі Юзеф) 123, 165
 Бачик Степан 139
 Бельмас Микола 116
 Бень Гнат 151
 Бень Пелагія 151
 «Беркут» 126
 Беца Іван 181
 Беца Катерина 180
 Бздель Іван 116
 Бздель Йосиф 105
 Бибчинський Левко 209
 Біда Адам 132
 Біда Анна 133
 Біда Демко 133
 Біда Іван 133
 Біда Олександр 132
 Біда Петро 132
 Біднюк Льоня 218
 Біла Анна 97
 Білас Єва 193
 Білас Іван 193
 Білас Іван 193
 Білас Катерина 193
 Білас Катерина 193
 Білас Марія 193
 Білас Пелагея 193
 Білас Софія 193
 Білас Теодор 193
 Білас Теодор 193
 Білевський Василь 206
 Білий Григорій 154
 Білий Іван 154
 Білий Іван «Лемко» 143
 Білий Михайло 154
 Білий Степан 153
 Білий Степан 196
 Білик о. 98
 Біс Юзеф «Вацлав» 155
 «Біс» 119
 Бішко Іван 132
 Бішко Михайло 132
- Бішко Роман 133
 Блайда Іван 110
 Блашаки 205
 Бобко Олександр «Хома» 100
 Богонос Григорій 122
 Богонос Йосип 122
 Богун Степан «Хмара» 148
 Богущкий Іван 172
 Богуш Дмитро 8, 11, 104, 106–116
 Бодай 170
 Бодан Параскев'я 132
 Боднар Анна 184
 Боднар Володимир 103
 Боднар Іван 99
 Боднар Михайло 171
 Боднар Ярослав 103
 Бодяк 100
 Божик Роман 140
 Божик Степан «Дунай» 123
 Божик Яків 209
 Божко Володимир 170
 Бондарук Михайло 206
 Бондарук Олександр 206
 Бончак Володимир 194
 Бончак Дмитро 193
 Бончак Іван 193
 Бончак Катерина 193
 Бончак Марія 193
 Бончак Осип 193
 «Борис» 185
 Борис Петро «Семенко» 148
 Борівець Іван 153
 Борщ Анатолій 139
 Бревко Микола «Цвях» 187
 Бречко Володимир «Круча» 143, 144
 Бриль Володимир 225
 Бубенько Василь 160
 Бубенько Олена 160
 Бубин Катерина 97
 Бубин Михайло 97
 Бугай Іван 105
 Бугай Михайло 116
 Булаєвич Василь 133
 Булаєвич Роман 133
 Булас Теодор «Балай» 174
 Бумбар Іван 154
 Бунда Іван 143
 Бунда Іван «Циган» 143
 Бурак Стах 172
 «Бурлай» 104
 «Бурлака» 127
 Буряк Степан 195
 Бусько Василь 103
 Бусько Миколай 104

Бутрим Зенон 133
Бутрим Михайло 133
Бутрим Стефан 132
Буцьо Омелян 165
Бучик Михайло 119
Бучко Анастасія 172
Бучко Йосиф 128
Бучко Микола 171
Бучко Михайло 133

Вавжикевич Іван 211
Ваврикевич Степан 173
Вайда Антоніна 179
Вайда Володимир 179
Вайда Ганна 180
Вайда Дмитро 179
Вайда Марія 178, 179
Вайда Марія 179
Вальницький Григорій 153
Ванкевич Іван 153
Ванкевич Марко 153
Ванкевич Микола 154
Ванкевич Стефан 154
Вапляк Анастасія 154
Вапляк Іван 172
Варахович Василь 170
Варицький 170
Василенко Петро 153
Василина Євген 140
Василинка Микола 105
Василіян Юстин 165
Василь «Весна» 149
Васильовський 153
Васій Михайло 116
Вахневич Микола 218
Вацура Роман 187
Вашишин Василь 103
Вашишин Іван 103
Вашишин Михайло 103
Венгриняки 205
Вербицький Михайло 186
Вербовий Володимир 143
Вербовий Дмитро 143
Вербовий Іван «Юній» 143
Вергун Григорій (с. Теодора)
144
«Вихор» 201
Вишенько Ярослав 11
«Вій» 116
Війтович Микола «Призабуте»
169
Вільковий Степан 153
«Вільховий» 104
Віняр Дмитро 151
Віняр Марія 151
Віняр Марія 151
Віняр Омелян 151
Вішка Володимир 133
Вішка Володимир 133
Вішка Гавришко 133
Вішка Іван 133
Вішка Станислав 133

Вішка Станислав 133
Влашинович Микола «Довбуш»
143
«Вовк» 104
Вовк Григорій 132
Вовк Микола 116
Вовк Миколай 133
Вовк Михайло 132
Вовк Ярослав «Бурян» 116
Войтів Любомир 151
Войтів Микола 151
Войтів Петрина 151
Войтів Таціянна 151
Войтович Катруся 137
Войтович Марія 137
Войтович Михайло 137, 138
Войтович Параскевія 101
Войтовичі 138
Войтовичка 166
Воловник Василь 133
Волос Гнат 151
Волос Марія 151
Волос Омелян 151
Волос Юлія 151
Вольцяк Роман 218
Воргач Любомир 223
Воркун Т. 145
Воробель Антін 128
«Воробець» 99
«Ворон» 127
Вороняки 205
Вус Марія 131

Гавриляк Анна 151
Гавриляк Володимир 186
Гавриляк Гнат 151
Гавриляк Діонісій 187
Гавриляк Марія 151
Гавриляк Яків 186
Гаврисяк Олекса «Ярон» 148
Гадзяк 98
Гайдук Г. 167
Гайдук С. І. 167
Гайдук М. Ф. 166
Гайдукевич Олександр «Зен»
99
«Галайда-ІІ» 174
Галан Роман 102
Галушка 137
Галушка Йосиф 186
Галушка Маріян 137
Галушка Осип 186
Галушка Петро 128
Гануля Михайло 176
Гаравський М. 167
Гарасим Василь 172
Гарасим Григорій 172
Гарасим Йосафат 172
Гарасим Михайло 172
Гах 124
Гац Михайло 104
Гашинська Олена 187

Гашинська Стефанія 187
Гашинський Йосиф 186
«Гашою» 124
Гелета Михайло 176
Гижа Єва 151
Гижий Антон 151
Гинька Дмитро 153
Гинька Йосафат 154
Гіжовська Ірина 151
Гіжовська Марія 151
Гіжовська Стефанія 151
Гіжовський Петро 151
Гіль Іван 103
Гіль Іван 132
Гіль Михайло 147
Гладаш Ганна 137
Глиняк Бронислав «Радван» 130
Глушаки 205
Глушек Стефан 187
Гнап Василь 105
Гнат Володимир 159
Гнатишин Анна 179
Гнатишин Єва 179
Гнатишин Олекса 143
Гнилиця Дмитро 153
Говірка Михайло 172
Гой Іван 104
Гойняк Юліян о. 221, 227
Головач Микола «Богдан» 148
Головенчак Анна 131
Головенчак Льяш 131
Головенчак Марія 131
Головенчак Марія 131
Головенчак Михайло 131
«Голуб» 104
Голуб Володимир 170
Гольонко Олексій 207
Голяк Іван 170
Гоманюк Павло «Гуляйполе»
148
«Гонта» 125
Горайська 170
Горбач Михайло 175
Горбач Софія 175
Горбовець Михайло 215
Горечко Іван 181
Горечко Михайло 182
Горечко Павло 181, 182
Горечко Степан 181, 182
Готва Андрій 169
Готюр 153
Гох Іван 172
Гох Михайло 171
Грабець Іван 153
Грабовський Юліян 129
Гребеняк о. 203
Гребеняк Анна 160
Гриб Володимир «Штайн» 142
Грибус М. 167
Грибус Т. 167
Григорович Василь 207
Гримак Іван 153

- Грині 205
Гринько Іван 153
Гриньо Іван 193
Гринюк Ф. 101
Гринюка Василь 105
Грицай Петро 118
Грицай Серафим «Лев» 149
Грицина Михайло «Чайчук» 143
Грицина Степан «Август» 143
Грицковян Ярослав 133
Грицковян Ярослав 137
Гришко 139
Грищишини 205
«Громенко» 119, 123, 124, 127, 187, 188
Грудень Дмитро 172
Грушка Михайло 104
Грущ Максим 160
Гудз Микола «Пиріг» 148
Гуз Євген 132
Гуз Станіслав 132
Гузеляк 196
Гук Богдан (Б. Г.) 12, 20, 39, 97, 98, 101, 112, 116, 119, 136, 140, 159, 185, 211, 215
Гук Іван 11, 118, 178
Гук Мирон 140
Гулик Анна 160
Гулич Іван 195
Гулкевич В. 119
Гуменний Михайло «Сірко» 123
Гуменний Степан «Кома» 122
Гусаки 205
Гусар Микола 169
Гусар Осип 169
Гусейко Марія 179
Гусечко Іван 124
Гутман 97
- Гелета Михайло 175
Герко Володимир 214
Герко Іван 214
Герко Петро (с. Івана) «Чорній» 214
Глух Катерина 101
Госько Павло 177
Гоч Федір 11
Гоштила Марек 96
Гродецький 185
- Дава Іван 170
Данелюк Петро «Кармелюк» 149
Данилюк Іван «Чорній» 214
Даровський Володимир 139
Дацько Ілько 139
Дацько Микола 139
Дацько Михайло 139
Дацько Степан 135
Дацько Степан 140
Дашин Олександр 153
Декар Анна 97
- Дембіцький Петро 122
Демків Василь 123
Демко Петро 183
Демчина Дмитро 104
Демчина Микола 104
Демчук Михайло «Моряк» 148
Дем'янчик Ада 164
Дем'янчик Віра 164, 166
Дем'янчик Іван о. 164–167
Дем'янчик Іванна (Іванка) 164, 166
Дем'янчик Микола 164, 167
Дем'янчик Мирослава 164–166
Денека Григорій 153
Денека Григорій 154
Денека Лука 153
Денека Марія 154
Денис Левко 133
Джугани 205
Джурко Панько 133
Дзіндра Петро 151
Дзьоба Дмитро 153
Дзюба А. А. 167
Дзюбан Анна 129
Дзюра Роман 120
Дзюра Степан 143
Дивик Йосиф 128
Дивик «Гнів» 127
Дивик Софія 128
Дика Марія 131
«Дим» 105
Димчак Йосиф «Гордий» 119
Дичко Василь 205
Дмитраш Розалія 151
Дмитрик П. 197
Дмитрук Григорій 206
Дмитрук Олександр 207
«Дніпро» 125
«Добощ» 104
Добрянський Василь 194
Добрянський Володимир 194
Добрянський Іван 194
Добрянський Микола 194
«Довбня» 202
Довжицький Володимир 195
Долошицькі 205
Дорош Григорій 103
Драбас Леонід 135
Драбас Михайло 135
Драб'юк Мирослав о. 226
Дрозд Дмитро 171
Дрозд Михайло 179
«Дуб» 123
«Дубовий» 177
Дубович 133
Дуда Іван 104
Дуда Іван 172
Дуда Ілько 153
Дуда Олекса 105
Дудзинський Дмитро 170
Дудиньчак Анастасія 194
Дудиньчак Осип 194
- Дудич Петро 127
Дудка Олег 170
Дуль Степан 176
Думка Іван «Олег» 148
«Дунай» 201
Духневич Михайло 105
Духник 182
Духняк Василь 100
Духняк Володимир 187
Духняк Роман 99
Дяк Анна 179
Дяк Марія 179
Дяк Мації 179
Дяк Пелагія 179
Дяк Розалія 179
Дяк Розалія 179
- Євдокіменко 181
Євлаш 215
Єдинак 97
Єнкали 205
Єремія вл. 225
- Жак Марек 228
Жарко 133
Жила Петро 170
Жолондик В. 133
Жолондик-Недижак 133
Жолудко Катерина 183
Жук Степан 176, 177
Жуковський Олександр (с. Іполита) 219
Журавецький Михайло 103
Журавські кс. 165
Журат Й. 193
Журлий Олекса 218
- Забанажала М. 132
Заброварний Степан 6
Завада 169
Завада 169
Завада Володимир 169
Завада Дмитро 169
Загородничі 205
«Залізник» 105, 123, 126, 168, 177
Зарічний Ярослав 140
Заяць о. 105
Заяць Іван 140
Здзерський Юзеф «Волянськ» 128, 130, 158
Зільник Степан «Швед» 169
Зінкевич Андрій 154
Зінкевич Михайло 154
Зінчак Василь 176
Зозула Владислав 103
Зола Григорій 171
Зола Ілля 153
Зрада Дмитро 103
Зрада Павло 104
Зрада Теодор 103
Зубаль Іванна 188

Зубик Антін 97

Йопик Степан 218

Іван Павло II папа 198

Іваненко Анастасій 171

Іванишин Стефан 205

Іванишини 205

Іванко Михайло 153

Іванців 152

Іваньо Матрона 152

Іванюра Дмитро 133

Іванюра Іван 132

Іванюра Михайло 132

Іздебська Єва 194

Іздебська Катерина 194

Іздебський Михайло 194

Іздебський Нестор 194

Іздебський Петро 194

Ілик Анна 151

Ілик Володимир 151

Ілик Ірина 152

Ілик Михайло 151

Ілик Ярослав 151, 152

Іличок Михайло 151

Іличок Ярослав 151

Каган Ганна 200

Каган Катерина 200

Каган Кузьма 200

Каган Теодор 200

«Кадило» (Шевчук Василь о.,
«Отець Кадило») 119, 124

«Калинович» 174

Камінко Олександр 130

Камінський Михайло 139

Канарко Степан 170

Канцір Іван 123

Капалівські 205

Карабин Павло 139

Карабович Тадей 11

Карпич Дмитро 173

Карпич Марія 173

Карпінська Анна 152

Карпінська Анна 154

Карпінська Марія 154

Карпінський Іван 154

Карпінський Іван 172

Карпінський Івась 154

Карпінський Ілько 154

Карпінський Стеф. 152

Кархут Володимир 169

Кархут Марія 136

Кархут Петро 170

Кархут Юрій 169

Касіца Кирило «Волицюга» 148

Качмарик Єва 154

Качмарські 205

Качор Андрій 154

Кашицький Іван 160

Кварціяна Анастасія 152

Квасневська Катерина 131

Квасневська Марія 131

Квасневський Олександр 228

Квасеньовська Катерина 131

Квасеньовський Андрій 131

Кващишин Михайло «Чорний»
148

Кедись Петро 207

Келлер Володимир «Калина»
142

Кермани 205

Кертичак Мирон 8

Кирилейза Анна 194

Кирилейза Дмитро 194

Кирилейза Іван 194

Кирилейза Катерина 194

Кирилейза Катерина 194

Кирилейза Марія 194

Кирилейза Петро 194

Кирилейза Ярослав 194

Ківер Дмитро 125, 126

Кізлик Іван 145

Кійко Микола 170

Кіндро В. 145

Кіндро Д. 145

Кінський Василь 176

Кісіль (брати) 218

«Кіт» 99

Кіт Андрій 154

Кіт Василь 133

Кіт Василь 153

Кіт Василь 154

Кіт Василь «Коваль» 133

Кіт Володимир 207

Кіт Гавриїл 154

Кіт Григорій 154

Кіт Іван 154

Кіт Іван 154

Кіт Іван 154

Кіт Марія 172

Кіт Михайло 154

Кіт Юрій 154

Кіц Андрій 184

Кіц Боднар 183

Кішко Михайло 133

Кіянко Дмитро 170

Клачко Володимир 169

Клебан Іван 100

Клемчик Анна 194

Клемчик Дмитро 194

Клемчик Михайло 194

Климко Іван 105

Климко Марія 105

Климко Михайло 132

Климко Профирко 133

Климук Степан 209

Клиско Іван 134

Клочко Василь (с. Якова) 219

Клошник Павло «Сірко» 125,
126

Кметики 205

Кобак Андрій 11, 64, 78, 86, 88–
–91, 93, 201, 223, 226

Кобак Єва 201

Кобаса Роман 218

Ковалик Іван 105

Ковалик Іван 171

Ковалик Микола 172

Ковалик Теодор 173

Коваль Іван 103

Коваль Степан 103

Ковальчик 152

Ковальчик 152

Ковальчик Агафія 152

Ковальчик Володимир 163

Ковальчик Дмитро 152

Ковальчик Єва 152

Ковальчик Михайло 152

Ковальчик Петро 152

Ковальчик Стефанія 152

Ковельський Іван 133

Ковпак ген. 122

Ковяринка Володимир (с. Ва-
силя) 144

Ковяринка Іван (с. Івана) 144

Ковяринка Іван (с. Ілька) 144

Ковяринка Тимотей (с. Ілька)
145

Когут Іван 121

Кожак Степан 184

Козак Василь 122

Козак Григорій 103

Козак Дмитро 103

Козак Дмитро 122

Козак Дмитро 173

Козак Марія 147

Козак Микола 153

Козак Михайло 123, 147

Козак О. 145

Козак Параскевія 122

Козар Анастасія 130

Козар Іван 130

Козар Марія 130

Козар Михайло 130

Козенко Корнелій 153

Козій Григорій 154

Козій Григорій 171

Козій Дмитро 153

Козій Іван 154

Козій Іван 154

Козій Іван 173

Козій Олександр 153

Козій Степан 173

Козій Степан 173

Козлик Анна 194

Козлик Єва 194

Козлик Катерина 194

Козлик Степан 194

Кознарський Василь 139

Козубель Данило 105

Козьол М. 106

Козяк Андрій 146

Козяк М. 145

Колега Іван 173

Колега Михайло 173

- Колінко Микола 169
 Колода 133
 Колодій Катерина 118
 Колодка Іван 129
 Колос Євгенія (д. Павла) 212
 Колос Марія (д. Павла) 212
 Колос Надія (д. Кипріяна) 212
 Колос Павло (с. Костянтина) 212
 Колос Софія (д. Павла) 212
 Колоси 212
 Коляда Володимир 215
 Коляда Йосиф 215
 Коляса 125
 Комар Григорій 154
 Комар Дмитро 172
 Комар Іван 153
 Комар Микола 154
 Комар Михайло 154
 Комар Олександр 154
 Комаровський Михайло 215
 Коморник Іван 116
 «Коник» 126
 Конкольовський Степан о. 164, 166, 167
 Конкольовські 167
 Копанец Анастасія 131
 Копанец Михайло 131
 Копанец Розалія 131
 Копистянська Євгенія 117, 118
 Копистянська Софія 117
 Копистянська Тетяна 117
 Копистянський Роман 117
 Копистянський Степан о. 117, 118
 Копіха Іван 122
 Копко Галина 97
 Копко Григорій 97
 Копко Захарій 97
 Копко Ілля 97
 Копко Ксеія 97
 Копко Роман 97
 Копцюх Степан 103
 Кордіак Іван 152
 Кордіак Максим 152
 Кордіяка Анастасія 152
 Кордупель Іван 154
 Кордупель Степан 173
 Корназ Марія 179
 Корнас Катерина 179
 Король І. 167
 Король К. 167
 Король М. 166
 Король М. І. 166
 Король С. І. 166
 Королько Андрій 133
 Коростинська Анастасія 187
 Кос Іван 180
 Кос Михайло 180, 181
 Косарі 205
 Косовський Іван 154
 Косовський Марко 154
 Костецька Євгенія 97
 Костик Дмитро 139
 Костик Захарій 139
 Костик Йосиф 139
 Костик Олекса 116
 Костик Степан 138, 139
 Костишин Микола 105
 Кость Є. 166
 Кость Миколай 124
 Косюр А. 145
 Косюр М. 145
 Котвицький «Сліпий» 119, 185, 187
 Котерман Микола (с. Андрія) 212
 Котлярчуки 205
 Котовський Василь 153
 Котовський Михайло 153
 Кохановський Р. 193
 Коцан 196
 Коцан Іван 195
 Коциловський Йосафат 95
 Коциловські 205
 Коць Василь 103
 Коць Іван 103
 Коць Степан 103
 Кочулат Анастасія 173
 Кравчук Анастасія (Наталя) 11, 101
 Кравчук Володимир «Зенко» 149
 Кравчук Іван 84
 Красницький Йосиф 139
 Креховець Семен «Залізник» 148
 Кримінський Микола 186, 187
 Криницький Юліан 104
 Крисак Стефан 187
 Крілі 205
 Кріль Анастасія 131
 Кріль Анна 131
 Кріль Анна 131
 Кріль Катерина 131
 Кріль Марія «Зірка» 208
 «Крук» 99
 «Крук» 125
 Крупський Іван 173
 Крупський Ілько 173
 Круцько Григорій 154
 Кудеревко (Кудеревско) 175, 176
 Кудлак Анастасія 129
 Кудлак Андрій 129
 Кудлак Іван 129
 Кудлак Олександр 129
 Кудлак Теодор 131
 Куземчак Антін 133
 Куземчак Микола 133
 Кузіна Михайло 172
 Кузьма Марія 152
 Кузьма Михайло 103
 Кузьма Павло 215
 Кулик Петро 182
 «Куліш» 45
 «Куліш» 153, 174
 Кулька Стефанія 129, 130
 Кульчицька Олена 95
 Кунь Микола 175
 Кунь Михайло 175
 Купич Володимир 133
 Купич Євген 133
 Купич Іван 133
 Купич Іван 133
 Купич Марко 132
 Купич Степан 133
 Купич Стефан 132
 Купич Теодор 132
 Купич Шильвій 133
 Купчак Антін 97
 Купчак Катерина 97
 Купчак Михайло 97
 Курас Михайло «Крапка» 148
 Кураш Анна (дів. Пізьо) 97
 Куронь Яцек 113, 114
 «Кутик» 202
 Куцаб Петро 187
 Кущин Йосиф «Набережний» 149
 Кучма Володимир 103
 Кучма Леонід 228
 Кучми 205
 Кушак Дмитро 153
 Кушак Іван 154
 Кушак Ілля 154
 Кушак Марія 173
 Кушак Степан 171
 Лабівський Василь 190
 Лабівський Петро 190
 Лабідко Степан 135
 Лабуза 152
 Лабуза 152
 Лабуза 152
 Лабуза Анастасія 152
 Лабуза Анна 152
 Лабуза Анна 152
 Лабуза Анеля 152
 Лабуза Зеня 152
 Лабуза І. 152
 Лабуза Марія 152
 Лабуза Матрона 152
 Лабуза Настуня 152
 Лабуза Петро 152
 Лабуза Стефанія 152
 Лабуза Таціянна 152
 Лавринович Григорій 207
 Лавринович Іван 207
 Лазоришин Єва 179
 Лазорко Петро 140
 Лазука 120
 Лайкош Іван о. 225
 Ланьош 166, 167
 Ланьош 167
 Ланьчаки 205
 «Ластівка» 127

- Лацік Боднар 184
 Лацко Степан 143
 Лебедович Андрій 173
 Левиц Микола 182
 Левків Василь 122
 Левків Олекса 122
 Левко Петро 103
 Левкович Андрій 153
 Левкович Андрій 171
 Левкович Дмитро 173
 Левкович Іван 154
 Левкович Михайло 172
 Левосюк Юрій 126
 Левчишин Іван 105
 Левчук Іван (с. Олександра) 214
 Левчук Микола 208
 Лемчик Михайло 137
 Ленін Володимир 109
 Ленці 200
 Ленцьо Йосип 200
 Ленцьо Олена 200
 Лесь Василь 105
 Лех Тадей 187
 Левон 164
 Липкевич Михайло 179
 Лис Ярослав «Чорник» 121
 «Лис» 124
 Литвин Микола 137, 138
 Лихач Ілля 174
 Ліберна Катерина 179
 Лівчанин Федір 116
 Лівчанин Юрій 116
 Лісна 167
 Лісна С. В. 167
 Лісний 166
 Лісний 167
 Лісний 167
 Лісний Андрій 152
 Лісний В. В. 167
 Лісний Григорій 154
 Лісний Ф. 167
 Ліховід Анна 131
 Ліховід Юрій 131
 Ліховський Матвій 131
 «Лобода» 153
 Лободинський Дмитро 97
 Лозовський Володимир (с. Дмитра) 145
 Лозовський Данько (с. Олекси) 145
 Лопушинський Василь 122
 Лопушинський Михайло 122
 Лотушка Володимир 200
 Лотушка Марія 200
 Лукашевич Мар'ян «Ягода» 121
 Лукашук Федір 207
 Лунь Ярослав 132
 Луцась Марія 122
 Лучків Михайло 181
 Луцишин Матвій 110
 Люховська Анна 131
 Люховська Данута 131
 Лях 165
 Ляшкевич Михайло 207
 Магура Роман 142
 Мадеї 205
 Мадей Петро 205
 Мадзелян Григорій 203
 Мадзелян Семен (Сильвестер) 202, 203
 Мазур Іван 105
 Мазур Іван 116
 Мазури 205
 Мазурик Володимир 99, 100
 Мазурик Григорій 154
 Мазурик Євстахій 154
 Мазурик Іван 154
 Мазурик Катерина 154
 Майкович Андрій 195
 Майкович Андрій «Чорний» 195
 Майкович Анна 195
 «Максим» 104
 Максим Анастасія 194
 Максим Андрій 194
 Максим Анна 194
 Максим Катерина 194
 Максим Марія 194
 Максим Степан 194
 Максимюк Олександр 207
 Макух Ярослав 143
 Малики 205
 Малиновський Зеновій (Маліновські Зенон) 164, 167
 Мальвацький (Маливийський) Андрій 124
 Маляк 137
 Мандрух Анна 100
 Мандрух Михайло 100
 Мандрухи 100
 Манчак Агафія 145
 Манчак Василь (с. Василя) 145
 Манчак Володимир (с. Якіма) 145
 Манькевич Осип «Кармелюк» 149
 Маньківський М. 132
 Маркевич Юрій 173
 «Марко» 125
 Марко Костянтин 154
 Марко Степан 154
 Марко Христина 154
 Мартинець Ярослав 103
 Мартинович Агафія 122
 Мартинович Іван 122
 Мартинюк Сергій «Габ» 148, 220
 Мартиняк Іван (Іоанн) митр. 161, 189, 196
 Марушак В. М. 166
 Марушак С. І. 166
 Марчак Володимир 204
 Марчак Йосиф «Острий» 205
 Марчак Микола 205
 Марчук Іван 218
 Маряк Іван о. 188
 Маслюх Іван 194
 Маслюх Микола 194
 Маслюх Орест 194
 Маслюх Теодор 194
 Масько Анна
 Масько Настасія 132
 Матликів 100
 Мацелко Іван 105
 «Мева» 158
 «Медвідь» 201
 Мельник Григорій 154
 Мельник Степан 154
 Мельничук Володимир «Ясень» 121, 122
 Мельничук Йосип 99
 Менцінська-Гук Неонілла 11, 118
 Менцінські 117
 Метик Стефан 187
 Микитюк Володимир 218
 Миколайська Антоніна (д. Степана) 212
 Миколайський 211
 Милита Володимир 218
 Мисляк Григорій 153
 Мисько Дмитро 103
 Мисько Ярослав 103
 Митко Дмитро 153
 Митко Іван 153
 Митко Юрій 173
 Михно Нестор 187
 Михно Софія 187
 Михно Тарас 185, 226
 Мица Осип 8
 Мицик Микола «Остап» 148
 Мицьки 205
 Мишук Степан 218
 Мицишин Григорій «Сірко» 142
 Місило Євген 105, 119, 197
 Міц Марія 131
 Мішталь Михайло 176, 177
 Мішталь Федір 177
 Міштук Омелян 116
 «Млот» 215
 Могила Євген 193
 Могилевська Надія (дів. Бача) 163, 167
 Мокрицькі 205
 Молин Степан 158
 Мороз Василь 142
 Моцури 205
 Мошинський Володимир (с. Миколи) 145
 Мудрий Андрій (с. Павла) 145
 Мудрик Ольга М. 166
 Музика Богдан 180
 Музика І. Т. 167
 Музика Ольга 164
 Музика О. Ф. 167

- Музика Панько 181
Музика Петро 180
Мусял Іван (с. Марії) 145
Муштук Іван 182
«М'яч» 105
- Нагач Іван о. 188
Нагірний Стефан 187
Назар Андрій «Гринь» 148
Назар Михайло 103
Назаровець Володимир 133
Назаровець Іван 133
Назаровець К. 133
Назаровець М. 133
Назаровець М. 133
Назаровець Тимко 132
Назаровець Якуб 132
Назарук Никифор 207
Наконечний Ярослав 103
Налепа Петро 118
Насланець Юрій 169
Нестерак Іван 105
Нетреба Олег 170
Нечиста Анна 194
Нечиста Катерина 194
Нечиста Катерина 194
Нечиста Магдалина 194
Нечиста Марія 194
Нечиста Софія 194
Нечистий Андрій 194
Нечистий Іван 194
Нечистий Михайло 194
Нечистий Михайло 194
Нечистий Сенко 194
Нечистий Тарас 194
Нижник Петро 187
Никифорчук Микола 218
Ничипорук Михайло 207
Нікеруй Марія 130
НН Іван 179
НН «Сірий» 214
Новак 166
Новак Анастасія 130
Новак Й. Д. 166
Новак К. Д. 167
Новак Л. Д. 167
Новак П. М. 166
Новак Я. Й. 166
Новосад Василь 104
- Оверко Дмитро 172
Оверко Петро 171
Овсіцький Йосиф 101
Огородник Євген 87, 222
Ожеховський Андрій 88, 220, 223
Олег Матрона 152
Оленич Іван 198, 199
Оленич Іван 200
Оленич Катерина 200
Оленичі 200
Оленяч Микола 187
- Олійник Іван 177
Ольшевська Марія (д. Данила) 212
Ольшевський Данило (с. Григорія) 212
Омелян Василь 102, 103
Омелян Володимир 103
Омелян Григорій 102, 103
Омелян Мирослав 102
Омелян Петро 102, 103
Омеляни (брати) 103
Онишко Іван (с. Стефана) 145
Онишко Раїта 176
«Орел» 174, 185, 188
«Орлан» 180
Осташ Катерина 179
Осташ Михайло 179
«Островець» 197
Островська Марія 119
«Остриця» 104
Осьмак Йосиф 105
Осьмак Михайло 116
Осьмак Михайло 116
Осьмак Петро 105
«Отець Кадило» див. «Кадило»
Охрін Василь 103
Охрін Степан 103
- Павельський Михайло «Палій» 148
Павливець Федір 129
Павлик Іван 134
Павлик Роман о. 183
Павлюк Кирило «Максим» 148
Падовська Марія 152
Падовський Мирослав 151
Пайташ Володимир 139
Паливода Мирон 185, 186
Паливода Мирослав 185
Паливода Параскевія 187
Паливода Томаш 187
Палинський Петро 195
Палка Михайло «Вовк» 121
Палчинський Т. 113
Палюх Катерина 131
Палюх Марія 131
Панасик Іван 153
Панасик Іван 153
Панкевич 100
Папаш Анастасія 131
Папаш Анна 131
Папаш Іван 132
Паралюх Григорій 153
Паславська Марійка 137
Паславська Марія 137
Паславський Маріян 137
Пахолок Іван 143
Пашко Іван 154
Пашко Михайло 154
Пашковська Стефанія (д. Якуба) 212
Пашковська Юліяна (д. Кипріяна) 212
- Пашковський Григорій (с. Тимодея) 212
Пашковський Іван (с. Якуба) 212
Пашкудський Володимир «Кармелюк» 149
Пашолок Григорій «Сурмач» 148
Пелех Андрій 152
Пелех Євгена 152
Пелех Наталія 152
Пелех Оксана 152
Пелешак Анастасія 152
Пелешак Андрій 152
Пелешак Володимир 152
Пелешак Ксеня 152
Пелешак Омелян 152
Пелешак Петро 152
Пелешак Ярослав 152
Пелешак Єва 152
Пендак Г. 167
Пендак М. 167
«Пень» 202
Перва 133
Пержило Юрій 169
Пестрак Михайло 133
Петлицький Микола 186
Петренко 132
Петрик Ярослав 139
Петричко Іван 152
Петришин Софія 140
«Петро» 202
Петручук Григорій 207
Петручук Марія (д. Йосифа) 219
Петручук Михайло (с. Йосифа) 219
Петрушак Микола 99, 181
Пецьо Михайло 154
Пивень Микола «Дуб» 169
Пилипець Іван 153
Пилипець Катерина 154
Пилипчук Павло (с. Степана) 219
Піріг Микола «Бук» 169
Піріг Михайло 169
Піріжок Василь «Явір» 169
Пирка Михайло 154
Підлужний Григорій (с. Дмитра) 145
Підубишин Михайло 103
Пізьо Антін 97
Пізьор Іван 122
Пізьор Михайло 122
Пізьор Степан «Байда» 123
Піলেখ Марія 160
Піпка Іван о. 179
Піпка Михайло 168
Піпка Олег 170
Піпка Олег «Мило» 169
Піпка Федір 170
Пігуля 152
Пігуля 152

- Пітуля 152
 Пітуля Анастасія 152
 Пітуля Анна 152
 Пітуля Марія 152
 Пітуля Олег 152
 Пітуля Стефан 152
 Піх Григорій «Лобода» 123
 Піхур К. кс. 191
 Пішки 205
 Плахта о. 175
 Плахта Юрій 175
 Плечень Омелян 124, 185
 Пліс Йосиф 100
 Поливка Ольга 179
 Полуйко Анна 152
 Полуйко Василь 152
 Полуйко Катерина 152
 Полуйко Стеф. 152
 Полуйко Стефан 152
 Полуйко Юлія 152
 Полумацканич Михайло 195
 Попік Іван (с. Данька) 145
 Попік Іван (с. Петра) 145
 Попік Іван (Когутик) 145
 Попович Іван 118
 Потюх Степан 153
 Предко Антін 133
 Предко Демко 133
 Предко Єфрем 133
 Предко Корнило 133
 Предко Михайло 132
 Предко Стефан 133
 Предко Ярослав 133
 Предко Яцко 132, 133
 Присташ (дів. Музика) Софія 181
 Присько Антін (с. Василя) 145
 Присько В. 145
 Присько М. 145
 Пругула Роман 103
 Пругула Юрій 103, 104
 Пругула Ярослав 103
 «Пріра» 126
 Прокопчук Йосип 218
 Просінський Дмитро 105
 Процик Василь 143
 Процик Іван 132
 Проць М. 178
 Процьок Ростислав о. митр. 227
 Путько Іван «Зубач» 116
 Пухта Андрій 129
 Пухта Мирон 129
 Пучинько Панько 133
 Пушкар Василь 103
 Пушкар Григорій 103
 Пушкар Миколай 103
 Пушкар Юрій 103
 Пушкар Ярослав 103
 Пшевознік Анджей 113, 140–142
 Пятночка Василь 132
 Пятночка Корнило 132
 Пятночка М. 133
 Пятночка Михайло 132
 Пятночка Пилип 132
 Пятночка Прокіп 132
 Пятночка Тимотей 133
 П'ятниця Михайло 133
 П'ятночка В. 133
 П'ятночка Григорій 133
 Равлик Михайло «Ревізор» 178
 Равський Андрій 154
 Равський Іван 172
 Равський Петро 171
 Равчак Андрій 172
 Радавець Анна 132
 Радавець Богдан 132
 Радавець Марія 132
 Радляк Маріян 181
 Радонь Діонісій 156
 Райс Ромуальд «Бурій» 206, 210, 212, 218
 Ребіш Теодор 105
 Рейт Юрій 8
 Ремішило Агафія 101
 «Рен» 126
 Репенда Петро «Явір» 195
 Рибавт Анна 173
 Рибіцький Андрій 218
 Рибчинський Михайло 209
 Рибчинський Сергій 209
 Ривак Євгеня 152
 Ривак Іван 152
 Ривак Марія 152
 Ринковський Іван «Віктор» 208
 «Рись» (Басай Ф.) 147
 Роженьок Іван 214
 Романцьо Марія 179
 Романцьо Микола 179
 Романцьо Пелагія 179
 Романчук Володимир «Ромко» 121
 Романчук Григорій «Гриша» 121
 Романчук Михайло «Міша» 121
 Романчук Федір «Роза» 121
 Романьчики 205
 Романяк Михайло 224, 225
 Романяк Юрій 224
 Рудь Зенон «Кудсяр» 148
 Саба Михайло 139
 Сава 218
 Сава Анна 160
 Сава Густав 159
 Сава Йосип 160
 Савчук Василь 207
 Салік Степан 172
 Сало Марія 175, 176
 Салагай Володимир 140
 Салагай Назарій 139
 Салашник 175
 Салашник Анна 97
 Салюк Іван «Міша» 148
 Самагальський Дмитро 170
 Самик Михайло 123
 Санайко Анна 154
 Санайко Василь 154
 Санайко Григорій 153
 Санайко Іван 154
 Санайко Михайло 153
 Санайко Степан 154
 Сарманевич Катерина 184
 Сафян Василь 160
 Сахарчук Дмитро 210
 Свєрчевський Кароль 5, 212
 Свинар Катерина 130
 Свист Андрій 154
 Свист Михайло 154
 Свист Федір 154
 Сегелин Григорій 180
 Сегелин Марія 180
 Сегелин Михайло 180
 Сегелин Степан 180
 Селевоньчук Іван (с. Євгена) 213
 Сембратович о. 97
 Семен Марія 130
 Семенюк 214
 Семенюк Іван «Коля» 214
 Семенюк Федір 207
 «Семп» 167
 Семчак Марія 179
 Сенечко Станислав 98
 Сенишин Арета 118
 Сенишин Олена 118
 Серєда Михайло 169
 Серкіз Володимир 140, 142
 Серкіз Степан «Нечоса» 122, 143, 144
 Сивак Євген «Гайда» 148
 Сивак Іван «Босфор» 148
 Сигловий Григорій 154
 Сигловий Михайло 154
 Сидор Богдан 11
 Сидор Йосиф 128
 Сидор Мирослав 11, 149–151, 156, 168, 169
 Сидор Степан 182
 Сидор Ярослав 11, 96
 Сидорко Михайло «Максим» 143, 144
 Синейко Іван 135
 Синейко Михайло 135
 Синовець Василь 139
 Сіконь Іван 117
 Сінюшко І. 145
 Скварко Станислав 137
 «Скіба» 124
 Скібницькі 205
 «Скока» 116
 Скоцей Анна 179
 Скрипець Михайло 170
 Скрипська А. 166, 167
 Скрипська А. Ю. 167
 Скрипський Володимир 166

- Скрипський Володимир Л. П. 167
Скрипський Н. М. 167
Скрипський П. М. 167
Скріль Степан 172
Скруль Степан 171
Скутинський Микола 154
Славопас Прокіп 103
Сливинський Степан 181
Сліпий Йосиф патр. 198
Слюсарчик Адам о. д-р 172
Смик Михайло 103
Снігур Данило 105
Снігур Дмитро 104
Снігур Степан 104, 105
Собчишин Станислав 110
Согор Лев о. 136
Сокіл Марія 97
Сокіл Марта 97
Соколик Володимир 170
Солган Ярослав «Нехрист» 99
Солодуха Василь 103
Солодуха Григорій 103
Солодуха Григорій «Мирон» 149
Солодуха Миколай 103
Солодуха Миколай 103
Солодуха Михайло 103
Солодуха Тарас 103
Соляр Оля 11
Сорока Михайло «Михась» 187
Сорока Осип 162, 182
Сорока Павло 135
Сорока Степан «Борис» 187
Сорочак 119
Сорочак Степан 124
Сосницький Іван 124
Сподарик Петро «Качор» 122
Стасюк Володимир 132
Стасюк Зенон 133
Стахник Іван 116
Шашків Володимир 99
Шашків Степан 99
Штебельський Степан «Хрін» 197
Штельмах Михайло «Сум» 174
Степан Андрій 11, 93, 140, 142
Степан Богдан о. 140, 160–162
Степан «Черняк» 149
Степаник Марія 97
Степаник Федір 97
Степаники 97
Степанки 160
«Степова» 180
Стефанівський Павло 190
Стех Андрій 104
Стех Андрій 104
Стех Михайло 104
Стех Ярослав 11
Стех Ярослав 103
Стойка І. о. 203
Сторож Віктор «Тарас» 148
Стороняк Василь 143
Стороняк Євген «Абрест» 143
Стороняк Мирон «Сергій» 143
Стримінська Ольга 152
Стримінський Юрій 152
Стримінський Юрій 152
Ступак Дмитро 154
«Стяг» 180
Суберляк Болеслав 130
Судин Юрій 173
Судін Григорій 153
Сус Іван 180
Сус Микола 180
Сус Михайло 181
Сушко 196
Сущик Данило «Хитрий» 147
Сьвітушак Анна 183
Сьвітушак Степан 183
Сютричка 125
Тадеушук Никифор 207
Танцований Трофим (с. Юрія) 145
Тарабан Костянтин 154
Таравська 166
Таравська Д. М. 166
Таравська І. М. 166
Таравська Н. 167
Таравський 166
Таравський К. 167
Таравський М. М. 167
Таравський С. 167
Тараско Анна 131
Тараско Петро 131
Тарасюк Іван 207
Тарковська Анна 66, 80, 203
Твердохліб Антін 202
Телемон Степан 218
Телесницька Софія 187
Тенус Євгенія 163
Теодор Григорій 184
Теплицький Олег 170
Теплицький Юрій 170
Терлецька С. 158
Тима Дмитро 179
Тимець Теодор «Призабуте» 169
Тимо Дмитро 133
Тимчина Іван 102
Тимчина Йосафат 103
Тимчина Йосафат 103
Тимчина Левко 103
Тимчина Микола 102
Тимчина Теодор 104
Тимчина Ярослав 102
Тимчишини 205
Типа Степан 105
Типа Степан 105
Титва Теодор 104
Ткач Галина 97
Ткач Діонісій 97
Ткач Іван 97
Ткач Йосифа 97
Ткач Петро 97
Ткачі 97
Тлусцік 160
Тлусцік Бронислав 159, 160
Товариницький Петро 139
Томаш Анна 194
Томаш Катерина 194
Томаш Марія 194
Томаш Степан 194
Томашевський Я. 161
Томашівський Михайло 215
Трухан Василь 118
Трухан Іван 118
Трушик Миколай 103
Тудрей К. «Шарий» 207
Турко Максим 180
Турчик 127
Турчик Роман 119
Турчик Станислав 128
Туцький Антін 127
Тхір Богдан 11, 85
Тхір Любомира 11
Тхорик Іван (Джон) 196
Тшцінський 118, 120
Уманець 180
Урок Павло 139
Фарисей Микола «Швейк» 149
Фарняк Станислав 137
Фацук Василь 103
Федак Василь 129
Федак Віктор 218
Федак Дмитро 129
Федак Іван 155
Федаки 205
Федаш Яків 139
Федечко 125, 126
Феленчак Юліян о. 198
Феснак Іван 140
Филип Й. 202
Филип Пилип 195
Филь Теодор 105
Филь Андрій (с. Степана) 145
Филь Григорій 154
Филь Дмитро 173
Филь Іван 153
Филь Михайло 173
Фіцак Мирон 11, 119, 120, 127, 128, 188
Фіцак Омелян 127, 128
Фолюшевич Ілько 133
Фоца Іван 182
Фрей Мирон 166
Фрей Василина 167
Фурман Іван 100
Хамик Войцех 130
Ханас 152
Ханас 152
Ханас Андрій 152
Ханас Василь 152

Ханас Марія 152
Ханас Марія 152
Ханас Михайло 152
Ханас Ольга 152
Ханас Петро 152
Ханас Стефан 152
Ханас Стефан 152
Харко Андрій «Ворон» 104
Хвашевський Лука 206
Хижий Микола 102
Хлибко Адам 195
Хлібек Адам 195
Хлинишин Степан «Чорний»
148
«Хмара» 188
Хмельовська Катер. 152
Хміль Тимко 133
Хованець Йосиф 127
Ходань Дмитро 129
Ходань Іван 129
«Хома» 101
«Хома» 180
Хома В. 167
Хома Григорій 181
Хома Євгенія 180
Хома К. 167
Хома Сенько 181
Хомий Микола 179
Хомин Андрій 173
Хомин Катерина 173
«Хрущ» 202
Хухри 205

Цайда Панько 218
Цаплан Марія 129
Цаплан Софія 129
Цейко Євген «Костик» 149
Цибульський П. 169
Циганик Василь 194
Циганик Іван 194
Циганик Катерина 194
Цимбала Петро 140
Цимбалісти 205
Ціпейко Павло «Орел» 187
Цірюрка Олекса «Богун» 149
«Цок» 202
Цокан Катерина 179
Цуркало Яким 194

«Чабан» 185
Чабан Андрій 173
Чарнецький Василь 186

Чекан Іван 133
Чекан Михайло 133
Червінська Ольга 119
«Черемош» 180
Черкес Микола 116
Черняк Іван «Василько» 148
«Човен» 202
Чорна Анна 173
Чорний Андрій 146
Чорний Іван 144, 146
Чорний Станислав 133
Чорнобай Григорій 123
Чтаньчак Григорій 179
Чубинський (Чубинський) Ми-
колай 124
Чубчик 133
Чуйко 133
Чук Миколай 103

Шадойко Микола 207
«Шаж» 153
«Швед» 104
Шевченко Тарас 153
Шевчик Михайло 169
Шевчик Степан 169
Шевчук Василь о. див. «Кадил-
ло»
Шевчук Олександр «Кіндрат»
148
Шегда Петро 129
Шегда о. 175
Шеремет Петро 171
«Шершень» 125
Шешко Антоній (с. Федора) 219
Шешко Діонісій (с. Федора) 219
Шешко Іван (с. Онуфрія) 219
Шешко Іван (с. Прокопа) 219
Шилипило Іван 104
Шиманський Андрій 172
Шиманський Іван 153
Шиманський Михайло 153
Шиманський Петро 153
Шимчук Микола 218
Шиналь Анастасія 154
Шици 202
Шкопяк Степан «Груша» 148
Шмит Емілія 163
Шопинський С. 154
Шостак Іван 173
Шуєцький Іван 207
Шуль Володимир 124
Шумада Дмитро 133

Шумада Кузьма 133
«Шумний» 177
Шумський 214
Шупер Йосиф 104
Шупер Михайло 105

Щерба Микола 179
Щерб'як Андрій (с. Марії) 145
Щерб'як Олекса (с. Марії) 145
Щудло Теодор 169

Югач 177
Юзючук Олександр 207
Юринц Андрій 154
Юринц Михайло 154
Юрца Дмитро 154
Юськевич Онуфрій 105
Юшко Володимир 143

«Явір» 185
Яворницька Стефанія 221
Якимюк Іван 207
Якимюк Федір 207
Якуць Михайло 207
Янець З. о. 160
Янчук 215
Ярема Григорій 173
Ярема Михайло 171
Ярема Степан 173
Яремик Анастасія 152
Яремик Гаврило 152
Яремко Адам 17–53, 57–67, 71–
–80, 91, 92
Ярмола Антін 104
Ярмола Василь 103
Ярмола Василь 104
Ярмола Іван 103
Ярмола Іван 104
Ярмола Миколай 104
Ярмола Михайло 103
Ярмола Михайло 103
Ярмола Михайло 103
Ярмола Михайло 104
Ярмола Тарас 103
Ярмола Теодор 103
Ярузельський ген. 199
Ярці 205
Ясень 133
Яскурська Володимира 216
Ятчишини 205
Ящук Іван 207

Географічний показник

- Америка 159
- Балигород 5
Баниця 203
Бартошиці 153, 171
Бахів 11, 16, 17, 97, 98
Бахірець 160
Березка 9, 11, 16, 17, 98
Берендьовичі 16, 18, 98
Б'єньково 82, 83, 220
Біла Підляська 70, 71
Білопідляський повіт 214, 215
Білостік 7, 34, 101, 121, 146, 147
Більськ Підляський 70, 71, 207
Більський повіт 213
Білянка 56, 57, 190, 192
Бірча 39, 117, 120, 123, 124, 158, 180, 185
Біскупець 129, 130
Бойківщина 10
Бориспіль 186
Борівниця 6, 100, 119, 124, 185–187
Бортне 56, 58, 191
Брижава 16, 18, 99, 100
Буг 8, 11
Бучина 20, 116, 117
- Валч** 171
Варшава 8, 11, 82, 84, 105, 107, 111–114, 116, 140, 142, 163, 175, 185, 199, 217, 220, 228
Варяж 121
Василів (Великий) 9, 16, 19, 100, 101
Великі Очі 136
Венгожево 133
Вербиця 16, 19, 102, 103
Верховини 5, 70, 72, 207, 208
Верхрата 7, 8, 16, 20, 104–106, 108, 109, 116
Вислік Великий 56, 58, 191, 192, 195, 196
Вислік Горішній 58, 191
Висова 203
Витківський ліс 216
Вишеньки (присілок) 185
Вільхівець 195
Вільшани 16, 22, 117
Вовче 38, 157
Волинський край 217
Волинь 98
Волковия 178
Володавський повіт 214
Володж 16, 22, 118, 120, 124, 185, 187
- Воля Брижавська 99
Воля Володзька 22, 118–120, 127, 128, 187
Воля Кривецька 163
Вроцлав 8, 11, 109, 154
- Гаї 16, 23, 121, 125
Галичина 214
Гдичина 118, 120, 127
Гелюш 163
Гільче 16, 23, 121, 122
Голишів 208, 213
Голя 11, 70, 72, 208, 209
Горинець 106, 107, 110
Горлиці 190, 203
Гостре (гора) 118, 119
Гребенне 16, 23, 106, 122
Грубешів 100
Грушівка 16, 25, 123, 124
Грушівський ліс 124
Грушка 104, 105, 117
Грушовичі 7, 9, 11, 12, 16, 25, 26, 108, 109, 125, 126
Гута 180
Гута-Поруби 16, 27, 119, 120, 127, 128, 185, 187, 188
- Гавдин 102
Гіжицько 134
Гданськ 8, 11, 142
Гожів Великопольський 190
Грифіце 226
Гурово Ілавецьке 6, 7, 11, 82, 85, 126, 221, 225
- Даровичі 99
Дахнів 170
Дилягова 159, 185
Димчакова Долина 119
Динів 155, 156, 185
Діброва (присілок) див. Хотиньць
Дібча 16, 27, 128
Добра 16, 28, 129–131
Добрятичі 70, 73, 209
Довжиця 196
Дрогобицький район 99, 181
Дубецько 159
Дубник 186
Дусівці 125
- Ельблонзьке воєвідство 128
Ельблонщина 139
- Ждиня 56, 60, 190, 192
Жнятин 122
- Жогатин 119, 185
Жужель 122
Журавці 7, 16, 29, 132
- Заболоття 70, 73, 209
Заболотці 124
Завада (вулиця) 165, 166
Завадка Морохівська 56, 59, 190, 192, 193
Загір'я 178
Загора (присілок) 99
Загорів 70, 74, 210
Загути 185
Закерзоння (Закерзонський Край) 10, 25, 113, 118, 122, 126
Заліська Воля 16, 29, 134
Залішани 70, 74, 207, 210
Замостя 101
Замостянське воєвідство 217
Зані 70, 75, 211, 212
Запалів 16, 30, 134, 174
Засяння 158
Західні Землі 127, 129, 132, 133, 140, 147, 153, 162, 176, 184
Збуч 207
Зелена Гора 82, 86, 221, 227
Зимна Вода 82, 86, 222
Зиндранова 11, 56, 59, 194, 195
- Івано-Франківськ 205
Іскань 187
- Кавказ 205
Калуш 205
Кальників 7, 8, 16, 30, 109, 125, 135, 183
Кальниця 196
Канада 7, 103, 156, 158, 159, 198
Кентшин 82, 87, 134, 222
Київ 9
Кіє 123
Клевно 129, 130
Климівка (присілок) 100
Клиниська (гора) 124
Князі (присілок) 116
Кобильниця Волоська 9, 16, 31, 135
Кобильниця Руська 136
Кобиляни 70, 75, 213
Козіївка 170
Команча 56, 61, 179, 195, 196
Конячів 46, 175, 176
Коренець 180
Коритники 11, 16, 32, 137
Корманічі 9, 16, 32, 99, 138–140
Корні 16, 33, 140–144

- Коросно 199
 Костяшин 147
 Кошалін 140, 141, 143
 Краківець 125
 Красне Село 207
 Крива 207
 Крива Палка 174
 Криниця 56, 62, 197
 Крушельницький ліс 127
 Кункова 190
 Кунцевізна 212
 Кшекоти 102
- Лази 9, 16, 33, 144, 146, 170
 Лельково 82, 88, 220, 222, 223
 Лемківщина 3, 10, 11, 55, 57, 60, 190, 228
 Лемборк 11
 Лешно див. Поздзяч
 Липа 188
 Лігниця 82, 88, 177, 223, 225
 Ліски 5–7, 16, 34, 101, 121, 146, 147
 Лісова Долина Лімера 119
 Лішна 39, 158
 Ліщини 190
 Лозичі 207
 Лукове 197
 Лупків 199
 Львів 117, 150, 151, 169, 209
 Любачів 107, 109–115
 Любачівщина 220, 228
 Любера (потік) 97
 Любича Королівська 116, 140, 141, 178
 Ляхава 99
- Майдан Синявський** 131
 Малковичі 7, 16, 35, 108, 149, 150, 151
 Мальчиці 82, 89, 223
 Мальявські Діли 124
 Манастир 21, 104–111, 113–116
 Межилистя 70, 76, 213, 214
 Мельник н. Бугом 11
 Михалів 82, 90, 224, 225
 Млини 125
 Мокре 56, 62, 197
 Молтайни 214
 Монтан 177
 Морохів 56, 63, 198
 Мохнате 207
 Мриглоди 8, 20, 104–106, 116
 Мронгово 122
 Мюнхен 197
- Надсяння** 3, 11, 15, 97
 Накло 125
 Нетребка 52, 119, 127, 184, 186–188
 Німеччина 108, 124, 177, 205
 Німців 170
- Нова Гребля 176, 177
 Нове Село 117
 Новий Диків 169
 Новий Люблинець 5–8, 16, 36, 109, 153–155, 173, 174
 Новини (поле) 216
 Нові Пльони 128
 Новогард 116
 Носів 70, 77, 215
 Нью-Йорк 158, 199
- Олешичі** 168
 Ольштин 8
 Ольштинщина 139
 Орішково 207
 Орли 149–151
 Освенцім 228
- Павлокома 9, 16, 37, 108, 124, 127, 156, 159
 Пакошівка 67, 204, 205
 Панська Бокінка 214
 Парезки 82, 91, 225
 Париж 158
 Пасічники Великі 207
 Переводів 147
 Передмістя Дубецьке 160
 Перемишське воєводство 109
 Перемишський повіт 180
 Перемишль 6–8, 11, 16, 38, 95–98, 106–109, 111–120, 126, 136, 138, 139, 144, 146, 147, 149, 151, 154–157, 159–162, 164–166, 168, 169, 178, 180, 183, 186, 188, 189
 Перемищина 228
 П'єненжно 183
 Пікулицька (вулиця) 96
 Пікуличі 6, 9, 12, 13, 16, 39, 95, 126, 158
 Пискоровичі 6, 16, 39, 158
 Півода 175
 Підбуковина 16, 40, 159, 160
 Підляшся 3, 10, 11, 69, 214
 Підрічани 207
 Піньчево 123
 Поздзяч (Лешно) 9, 16, 40, 160–162
 Полоски 214
 Полхова 159
 Польща (ПНР) 4–10, 85, 96, 106, 109, 112, 113, 115, 161, 196, 199, 213, 222, 228
 Поруби див. Гута-Поруби
 Прибишів 195
 П'яткова 185
- Равщина** 174
 Радимно 144, 146
 Радошиці 56, 64, 195, 196, 198–200
 Раковичі 207
- Регетів Вижній 56, 64, 201
 Регетів Нижній 201
 Решель 130
 Розтока 16, 41, 162, 182
 Руда Ружанецька 155
 Руське Село (Вибжеже) 159
 Русь-Україна 157
 Рясів 115
- Самбір** 99, 181
 Самбірський район 99, 181
 Селиська 127, 128, 140
 Середне Велике 197
 Середня 11, 16, 42, 163
 Сєдлиська 134
 Сибір 33, 145
 Синява 131
 Сівчина 98
 Сідней 158
 Скопів 16, 43, 163, 164, 166, 167, 170
 Смільник 56, 65, 201, 202
 Смолигів 70, 78, 216
 Снітниця 203
 Сокаль 121
 Солонне 159
 Старгард Щецінський 178, 179
 Старе Село 16, 43, 168
 Старий Диків 9, 16, 44, 168, 170
 Старий Люблинець 7, 8, 16, 44, 109, 154, 155, 171–173
 Стежки 131
 Студзьонки 82, 91, 226
 Сурмачівка 16, 45, 174
 Сурмачівські ліси 45
 Сурухів 16, 46, 175
 Суха Воля 16, 47, 176, 177
 США 7, 103, 138, 156, 158
 Сян 7, 97, 98, 123, 155, 159, 185
 Сянік 56, 65, 124, 158, 185, 202, 204
 Сянове мілководдя 117
- Талергоф 194
 Творильне 16, 47, 177
 Тенетиська 16, 48, 178
 Тереспіль 70, 78, 217
 Терка 6, 16, 48, 178
 Тернопіль 166
 Тисова 16, 49, 181
 Тісна 5
 Томашівщина 220
 Торки 7, 16, 49, 181
 Торонто 158
 Тростянець 16, 50, 162, 182, 226
 Турня 214
 Тшеб'ятів 82, 92, 226
- Уйковичі** 134
 Україна (Українська Народна Республіка, УНР, УРСР, Українська держава, ЗУНР) 6–13,

- 21, 33, 39, 95, 99, 101–103, 109, 113, 121, 126, 132, 133, 139, 140, 142, 143, 148, 151, 153, 159, 163, 164, 168, 169, 171, 172, 177, 181, 183, 188, 201, 205, 209, 218, 228
- Улазів 169
Ульгівок 101
Улюч 186, 188
- Ф**айтиськи 195
Фаліївка 205
Франція 177
- Хиба (гора) 98
Холм 70, 79, 217
Холмщина 3, 10, 11, 69, 79
Хотинець (Хотинець – Діброва) 6, 16, 50, 51, 183, 184
- Хочень 197
- Ц**ерковна (вулиця) 189
Циганок 82, 92, 227
- Ч**енстохова 226
Чертіжне 56, 66, 202–204
Черчанські Стежки 28
Черче 129, 131
Чехи (ліс) 119
Чижі 207
- Ш**иховичі 70, 79, 217
Шівсько 175
Шлюзова (вулиця) 226
Шпаки 70, 80, 212, 215, 218, 219
Шпротава 82, 93, 227
- Щ**ецін 101
- Ю**гославія 212
- Я**блінка 5
Яблониця 185
Яблочин 70, 80, 219
Явірник 56, 66, 195, 204
Явірник Руський 16, 52, 119, 127, 128, 184–187
Явожно 9, 33, 59, 82, 84, 86, 87, 93, 145, 190, 191, 195, 203, 220, 221, 227–229
Ягодники 207
Ялин 56, 67, 204, 205
Японія 138
Ярослав 16, 53, 146, 188, 189
Ярославщина 123, 158, 188, 220
Ясенів 119, 128, 187